

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**ВИКОРИСТАННЯ
СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС
РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ
ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ
ЧИ ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ**

Науково-практичні рекомендації

Київ • Алерта • 2024

УДК 343.985(0.75.8)
В43

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Донецького державного університету внутрішніх справ
(протокол № 3 від 30 жовтня 2024 р.)*

Рецензенти:

Пиріг І. В. – професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Ковальов К. М. – завідувач лабораторії науково-організаційного забезпечення судово-експертної діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, доктор філософії в галузі права.

В43 Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями / Коваленко В. В., Бондар В. С., Вигівський І. М., Дрозд В. Г., Слухаєнко Ю. М. Київ : Алерта, 2024. 136 с.

ISBN 978-617-566-876-4

У науково-практичних рекомендаціях на основі аналізу наукових джерел, законодавства та судово-слідчої практики наведено загальні положення та практичні рекомендації щодо використання спеціальних знань у формі залучення спеціалістів до участі в слідчих (розшукових) діях та призначення судових експертиз, які пропонуються до врахування під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями.

Видання адресовано слідчим слідчих підрозділів Національної поліції, які здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями. Може бути корисним для прокурорів, які здійснюють процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у таких кримінальних провадженнях, науковців, здобувачів вищої освіти за спеціальностями 081 «Право» та 262 «Правоохоронна діяльність» та всіх, хто цікавиться відповідними питаннями.

УДК 343.985(0.75.8)

ISBN 978-617-566-876-4

© Донецький державний університет
внутрішніх справ, 2024

ЗМІСТ

Передмова	5
-----------------	---

РОЗДІЛ 1.

Правові й тактико-організаційні засади використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями	7
--	----------

РОЗДІЛ 2.

Використання спеціальних знань під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями	25
2.1. Використання спеціальних знань під час проведення огляду місця події	25
2.2. Використання спеціальних знань під час проведення допиту	33
2.3. Використання спеціальних знань під час проведення обшуку	46
2.4. Використання спеціальних знань під час проведення пред'явлення для впізнання	51
2.5. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту	55
2.6. Використання спеціальних знань під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій	59

РОЗДІЛ 3.

Використання можливостей судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями	64
---	-----------

Висновки	123
-----------------------	------------

Список використаних джерел	125
---	------------

Автори

Коваленко Володимир Вікторович – провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань поліцейської діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів поліції Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор;

Бондар Володимир Сергійович – завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України, кандидат юридичних наук, професор, полковник;

Вигівський Іван Михайлович – голова Національної поліції України, кандидат юридичних наук, генерал поліції третього рангу;

Дрозд Валентина Георгіївна – начальник консультативно-контрольного відділу Департаменту забезпечення діяльності Голови Національної поліції України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Слухаєнко Юрій Миколайович – заступник начальника Головного управління Національної поліції в Дніпропетровській області, доктор філософії в галузі права, полковник поліції.

Передмова

Попри загальні зміни криміногенної обстановки та певне зниження рівня кримінально-протиправної діяльності в період воєнного стану в Україні, кількість кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, лишається стабільно високою. За даними Офісу генерального прокурора, у 2020 році досудове розслідування було завершено щодо 1 609 осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в складі організованих груп чи злочинних організацій. Водночас, за інформацією Державної судової адміністрації, у тому ж році було засуджено лише 286 осіб, котрі вчинили такі кримінальні правопорушення, що указує на суттєві складнощі з доведенням фактів вчинення діяння організованою групою чи злочинною організацією під час судового розгляду. Наведений негативний тренд зберігається й до сьогодні: у 2021 році досудове розслідування завершено щодо 2 248 осіб, які вчинили діяння розглядуваної категорії (засуджено 345); у 2022 р. – 1 637 та 219 відповідно; у 2023 р. – 2 103 та 308 осіб¹. Можемо з упевненістю припустити, що описана тенденція збережеться і в період повоєнного відновлення нашої країни.

Як відомо, кримінальні правопорушення, вчинювані в складі організованих груп чи злочинних організацій, вирізняються високим ступенем «професіоналізму» їх учасників, характеризуються використанням найсучасніших технічних засобів і технологій. Організовані злочинні угруповання характеризуються стійкістю, тривалістю, наявністю корумпованих зв'язків в органах державної влади, у тому числі правоохоронних, вишуканими способами протидії розслідуванню тощо. Сучасну злочинність за якісними і кількісними харак-

¹ Про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями. *Офіс генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizacijami-2> (дата звернення: 03.09.2024); Судова статистика. *Судова влада України*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka. (дата звернення: 04.09.2024).

теристиками не можна порівняти зі злочинністю, яка мала місце в минулому. Можна з певною часткою умовності зазначити, що це зовсім інша злочинність – військова, масштабна, професійна, організована, транснаціональна, технічно озброєна на найвищому рівні, що вимагає неординарності способів державного протистояння цьому суспільному феномену.

Свою специфіку має й предмет доказування в таких кримінальних провадженнях. Через це швидке, повне та всебічне розкриття й розслідування зазначених кримінальних правопорушень вимагає від слідчого володіння знаннями та навичками не лише в галузі процесуального й матеріального кримінального права, а й криміналістики, зокрема з таких її розділів, як криміналістична тактика й методика.

Водночас, як показує вивчення судово-слідчої практики, стан використання слідчими під час розслідування означуваних кримінальних правопорушень спеціальних знань залишається таким, що потребує покращення та удосконалення, що й обумовлює актуальність даного дослідження.

Отже, метою цієї роботи є розроблення науково обґрунтованих криміналістичних рекомендацій щодо удосконалення організаційних і тактичних засад використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями.

РОЗДІЛ 1.

Правові й тактико-організаційні засади використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями

Юридичну основу процесу розкриття й розслідування діянь, учинених організованими групами чи злочинними організаціями, становлять положення Конституції України, чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (наприклад, Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності), Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України, Закони України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про контррозвідувальну діяльність» та ін., а також низка підзаконних нормативно-правових актів.

Ключову роль у віднесенні діянь до категорії «вчинені організованою групою чи злочинною організацією» відіграють положення Кримінального кодексу України.

Відповідно до ч. 3 ст. 28 КК України, кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися в стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Частина 4 ст. 28 КК України визначає умови, за яких кримінальне правопорушення визнається вчиненим злочинною орга-

нізацією: якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так й інших кримінально протиправних груп.

Крім того, окремі статті особливої частини Кримінального кодексу України містять указівки на вчинення діяння організованою групою чи злочинною організацією як кваліфікуючі ознаки (ч. 3 ст. 109, ч. 4 ст. 110–2, ч. 2 ст. 129, ч. 3 ст. 146, ч. 2 ст. 147 КК України тощо).

Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній (ст. 255 КК України) є самостійним складом кримінального правопорушення. Дотичними є діяння, передбачені ст. 255–1 («Встановлення або поширення злочинного впливу»), ст. 255–2 («Організація, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці)»), ст. 255–3 («Звернення за застосуванням злочинного впливу»), ст. 257 («Бандитизм») КК України.

Таким чином, на практиці, особами в складі організованої групи чи злочинної організації можуть бути вчинені практично будь-які умисні кримінальні правопорушення, не залежно від об'єкту посягання.

Поряд з обставинами, які становлять загальний предмет доказування (ч. 1 ст. 91 КПК України), та ознаками конкретного виду кримінальних правопорушень, перед уповноваженими особами постає завдання встановити й довести існування специфічних обставин, що свідчать про вчинення діяння саме організованою групою чи злочинною організацією. До таких слід віднести:

- час та обставини створення організованої групи чи злочинної організації, її чисельність, місця базування, основна «спеціалізація»;

- відомості про особу організатора (лідера) організованої групи чи злочинної організації та її структуру;
- відомості про особи та розподіл ролей кожного члена групи чи організації, як при вчиненні окремих кримінальних правопорушень, так і діяльності групи загалом;
- способи залучення та встановлення індивідуальної ролі кожного учасника групи в підготовці, вчиненні та приховуванні слідів кожного вже вчиненого кримінального правопорушення, включаючи її організатора (лідера), пособників, підбурювачів тощо;
- відомості про кримінальні правопорушення, які готуються;
- критерії відбору нових членів групи;
- хто з членів долучився до групи нещодавно й хто з них брав участь у вчиненні найменшої кількості кримінальних правопорушень;
- взаємини між членами групи, наявність конфліктів; хто з членів групи користується авторитетом в інших учасників, а хто ні тощо;
- участь когось із учасників групи в інших злочинних угрупованнях. Якщо так, то яких і коли;
- наявність конфліктів угруповання, до якого входить допитуваний, з іншими організованими групами чи злочинними організаціями. Якщо так, то з якими і в чому вони полягають;
- система розподілу доходів, здобутих злочинним шляхом;
- система покарань для тих членів групи, які провинилися;
- озброєність групи, місця зберігається вогнепальної зброї і боєприпасів, джерела та механізми поповнення арсеналу;
- забезпеченість групи транспортними засобами (кількість, марки, моделі, колір, державні номери, включаючи підроблені) тощо;
- забезпеченість групи засобами зв'язку;

- наявність корупційних зв'язків із представниками органів державної влади, у т. ч. правоохоронних та судових органів тощо².

Зважаючи на специфічність обставин, які підлягають встановленню, а також характер кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими групами чи злочинними організаціями, у практиці їх розслідування часто виникають питання, що виходять за межі правових, для вирішення яких недостатньо професійних знань слідчого. У таких випадках кримінальним процесуальним законодавством України слідчому надано право використовувати допомогу осіб, котрі володіють спеціальними знаннями.

Спеціальні знання – це наукові й практичні знання та навички, які відповідають сучасному рівню розвитку відповідних галузей людської діяльності, використовуються сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду для сприяння в збиранні та дослідженні доказів. Аналіз ст. ст. 71 і 242 КПК України показує, що у кримінальному провадженні використовуються наукові, технічні або інші спеціальні знання, які допомагають сторонам кримінального провадження та суду у виявленні, закріпленні, вилученні та дослідженні доказів.

Форми використання спеціальних знань під час досудового розслідування кримінальних правопорушень прийнято поділяти на процесуальні і непроцесуальні. До основних процесуальних форм належать:

- застосування уповноваженими суб'єктами (слідчим, дізнавачем, детективом, прокурором, оперативним співробітником) власних спеціальних знань під час проведення процесуальних дій;

² Коваленко В.В. Деякі особливості організації і тактики допиту членів організованої групи чи злочинної організації. *Взаємодія державних органів та громадськості у сфері протидії кримінальним правопорушенням у центральних регіонах України*: збірник матеріалів круглого столу (м. Кропивницький, 17 квітня 2024 р.). Кропивницький: ДонДУВС, 2024. С. 105.

- отримання допомоги спеціаліста під час проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій;
- надання спеціалістом висновку з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків;
- призначення та проведення судової експертизи.

До непроцесуальних форм використання спеціальних знань на стадії досудового розслідування можна віднести:

- попередні дослідження (у т.ч. експрес-дослідження) слідів кримінального правопорушення;
- перевірки за криміналістичними обліками та іншими інформаційно-довідковими базами;
- консультації спеціаліста. Типовими консультаціями фахівця є такі: 1) консультації загального характеру, що дають змогу слідчому зорієнтуватися в події злочину, його механізмі, масштабах злочинної діяльності, колі учасників злочину в тій частині питань, що пов'язана зі спеціальними знаннями; 2) конкретні консультації зі спеціальних питань під час підготовки до проведення слідчих (розшукових) дій; 3) консультативна допомога під час проведення слідчої (розшукової) дії. Вона буде конкретнішою і концентрованішою, проте може не передбачати безпосереднього контакту (зокрема, через засоби зв'язку)³.

Участь спеціаліста в проведенні гласних та негласних слідчих (розшукових) дій.

Відповідно до ч. 1 ст. 71 КПК України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

³ Теоретичні та практичні основи формування методики досудового розслідування захоплення заручників: монографія / І.М. Вигівський, В.Г. Дрозд; Наук.-дослід. ін-т публ. права. Київ: 7БЦ, 2023. С. 272.

Згідно з ч. 2 даної норми, спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків у випадках, передбачених пунктом 7 частини четвертої цієї статті.

Під час участі в слідчій (розшуковій) дії спеціаліст має право: 1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу слідчого, дізнавача, прокурора; 2) користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; 3) звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів; 4) знайомитися з протоколом процесуальної дії, у якій він брав участь, і подавати до неї зауваження; 5) одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження; 6) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом (ч. 4 ст. 71 КПК України).

Як показує вивчення судово-слідчої практики, найчастіше до участі в проведенні С(Р)Д під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, як спеціалісти залучаються інспектори-криміналісти, які є штатними співробітниками слідчих підрозділів Національної поліції, а також працівники експертної служби МВС України. Порядок їх залучення до участі в С(Р)Д, а також види допомоги, які при цьому можуть надавати спеціалісти, регламентується чиним КПК України та відомчими нормативно-правовими актами, а саме «Положенням про слідчі підрозділи Національної поліції України»⁴ та «Інструкцією про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної

⁴ Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України: затверджено наказом МВС України від 06.07.2017 № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>. (дата звернення: 18.09.2024).

служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події»⁵.

За способом реалізації участь спеціаліста у слідчих (розшукових) діях може бути обов'язковою й необов'язковою (факультативною). Відповідно до чинного КПК України, в обов'язковому порядку як спеціаліст залучається лише судово-медичний експерт або лікар, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта для участі в зовнішньому огляді трупа (ч. 1 ст. 238 КПК України) і для огляду трупа, пов'язаного з екстумацією (чч. 2, 3 ст. 239 КПК України), а також педагог чи психолог при проведенні слідчих (розшукових) дій за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого (ч. 1 ст. 226; ч. 1 ст. 227 КПК України).

У решті випадків спеціаліст відповідного профілю, з огляду кримінального процесуального закону України, до участі в С(Р)Д залучається на розсуд слідчого.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, спеціалісти залучаються до участі у слідчих (розшукових) діях, як правило, у випадках:

- відсутності відповідних знань і навичок у слідчого;
- недостатнього володіння слідчим прийомами й засобами швидкого та доброякісного виконання тієї чи іншої роботи, що потребує спеціальних знань і навичок;
- необхідності з етичних чи тактичних міркувань доручити виконання певних дій саме спеціалістові;
- одночасного застосування ряду засобів криміналістичної техніки;
- необхідності виконання значного обсягу роботи, що потребує спеціальних знань і навичок⁶.

⁵ Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text>. (дата звернення: 18.09.2024).

⁶ Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2002. С. 8–9.

При вирішенні питання про залучення конкретного спеціаліста слідчий зобов'язаний з'ясувати, чи має він відповідні спеціальні знання і чи не заінтересований у результатах справи, а також перевірити наявність підстав, що виключають участь спеціаліста у даному провадженні.

Слід мати на увазі, що спеціаліст не є самостійною фігурою в кримінальному провадженні. Він не має права самостійно здійснювати будь-які дії, а виконує свої функції через слідчого і під його безпосереднім керівництвом надає йому (слідчому) допомогу в збиранні доказів.

Отримання висновку спеціаліста є окремою процесуальною формою використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних проступків, у тому числі для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (п. 3 ч. 3 ст. 214 та ст. 300 КПК України).

Включаючи таку норму до КПК України, законодавець, очевидно, мав на меті спростити процедуру отримання доказової інформації від обізнаної особи (без призначення судової експертизи). Утім, у наукових колах неодноразово висловлювалися сумніви щодо життєздатності згаданих норм через не врегулювання порядку визначення професійної компетенції залученого спеціаліста, вимог до його форми та змісту, відшкодування витрат на проведення дослідження тощо. Неоднозначними є й підходи практичних працівників до розуміння доказового значення такого процесуального джерела доказів.

Водночас практикою досудового розслідування кримінальних проступків накопичено певний позитивний досвід отримання та використання в доказуванні висновків спеціаліста⁷. Під

⁷ Коваленко В.В. Висновок спеціаліста як процесуальне джерело доказів під час розслідування діянь, передбачених ч. 1 ст. 111–1 КК України. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (22–23 лютого 2024 року). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 418–421; Кувшинов О.Д. Отримання висновку спеціаліста як процесуальна форма використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2024. Вип. 2 (106). Ч. 2. С. 93–106. DOI: <https://orcid.org/10.33766/2786-9156.106.2.93-106>.

час розслідування кримінальних проступків дослідження спеціалістів, за аналогією із судовими експертизами, призначаються вмотивованими постановами дізнавачів. Кваліфікація залученого спеціаліста підтверджується його дипломом про вищу освіту за напрямом дорученого дослідження. Висновки спеціалістів у досліджених нами випадках переважно використовувалися судами як докази в спрощеному судовому розгляді. Питання відшкодування витрат за проведення дослідження та підготовку висновка спеціаліста на практиці, як правило, ігнорується.

Ще однією процесуальною формою використання спеціальних знань під час досудового розслідування кримінальних правопорушень є призначення й проведення **судової експертизи**.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об’єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. За результатами проведеного дослідження, експерт складає висновок – докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ч. 1 ст. 101 КПК України).

Правові та організаційні підстави призначення та проведення судових експертиз у кримінальному провадженні визначені ст.ст. 242–245; 332 КПК України, Законом України «Про судову експертизу»⁸ та «Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичних рекомендацій із питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень»⁹ (далі Інструкція).

⁸ Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. Дата оновлення: 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>. (дата звернення: 18.09.2024).

⁹ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення: 12.09.2024).

Процес підготовки матеріалів та призначення судових експертиз залежить від їх виду та вирішуваних завдань. Детальна, хоч і невичерпна, класифікація судових експертиз наведена в п. 1.2. Інструкції¹⁰.

Крім того, судові експертизи підлягають класифікації за організаційно-процесуальними засадами. Відповідно до 1.2.13. Інструкції та згідно з процесуальним законодавством України, експертами виконуються первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи.

Первинною є експертиза, у межах якої об'єкт досліджується вперше. *Додатковою* є експертиза, під час проведення якої вирішуються питання щодо об'єкта, який досліджувався під час проведення первинної експертизи, шляхом здійснення додаткових досліджень або опрацювання додаткових матеріалів (зразків для порівняльного дослідження, вихідних даних тощо), які не були надані експертові під час проведення первинної експертизи. *Повторною* є експертиза, під час проведення якої досліджуються ті самі об'єкти і вирішуються ті самі питання, що й при проведенні первинної (попередніх) експертизи (експертиз). *Комісійною* є експертиза, яка проводиться двома чи більшою кількістю експертів, що мають кваліфікацію судового експерта за однією експертною спеціалізацією (фахівцями в одній галузі знань). Комісія експертів може утворюватися органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), або керівником експертної установи. *Комплексною* є експертиза, котра проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так

¹⁰ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення: 12.09.2024).

і фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах¹¹.

Залежно від вирішуваних завдань, судові експертизи поділяються на ідентифікаційні, діагностичні і ситуаційні.

Ідентифікаційні дослідження мають за мету встановлення тотожності об'єктів за їх слідами – відображеннями.

Діагностичні дослідження припускають розпізнання за слідами- відображеннями природи об'єктів з метою їх розшуку, встановлення їх окремих властивостей і характеристик, а також станів об'єктів, обумовлених розслідуваною подією. Наприклад, встановлення технічної справності зброї і придатності її до здійснення пострілу; визначення належності ножа, кастета тощо до холодної зброї; визначення наявності злочинної навички в особи, що вчинила злом перешкоди за виявленими слідами і т. ін.

Ситуаційні дослідження – включають визначення процесу (механізму й умов) взаємодії об'єктів. Наприклад, встановлення механізму й умов зіткнення двох транспортних засобів при ДТП; які дії та у якій послідовності виконував злочинець під час вчинення кримінального правопорушення тощо.

Процес призначення судової експертизи складається з декількох етапів, кожен із яких має свою специфіку і складність.

1. Прийняття рішення щодо необхідності використання спеціальних знань у формі судової експертизи. За загальним правилом, судові експертизи призначаються на розсуд уповноваженої особи у випадках, коли для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. При цьому не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права.

Водночас ч. 2 ст. 242 КПК України визначені випадки обов'язкового призначення експертизи з метою: встановлен-

¹¹ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення: 12.09.2024).

ня причин смерті особи; тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; а також визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням.

Крім того, судова практика пішла тим шляхом, що деякі обставини кримінального правопорушення (зокрема й ті, для яких законом не передбачено обов'язкового призначення експертиз) можуть встановлюватися виключно в експертний спосіб. Такі обставини часто доводиться з'ясовувати під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями. Так, наприклад, у інший спосіб, ані ж призначенням судової експертизи, не можна встановити, чи належить ніж до холодної зброї, чи належить пістолет до вогнепальної зброї, чи є виявлена речовина наркотичною, чи вносилися зміни до первинного змісту документа, яким способом виготовлено бланк документа тощо.

2. Визначення предмету судової експертизи. Предметом судової експертизи є фактичні дані (обставини кримінального правопорушення), встановлювані експертом на основі спеціальних знань і дослідження матеріалів кримінального провадження. По суті, предмет експертизи визначається питаннями, поставленими перед експертом.

Питання, що ставляться перед експертом, мають відповідати таким вимогам:

- питання не повинні виходити за межі компетенції експерта та не мають носити правового характеру;
- питання повинні бути сформульовані так, щоб вони були визначеними, конкретними і, за можливістю, короткими;

- питання доцільно наводити в логічній послідовності. Спочатку формулюються ті питання, від вирішення яких залежать інші. Наприклад, під час призначення ідентифікаційної дактилоскопічної експертизи спочатку ставиться питання про придатність сліду папілярного візерунку для ідентифікації, а вже потім про те, чи не залишений він особою, яка перевіряється. Якщо слід виявиться не придатним для ідентифікації, то відповісти на запитання про те, ким він залишений, експерт не зможе;
- перелік питань повинен бути повним, для того, щоб висновок експерта мав вичерпний характер. Однак, при тому на вирішення експертизи варто ставити лише ті питання, вирішення яких є дійсно необхідним.

При формулюванні питань доцільно скористатися довідниками, що містять перелік вирішуваних тією чи іншою експертизою питань, або консультативною допомогою спеціаліста. З цією метою, як спеціаліст, повинен бути залучений експерт, який має допуск на право проведення відповідного виду судових експертиз.

3. Підготовка матеріалів для проведення експертизи. Для проведення експертних досліджень у розпорядження експерта надаються об'єкти, відносно яких слідчий за допомогою використання спеціальних знань має на меті встановити дані, що мають значення для кримінального провадження. Це можуть бути речові докази, документи, живі особи чи трупи і т. ін.).

При призначенні ідентифікаційних судових експертиз у розпорядження експерта, як правило, мають бути надані зразки для порівняльного дослідження, які не визнаються речовими доказами.

Зразки можуть бути розподілені на дві групи: 1) такі, що виражають ознаки іншого об'єкту; 2) і зразки, котрі виражають свої власні ознаки. До першої належать, наприклад,

стріляні гільзи, відбитки підошовної частини взуття тощо. До другої – зразки крові, слини та інших виділень організму людини, зразки ґрунту з місця події тощо. Вони завжди являють собою частину чогось цілого.

За своїм походженням зразки для проведення експертизи поділяються на *вільні, умовно-вільні й експериментальні*. До *вільних* зразків належать об'єкти (матеріали), що були утворені до початку кримінального провадження та не у зв'язку з подією, що розслідується. Так, наприклад, як вільні зразки почерку можуть бути використані листи, щоденники, тексти заяв, підписи в платіжних дорученнях, конспекти лекцій тощо, виконані ймовірним виконавцем до початку кримінального провадження та не у зв'язку з розслідуваним кримінальним правопорушенням.

Вилучення і долучення таких об'єктів до матеріалів кримінального провадження здійснюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (статті 160–166 КПК України).

Як умовно вільні зразки, можуть бути використані предмети, документи тощо, виготовлені після початку кримінального провадження, але не спеціально для проведення експертизи. Наприклад, стріляні гільзи від мисливських патронів, вилучені під час обшуку в будинку підозрюваного у вбивстві з використанням мисливської рушниці, тексти власноруч викладених показань у протоколах допитів, рукописи та тексти в інших документах, виконаних особою, що перевіряється після початку кримінального провадження, але не спеціально для проведення експертизи тощо.

Експериментальні зразки спеціально відбираються стороною кримінального провадження або судом у порядку, передбаченому ст. 245 КПК України, з метою направлення їх для проведення експертизи, або отримуються експертом на такій стадії експертного дослідження, як експертний експеримент. В останньому випадку обмеження чийось прав та законних

інтересів не настає. Так, наприклад, слідчий може самостійно отримати експериментальні зразки відтисків печатки при призначенні технічної експертизи документів; самостійно, або за участі спеціаліста зробити експериментальні відбитки підошовної частини вилученого в підозрюваного взуття; отримати експериментальні зразки почерку чи підпису особи, що перевіряється тощо.

Кримінальним процесуальним кодексом України детально регламентовано процес отримання зразків для експертизи (ст. 245), а також можливість негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274).

Частиною 3 ст. 245 КПК України передбачено можливість примусового відбирання біологічних зразків від особи. Фактичною підставою для цього є відмова особи добровільно їх надати. У такому випадку слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому статтями 160–166 КПК України, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово. Відбирання біологічних зразків в особи здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК України.

Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження (ст. 274) може бути здійснене лише у випадку, якщо їх отримання, відповідно до статті 245 КПК України, неможливе без завдання значної шкоди для кримінального провадження, на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням прокурора, або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, у порядку, передбаченому статтями 248, 249 КПК України.

Зразки для експертного дослідження повинні відповідати вимогам вірогідності, відтворюваності, порівнянності, незмінюваності та достатності.

Вірогідність (безсумнівність) походження зразків означає, що вони мають бути отримані з надійних джерел і не по-

винні викликати сумнів у їх походженні. Наприклад, вірогідність зразків почерку перевіряється шляхом пред'явлення особі, від імені якої вони виконані. Зразки повинні бути завірені слідчим.

Відтворюваність зразків означає максимальну точність відображення ідентифікаційних ознак об'єкта в зразках. Наприклад, у дактилоскопічній карті повинні бути чітко відображені всі деталі будови папілярних візерунків особи.

Порівнянність зразків припускає відображення тих самих ознак і в тому ж обсязі, що й у досліджуваному об'єкті. Наприклад, у зразках почерку повинні зустрічатися ті ж само букви і ті ж само слова, що й у спірному рукописі. Текст повинен бути виконаний аналогічним письмовим приладом і на такому ж само папері.

Незмінюваність – це властивість, що забезпечує стабільне відображення в зразках ознак досліджуваного об'єкта протягом тривалого часу.

Достатність зразків. Зразків має бути достатньо для вирішення експертом питань по суті. Якщо ж їх недостатньо, експерт призупиняє проведення експертизи і звертається до слідчого з клопотанням про надання йому додаткових зразків. При цьому строк проведення експертизи призупиняється. Надати допомогу слідчому у вирішенні питання про достатність зразків може спеціаліст відповідного профілю.

Недотримання вказаних вимог може негативно позначитися як на якості, так і на вірогідності результатів експертного дослідження.

4. *Визначення моменту призначення експертизи.* Експертиза має бути призначена вчасно. А своєчасність, як правило, визначається наявністю в слідчого необхідних для її проведення матеріалів. Як тільки слідчий буде мати у своєму розпорядженні такі матеріали, експертиза має бути призначена невідкладно. Несвоєчасне призначення експертизи може привести до затягування процесуальних строків розслідування.

У разі потреби дослідження швидкопсувних об'єктів, наприклад, харчових продуктів, експертиза повинна бути призначена негайно.

5. *Вибір судово-експертної установи чи експерта.* Кримінальне процесуальне законодавство не обмежує слідчого у виборі експертної установи. Дане питання вирішується з урахуванням виду експертизи, предмета й об'єктів дослідження.

Стаття 7. Закону України «Про судову експертизу» визначає, що судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом.

Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз.

При цьому варто враховувати, що відповідно до ст. 9 Закону України «Про судову експертизу», МЮ ведеться Реєстр атестованих судових експертів. Атестовані згідно з цим Законом судові експерти включаються до державного Реєстру атестованих судових експертів, ведення якого покладається на Міністерство юстиції України.

Відповідно до цієї ж статті, особа або орган, які призначають або замовляють судову експертизу, можуть доручити її проведення тим судовим експертам, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів, або іншим фахівцям з відповідних галузей знань, якщо інше не встановлено законом.

б. *Складання постанови та направлення матеріалів судово-експертній установі чи експертіві.* У постанові про призначення експертизи зазначається:

- місто, де знаходиться орган досудового розслідування, та дата винесення постанови;
- посада, ініціали та прізвище слідчого;
- номер та дата кримінального провадження в ЄРДР;
- стаття кримінального закону, за ознаками якої розпочато кримінальне провадження;
- короткий виклад обставин кримінального провадження, щодо яких необхідне використання спеціальних знань у формі судової експертизи;
- рішення слідчого про призначення судової експертизи із зазначенням її виду та експертної установи чи експерта, якому доручити її проведення;
- перелік питань, на які має відповісти експерт;
- об'єкти експертизи та зразки для порівняльного дослідження, які надаються в розпорядження експерта;
- матеріали кримінального провадження, які надаються (можуть бути надані за запитом експерта) в розпорядження експерта;
- експертна установа чи експерт, у розпорядження якого надати копію постанови про призначення експертизи.

Матеріали для експертизи надсилаються до експертної установи поштою або доставляються вручну.

РОЗДІЛ 2.

Використання спеціальних знань під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями

2.1. Використання спеціальних знань під час проведення огляду місця події

Огляд місця події – невідкладна слідча (розшукова) дія, сутність якої полягає в безпосередньому сприйнятті слідчим, дізнавачем, прокурором обстановки місця події, у виявленні, сприйнятті, вивченні та фіксації слідів та інших об'єктів з метою з'ясування характеру події, що сталася, особистості злочинця, мотивів злочину й інших обставин, які підлягають установленню при розслідуванні кримінальних правопорушень.

На момент початку кримінального провадження, зазвичай, не зрозуміло, чи було діяння вчинено однією, чи декількома особами в складі групи. Тому в процесі огляду місця події слідчому та спеціалістам, які надають йому допомогу, доцільно звертати увагу на ознаки речової обстановки, котрі можуть свідчити про вчинення злочину групою осіб.

На те, що у вчиненні кримінального правопорушення брали участь декілька осіб, може вказувати виявлення **значної кількості слідів рук**, залишених на різноманітних предметах однойменними пальцями, але з різними типами папілярних візерунків. Визначити, яким пальцем, якої руки залишений слід, а тим більше, тип та вид папілярного візерунку без-

посередньо на місці події здатен лише досвідчений спеціаліст-криміналіст. Вилучені сліди мають якнайскоріше бути перевірені за дактилоскопічним обліком експертної служби МВС України, що може дозволити визначити осіб, які залишили їх на місці події, а також встановити факти залишення однією особою слідів рук при вчиненні різних кримінальних правопорушень, що буде підставою для об'єднання декількох кримінальних проваджень в одне. У подальшому, за результатами проведення ідентифікаційної дактилоскопічної експертизи, можна буде встановити, з якими саме об'єктами контактувала та чи інша особа під час вчинення кримінального правопорушення.

При описанні слідів рук у протоколі огляду місця події зазначається: кількість, місце виявлення та розташування слідів; їх взаємне розташування (якщо слідів декілька або вони групові); вид, форма, розміри та найбільш значущі особливості кожного сліду (зона нігтьової поверхні пальця, тип папілярного візерунку, наявність дельт); засоби виявлення, фіксації та вилучення слідів, які було застосовано (фотозйомка з обов'язковим використанням масштабної лінійки та вибором ракурсу, що не спотворює форму та розміри сліду; обробка поверхні предмету за допомогою дактилоскопічних волосяних чи магнітних пензлів; копіювання, вилучення з об'єктом-слідоносієм тощо); спосіб упакування вилучених слідоносіїв та виготовлених копій тощо.

На кількість осіб, які брали участь у вчиненні кримінального правопорушення, та на характер дій кожної з них можуть вказувати **сліди взуття**, виявлені як безпосередньо на місці вчинення кримінального правопорушення, так і на шляхах підходу та відходу з нього.

Змоделюємо таку ситуацію. *У ході огляду місця події за фактом убивства особи в приватному будинку на снігу виявлено три групи слідів підошовної частини взуття, які відрізняються одна від одної за загальними ознаками (за роз-*

мірами та малюнком протектора). Одна група слідів вказує на те, що особа, яка була взята в це взуття, зайшла в будинок, де пізніше виявлено труп, і вийшла з нього. Інша група слідів веде до господарської споруди, з якої викрадено коштовний електроінструмент, та від неї. Третя група слідів локалізується під вікнами будинку (топтання на місці).

Наявна слідова картина може допомогти сформувати модель події, а саме:

- злочин вчинене групою з трьох осіб;
- безпосереднім виконавцем убивства могла бути лише особа, сліди взуття якої у будинок і з нього;
- безпосереднім виконавцем викрадення електроінструменту могла бути лише особа, сліди взуття якої ведуть до приміщення господарської споруди та від неї;
- третя особа, сліди «топтання» якої були виявлені під вікнами будинку зі сторони вулиці – спостерігала за обстановкою, щоби не було небезпеки для безпосереднього виконавця убивства.

Отримана в такий спосіб інформація може бути використана у подальшому при проведенні допитів підозрюваних, у т.ч. для викриття і спростування можливої самообмови, вчиненої кимось із членів групи.

У разі вилучення взуття у підозрюваних осіб, мають бути призначені ідентифікаційні трасологічні експертизи слідів взуття, за допомогою яких можна буде «прив'язати» кожного учасника групи до певної ділянки місця події.

При описанні слідів ніг в протоколі огляду місця події зазначають: їх кількість, вид, локалізацію, розміри (загальні та окремих частин); індивідуальні особливості носка та каблука, малюнку підошви; спосіб фіксації та вилучення слідів тощо.

На груповий характер вчинення кримінального правопорушення може вказувати наявність **слідів декількох транспортних засобів**. Такі сліди можуть бути виявлені

як у безпосередній близькості від місця вчинення кримінального правопорушення, так і на деякій відстані від нього. *Наприклад, вироком Рівненського міського суду від 11 грудня 2023 року у справі № 569/18024/14-к по обвинуваченню чотирьох осіб у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених чч. 2, 3 ст. 27, ч. 5 ст. 185, ч. 3 ст. 15, чч. 2, 3 ст. 27, ч. 5 ст. 185 КК України, встановлено, що для запобігання викриття злочинної діяльності за вказівкою організатора та керівника ОСОБА_5 члени організованої групи вживали заходів конспірації. Зокрема, транспортні засоби (автомобілі «Шевроле Авео» та «Шкода Октавія»), якими керували ОСОБА_7 та ОСОБА_8 і якими члени організованої групи, прибували до місця вчинення злочинів, зупиняли їх неподалік приміщень магазинів, у тих місцях, де транспортні засоби не могли помітити очевидці і в разі небезпеки викриття злочинної діяльності, члени організованої групи могли безперешкодно залишити місце вчинення злочинів¹².*

Традиційними методами фіксації слідів взуття та слідів шин транспортних засобів є їх опис у протоколі слідчої (розшукової) дії та фотографування за правилами вимірювальної фотозйомки. З об'ємних слідів виготовляють гіпсові зліпки. Перспективним методом фіксації як поверхневих, так й об'ємних слідів взуття та слідів шин транспортних засобів, є застосування 3D-сканування. Особливості застосування такого методу фіксації слідової інформації детально наведені в спеціальній літературі¹³.

При описі слідів транспортних засобів у протоколі огляду місця події зазначається: їх вид, кількість, локалізація; детальний опис індивідуальних ознак шин транспорту, що відобразилися в слідах; напрямок руху транспортного засобу; особливості поверхні, на якій виявлені сліди тощо.

¹² Вирок Рівненського міського суду від 11 грудня 2023 року у справі № 569/18024/14-к/ Сидний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/115777487>.

¹³ Коваленко А.В. Фіксація та дослідження об'ємних слідів взуття з використанням технологій 3D-сканування. *Криміналістика і судова експертиза*. Київ, 2022. Вип. 67. С. 465–472.

Також слід звертати увагу на наявність на місці події слідів пально-мастильних матеріалів, тормозної чи охолоджуючої речовин, які можуть залишатися в разі їх підтікання з вузлів та агрегатів декількох транспортних засобів на місці їх стоянки.

За слідами знарядь подолання перешкод (**проникнення до житлових чи інших приміщень**), у яких було вчинено кримінальне правопорушення (слідами злому), як правило, неможливо точно встановити кількість осіб, які брали участь у подоланні перешкоди. Судячи зі способу подолання перешкод та характеру залишених слідів (наявність слідів застосування гідравлічних ножиць, болгарок, ручних дрелей тощо), можна лише дійти висновку про те, що злочинців було декілька і вони заздалегідь готувалися до вчинення цього кримінального правопорушення. Спосіб подолання перешкоди також може вказувати на наявність у осіб, які здійснили її подолання, злочинної навички (кваліфікації), а також на вчинення декількох чи серії кримінальних правопорушень одними й тими ж особами¹⁴.

Здійснюючи огляд слідів знарядь злому, спеціаліст-криміналіст має звертати увагу на наявність «негативних обставин», що може вказувати на інсценування вчинення кримінального правопорушення.

При описі слідів знарядь злому та інструментів у протоколі огляду місця події зазначаються: 1) вид та локалізація таких слідів; 2) їх кількість та розміри; 3) характер країв сліду злому та інших пошкоджень на перешкоді тощо.

Серед кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими групами чи злочинними організаціями, розповсюдженими є злочини із застосуванням **вогнепальної зброї та/або боєприпасів**. Виявлення, огляд та вилучення таких об'єктів потребують специфічних підходів та отримання допомо-

¹⁴ Kovalenko V. Determining the group nature of a criminal offense during the crime inspection. *Visegrad Journal on Human Rights*. Issue 3. 2024. P. 118. DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2024.3.16>

ги кваліфікованих спеціалістів. Наявність на місці вчинення кримінального правопорушення множинних слідів застосування різних видів зброї та/або боєприпасів є *достатньою підставою для висунення версії про вчинення діяння членами злочинного угруповання.*

Як показує вивчення судово-слідчої практики, основними шляхами надходження вогнепальної зброї та/або боєприпасів у розпорядження організованих груп чи злочинних організацій є:

- незаконне вивезення таких об'єктів з районів проведення бойових дій, у тому числі трофейної зброї;
- викрадені зі складів озброєння на підконтрольних владі України територіях;
- контрабанда вогнепальної зброї та/або боєприпасів;
- виготовлення вогнепальної зброї з використанням, конструктивно схожих виробів (газової, сигнальної, нейтралізованої та вихолощеної зброї, стартових пістолетів тощо);
- виготовлення зброї, боєприпасів, саморобним способом (із побутових предметів, спеціальних пристроїв тощо).

У ході досудового розслідування злочинів, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями із застосуванням вогнепальної зброї та/або боєприпасів, перед органами досудового розслідування постає низка специфічних завдань, для розв'язання яких необхідним є залучення (зокрема, до огляду місця події), спеціалістів у галузі судової балістики (судової експертизи зброї).

У разі отримання слідчим інформації про зберігання вогнепальної зброї або боєприпасів у спеціально обладнаній схованці слід мати на увазі, що дана схованка може бути замінована. Тому до відшукання схованки та проникнення до неї має бути залучений спеціаліст-вибухотехнік.

При огляді зброї слід мати на увазі, що вона може бути заряджена й перебувати на бойовому взводі. Тому, насамперед, необхідно суворо дотримуватися заходів безпеки, щоб

не спричинити випадковий постріл, і виконувати цю роботу має спеціаліст-баліст. Брати зброю при огляді слід двома руками, впевненими рухами, не допускаючи її падіння й спрацювання ударно-спускового механізму, що може призвести до випадкового пострілу. При цьому важливо не пошкодити сліди, які можуть бути на поверхні зброї (сліди рук, текстильні волокна, волосся, сліди крові, речовина мозку, сліди запаху тощо) та не залишити свої. Тому спеціаліст-баліст має працювати в гумових рукавичках та брати зброю за ті частини, на яких, зазвичай, не залишаються придатні для ідентифікації сліди рук. Це можуть бути рифлені частини рукоятки, кожух-затвору, ремені, антабки тощо¹⁵.

Під час огляду вогнепальної зброї в протоколі огляду місця події фіксується: 1) місце виявлення зброї; 2) на якому боці вона лежить; 3) яке розташування осі ствола; 4) вид зброї (пістолет, автомат тощо), її система, модель і калібр; 5) видимі зовнішні дефекти (вм'ятини, тріщини, погнутості тощо), за наявності; ознаки ремонту зброї; 6) сліди папілярних візерунків, крові, волосся, мозкової речовини, кіптяви та інших речовин на поверхні зброї; 7) положення курка (спущений, на бойовому або запобіжному взводі); позначення (найменування, заводський порядковий номер, рік випуску, заводські або фірмові знаки заводу виробника тощо); 8) наявність (відсутність) патрона в патроннику; наявність (відсутність) патронів у магазині (за наявності останніх вказується їх кількість, маркувальні позначення, а також ознаки осічок на патронах); 9) кількість і напрямок нарізів у каналі ствола; 10) стан каналу ствола (наявність мастила, іржі, порохового нагару, незгорілих або напівзгорілих порошинок, сторонніх часток тощо); 11) наявність запаху згорілого пороху¹⁶. Допомогу слідчому

¹⁵ Коваленко В. В. Організація й тактика огляду вогнепальної зброї та боєприпасів на місці їх виявлення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. 1. С. 185–186.

¹⁶ Коваленко В. В. Організація й тактика огляду вогнепальної зброї та боєприпасів на місці їх виявлення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. 1. С. 187.

у фіксації зазначених обставин має надати кваліфікований спеціаліст-баліст.

Під час проведення огляду місця події за фактом вчинення злочину організованою групою чи злочинною організацією, пов'язаного із застосуванням вогнепальної зброї, може виникнути необхідність у вилученні **відстріляних куль, гільз, шроту, картечі, слідів продуктів пострілу** тощо.

Особливістю таких оглядів в окремих випадках є велика територія (постріл міг бути здійснений із відстані декількох сотень метрів та більше), чисельність предметів, які підлягають огляду та систематизації, складність виявлення та вилучення слідів пострілу та інших речових доказів, які мають відношення до вчиненого злочину.

Вилучення куль (шроту, картечі) зі слідами зброї під час огляду місця події включає комплекс наступних дій спеціаліста: 1) орієнтуюча фотовідеозйомка об'єктів (сліпих ушкоджень) із найближчими предметами; 2) фіксація відстані від об'єктів (сліпих ушкоджень) до двох постійних орієнтирів трупа та зброї (у разі наявності); 3) вилучення слідів продуктів пострілу з кожного ушкодження; 4) поміщення балістичних зондів до кульових каналів; вилучення об'єктів разом із перешкодою або її фрагментом (якщо можливо); 5) якщо неможливо вилучити об'єкти разом із перешкодою, вони вилучаються за допомогою спеціальних інструментів; 6) фіксація особливостей і розмірних характеристик об'єктів; 7) фіксація слідів на об'єктах; пакування вилучених об'єктів.

Під час огляду ручних **гранат і запалів до них, протипіхотних мін** тощо, з метою запобігання випадкового вибуху необхідно суворо дотримуватися правил безпеки. Такий огляд слід здійснювати лише за участю спеціаліста-вибухотехніка, який після фіксації місцезнаходження гранати має викрутити з неї запал. Подальший огляд гранати може здійснюватися лише після цієї процедури. При огляді ручної гранати необхідно вжити заходів щодо виявлення на її поверхні слідів рук, мікрочасток

тощо. Після цього в протоколі огляду (обшуку) зазначається стан її поверхні: колір; наявність, форму та розміри вм'ятин, подрипин, слідів корозії, сторонніх нашарувань тощо; наявність та зміст маркувальних позначень; чи був укручений у різьбове з'єднання запал, чи замість нього знаходилася пластмасова заглушка тощо. Так, наприклад, на ручній гранаті Ф-1, на її боковій поверхні, зазначається номер партії і шифр заводу-виробника. На донній частині – індекс виробу, шифр вибухової речовини, рік спорядження та номер заводу, на якому було споряджено гранату. При огляді запала відзначається його форма, розміри, наявність чеки, маркувальних позначень, які представляються на скобі: фарбою (номер партії) і клеймуванням (номер заводу-виготовлювача, рік виготовлення, тип запалу).

Якщо боєприпаси були виявлені в штатному ящику, то в ньому може знаходитися опис боєприпасів, які зберігалися в цьому ящику до викрадення. У описі, за підписом командира підрозділу, зазначаються найменування, виробничі дані на боєприпаси та їх кількість¹⁷.

2.2. Використання спеціальних знань під час проведення допиту

Допит – це слідча (розшукова) дія, яка являє собою інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, що беруть у ньому участь, з метою отримання та перевірки інформації, що має значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. За своєю суттю допит є формою обміну інформацією в процесі спілкування, що проводиться за встановленою законом процедурою¹⁸. Загальні правила

¹⁷ Коваленко В. В. Організація й тактика огляду вогнепальної зброї та боєприпасів на місці їх виявлення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. 1. С. 187–188.

¹⁸ Вигівський І. М. Тактика допиту при розслідуванні кримінальних проваджень пов'язаних з захопленням заручників. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1 (16), т. 5, ч. 1. С. 125

проведення допиту у кримінальному провадженні визначено ст. ст. 223–226, 232, 256 чинного КПК України.

Ця слідча (розшукова) дія є найбільш поширеною і водночас найскладнішою, а отримані в результаті її проведення показання використовуються в кожному кримінальному провадженні без винятків. На основі такого процесуального джерела можуть бути встановлені практично будь-які обставини кримінального правопорушення, що підлягають доказуванню. Нерідко такі обставини встановлюються винятково на підставі показань, у результаті чого ухвалюється судове рішення¹⁹.

Зазвичай учасники організованих груп чи злочинних організацій допитуються в статусі підозрюваного. Відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України, підозрюваним є: 1) особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276–279 КПК України, повідомлено про підозру; 2) особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або 3) особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено, унаслідок невстановлення її місцезнаходження, проте вжито заходів для вручення в спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, слідчий неминуче стикається з протидією з боку учасників кримінального провадження, яка найчастіше проявляються у формі відмови від надання показань, надання неправдивих показань²⁰, відмови від наданих раніше показань чи їх зміни тощо.

Основними чинниками, які можуть впливати на вибір варіантів поведінки членів організованих груп чи злочинних організацій, зазвичай, є: побоювання нести більш суворе покарання, якщо буде доведено вчинення кримінального правопорушення групою осіб; страх розправи з боку інших

¹⁹ Шило О. Г. Загальна характеристика показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 152.

²⁰ Гула Л. Ф. Тактичні прийоми допиту членів організованої злочинної групи. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. Харків, 2017. С. 519.

членів організованої групи; прагнення не видати співучасників, відповідно до так званого кодексу честі, що діє в групі; сподівання на матеріальну та іншу «підтримку» з боку «авторитетних» членів групи під час відбування покарання в разі, якщо візьме провину за вчинення кримінального правопорушення на себе і не назве співучасників та організатора (лідера) тощо.

Специфіка допитів у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, насамперед виявляється в особливостях предмету допиту їх учасників, котрий визначається колом обставин, що підлягають встановленню в результаті проведення цієї процесуальної дії.

У досліджуваних кримінальних провадженнях особливості предмету допиту полягають у потребі встановлення не лише обставин вчинення кримінального правопорушення певного виду, а й факту та обставин вчинення противоправних діянь у складі саме організованої групи чи злочинної організації, а також в отриманні максимально повного уявлення про таку спільноту, індивідуалізації ролі та вини кожного з її членів. Тобто, якщо відповідна стаття Кримінального кодексу України містить таку кваліфікуючу обставину, як вчинення кримінального правопорушення організованою групою або злочинною організацією, то розширюється й предмет доказування шляхом включення до нього обставин, визначених ч. 3 чи ч. 4 ст. 28 КК України відповідно. Тому під час допитів дуже важливо отримати відомості про організаторів і керівників організованої групи чи злочинної організації, а від них – про цілі її створення, про обсяг злочинної діяльності, її структуру, способи залучення нових членів, корупційні зв'язки тощо²¹.

²¹ Плосконос А.І. Підготовка до допиту при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними групами та злочинними організаціями. *Актуальні проблеми досудового розслідування: матеріали міжвідомчої наук. – практ. конф.* (Київ, 5 липня. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 197–198.

Тож до предмету допиту підозрюваних, які є членами організованих груп чи злочинних організацій, можна віднести такі типові обставини:

- анкетні дані допитуваного, у т.ч. наявність судимості;
- обставини вже вчинених кримінальних правопорушень (що, де, коли, як, з якою метою тощо), у яких він брав участь;
- інформація про індивідуальну роль кожного учасника групи в підготовці, вчиненні та приховуванні слідів кожного вже вчиненого кримінального правопорушення, включаючи її організатора (лідера), пособників, підбурювачів тощо;
- відомості про кримінальні правопорушення, які готуються;
- час та обставини створення організованої групи чи злочинної організації, її чисельність, місця базування, основна «спеціалізація»;
- відомості про особу організатора (лідера) організованої групи чи злочинної організації та її структуру;
- відомості про особи та ролі членів групи чи організації, як при вчиненні окремих кримінальних правопорушень, так і діяльності групи загалом;
- способи залучення та критерії відбору нових членів групи;
- хто з членів долучився до групи нещодавно і хто із них брав участь у вчиненні найменшої кількості кримінальних правопорушень;
- взаємовідносини між членами групи, наявність конфліктів; хто із членів групи користується авторитетом в інших учасників, а хто ні тощо;
- чи був допитуваний або хтось із учасників групи раніше членами інших злочинних угруповань; якщо так, то яких і коли;
- чи існують конфлікти угруповання, до якого входить допитуваний, з іншими організованими групами чи

- злочинними організаціями. Якщо так, то з якими і в чому вони полягають;
- яка існує система розподілу доходів, здобутих злочинним шляхом;
 - яка існує система покарань для тих членів групи, які провинилися;
 - яка озброєність групи, де зберігається вогнепальна зброя і боєприпаси, хто із членів групи відповідає за поповнення арсеналу;
 - забезпеченість групи транспортними засобами (кількість, марки, моделі, колір, державні номери, включаючи підроблені) тощо;
 - забезпеченість групи засобами зв'язку;
 - наявність корупційних зв'язків із представниками органів державної влади, у т.ч. правоохоронних та судових органів тощо²².

Наведений перелік обставин, що підлягають встановленню під час допиту зазначеної категорії осіб, не є вичерпним і може варіюватися залежно від злочинної спрямованості організованої групи чи злочинної організації та кримінальних правопорушень, які ними вчиняються.

Окремої уваги заслуговує розгляд обставин, що підлягають встановленню під час допиту організатора (лідера) організованої групи чи злочинної організації. Відповідно до ч. 3 ст. 27 КК України, організатором є особа, яка організувала вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організувала приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації.

²² Коваленко В.В. Деякі особливості організації і тактики допиту членів організованої групи чи злочинної організації. *Взаємодія державних органів та громадськості у сфері протидії кримінальним правопорушенням у центральних регіонах України*: збірник матеріалів круглого столу (м. Кропивницький, 17 квітня 2024 р.). Кропивницький: ДонДУВС, 2024. С. 105.

Як показує вивчення судово-слідчої практики та спеціальної літератури, організатора (лідера) може бути встановлено оперативним шляхом або під час допитів інших членів організованої групи чи злочинної організації. При всьому допитані рядові члени групи з тих чи інших причин не завжди можуть прямо назвати її організатора (лідера), тому іноді слідчим доводиться встановлювати його за опосередкованими ознаками.

Нерідко на початковому етапі розслідування трапляються випадки, коли організатор (лідер) групи допитувався серед інших рядових її членів, оскільки слідчий ще не мав інформації про статус цієї особи.

Успішне проведення допитів у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, багато в чому залежить від належної підготовки до них. До складових такої підготовки можна віднести таке.

Отримання інформації про особу допитуваного, що, серед іншого, включає вивчення його характеру, темпераменту, рівня інтелекту, способу мислення і т. ін.²³. Також необхідно встановити його статус у злочинному середовищі, наявність судимостей, характер взаємовідносин з іншими учасниками організованої групи чи злочинної організації тощо. Така інформація може бути отримана шляхом вивчення наявних матеріалів кримінального провадження, зокрема й показань раніше допитаних учасників угруповання, отримання характеризуючих даних на таку особу від оперативних підрозділів, вивчення її «кримінального минулого» тощо.

Зазначена інформація може допомогти слідчому «проранувати» позицію допитуваного, яку той може зайняти під час допиту, й обрати лінію своєї поведінки.

З метою отримання інформації про особу допитуваного, слідчий, використовуючи власні спеціальні криміналістичні знання чи залучивши відповідного спеціаліста може скори-

²³ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика: системно-структурний аналіз: монографія. Харків, 2007. С. 235.

статися пошуком даних про неї у відкритих джерелах. Технологія OSINT (розвідка відкритих даних) наразі надає можливість, серед іншого, отримувати доказову інформацію шляхом дослідження соціальних мереж та інших сайтів, які знаходяться у вільному доступі²⁴. До переваг OSINT, на відміну від інших видів розвідки, відносять доступність джерел інформації, обсяг джерел інформації, різносторонність, оперативність отримання, легкість подальшого використання і вартість отримання²⁵.

Одержані в такий спосіб відомості можуть бути проаналізовані спеціалістом психологом-криміналістом, за результатом чого складений психологічний портрет допитуваної особи. Крім того, подібні відомості можуть бути виростанні слідчим для встановлення конкретних обставин кримінального правопорушення, вчиненого організованою групою чи злочинною організацією, як час та обставини створення організованої групи чи злочинної організації, її чисельність, місця базування, відомості про особу організатора (лідера) організованої групи чи злочинної організації, взаємини між членами групи, наявність конфліктів; хто із членів групи користується авторитетом у інших учасників, а хто ні, система розподілу доходів, здобутих злочинним шляхом, забезпеченість групи транспортними засобами (кількість, марки, моделі, колір, державні номери, включаючи підроблені), наявність корупційних зв'язків із представниками органів державної влади, у т.ч. правоохоронних та судових органів тощо. У цьому аспекті слушною видається пропозиція Р.Л. Степанюка про доцільність створення в структурі державних криміналістичних й експертних установ аналітичних структурних підрозділів,

²⁴ Вигівський І.М., Дрозд В.Г. Проблеми доказування у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом колабораційної діяльності. Протидія проявам тероризму та колабораціонізму в умовах війни: стан та перспективи: матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Кропивницький, 24 листопада 2023 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. С. 9.

²⁵ Щураг Т.Г., Смух А.О. Деякі аспекти розвідки з відкритих джерел інформації (OSINT). *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Дніпро, 2017. С. 128.

які б займалися збиранням криміналістично значущої інформації, її узагальненням та аналізом, сприяючи розслідуванню кримінальних правопорушень шляхом надання слідчим і прокурорам відомостей орієнтуючого характеру²⁶.

Підготовка плану допиту. Зазвичай, отримати інформацію про особу учасника організованої групи чи злочинної організації досить складно, особливо перед першим його допитом на початковому етапі розслідування. Тому слідчому необхідно враховувати, що найчастіше в таких кримінальних провадженнях допитуваний може давати правдиві показання проти себе й не давати показань щодо спільників, а особливо організатора (лідера) організованої групи чи злочинної організації, побоюючись помсти з їхнього боку, чи через побоювання нести більш суворе покарання, якщо буде доведено вчинення кримінального правопорушення у складі організованої групи чи злочинної організації, або сподіваючись на обіцянку спільників чи організатора (лідера) на «допомогу» при відбуванні покарання, якщо він візьме всю провину на себе і нікого не «здасть» тощо.

Як показує вивчення слідчої практики, дуже часто допит учасників організованої групи чи злочинної організації відбувається в конфліктній ситуації. Тому вже під час планування допиту підозрюваного слідчий має належним чином підготуватися до настання саме такої ситуації, як найбільш вірогідної (у плані допиту, із залученням спеціаліста психолога-криміналіста, передбачити переліки тактичних прийомів, які є найбільш ефективними під час допитів у конфліктних ситуаціях, підготувати речові та письмові докази, які, можливо, треба буде пред'явити допитуваному тощо). Такими письмовими доказами зазвичай є протоколи оглядів місць події з додатками, протоколи допитів потерпілих, свідків, інших підозрюваних, членів організованої групи чи злочинної організації, які

²⁶ Степанюк Р.Л. Розвідка у криміналістиці й оперативно-розшуковій діяльності. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2024. Вип. 2. Том. 2. С. 198 DOI: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.106.1.191-203>

дали правдиві показання, що викривають допитуваного, протоколи обшуків за місцем проживання як допитуваного, так й інших членів організованої групи чи злочинної організації, протоколи негласних (слідчих) розшукових дій, висновки судових експертиз тощо. У разі якщо предметом допиту буде з'ясування спеціальних питань, наприклад, щодо технології виробництва певного виду продукції, на стадії підготовки до допиту слідчий може отримати консультації спеціаліста відповідного профілю, а також передбачити в плані участь цього спеціаліста в допиті.

Визначення послідовності проведення допитів різних підозрюваних. У випадку затримання декількох членів організованої групи чи злочинної організації, вони мають бути допитані одночасно. Для цього керівник слідчої групи повинен проінструктувати кожного слідчого, котрий буде проводити допити, щодо обставин, які мають бути при цьому встановлені. Якщо ж можливість проведення допитів в один і той самий час відсутня, допит слід починати з так званої слабкої ланки, до якої можна віднести осіб, котрі виконували другорядні ролі у вчиненні кримінальних правопорушень, які долучилися до організованої групи нещодавно і не мають значного «злочинного досвіду», або мають конфлікти з іншими членами групи чи її організатором (лідером), або такі, чия психіка є найбільш нестійкою та вразливою. Якщо така інформація відсутня, допит слід починати з особи, відносно якої в розпорядженні слідчого є достатньо інформації щодо її участі у вчиненні одного чи декількох кримінальних правопорушень.

На початковому етапі розслідування слідчому, як правило, бракує достовірно встановленої інформації, з якою можна було би порівнювати отримувані під час допиту показання і таким чином викривати неправду. Тому вважаємо за доцільне залучення до таких допитів спеціаліста психолога, який за певними вербальними і невербальними ознаками зможе

визначити, коли особа дає неправдиві показання, і за допомогою заздалегідь узгоджених умовних знаків інформувати про це слідчого.

У разі *безпосередньої участі в допиті*, який проводиться під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених організованими групами чи злочинними організаціями, спеціалісти можуть допомогти слідчому:

- інтерпретувати відомості, що повідомляються допитуваним, який оперує в показаннях спеціальними термінами;
- уточнити формулювання запитань, які ставляться допитуваному;
- звернути увагу на обставини, які умисно чи не навмисно спотворює допитуваний;
- обрати точні формулювання, що заносяться в протокол допиту;
- звернути увагу слідчого на інші докази, що підтверджують або спростовують показання допитуваного;
- запобігти наданню неправдивих показань зі спеціальних питань;
- допомогти слідчому викрити неправдиві показання щодо спеціальних питань, подолати намагання особи ухилитися від надання правдивих показань;
- об'єктивно й точно зафіксувати показання допитуваного²⁷ в протоколі.

Уже сам собою факт участі спеціалістів визначеного профілю в допиті може створити певний психологічний вплив на допитуваного. Наприклад, повідомлення підозрюваному у фальшивомонетництві про участь у допиті спеціаліста в галузі поліграфії може вплинути на лінію поведінки допитуваного, змусити його відмовитися від дачі неправдивих показань²⁸.

²⁷ Ревенко О.І. Особливості допиту підозрюваного при розслідуванні незаконного видобування вугілля. *Криміналістика і судова експертиза*. 2016. Вип. 61. С. 170.

²⁸ Коваленко В.В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. С. 221.

Досить часто члени організованої групи чи злочинної організації вчиняють самообмову. Мотивами самообмови можуть бути:

- сподівання бути обвинуваченим у вчиненні менш тяжкого кримінального правопорушення й уникнення відповідальності за більш тяжке, яка було вчинене насправді;
- прагнення приховати осіб, які дійсно вчинили кримінальне правопорушення з ряду більш активних членів групи та її організатора (лідера) (через погрози чи обіцянки «поблажок» з їхнього боку тощо).

Тактичними прийомами викриття самообмови є максимальна деталізація допиту (дата, час, погодні умови, рух транспорту, наявність чи відсутність повітряної тривоги (звуку сирен); що являє собою об'єкт, на якому вчинено кримінальне правопорушення; яким чином проник у приміщення; якими засобами замикання обладнані двері приміщення; у який спосіб долав перешкоди; що конкретно було викрадено й де воно знаходилося на момент вчинення кримінального правопорушення; яким маршрутом відходив з місця вчинення кримінального правопорушення; де зберігав та кому збув викрадене тощо). Якщо особа вчинила самообмову, вона обов'язково буде плутатися в свої показаннях, особливо щодо дрібних деталей, і таким чином може бути викрита²⁹.

Ефективним у таких ситуаціях може бути також повторний допит (допити) з дотриманням іншої послідовності з'ясування обставин кримінального правопорушення в порівнянні з тією, яку було дотримано на попередньому допиті, де допитуваний визнав свою вину (це заважає відтворенню показань, що обрані підозрюваним, для самообмови)³⁰.

²⁹ Коваленко В.В. Організаційні і тактичні особливості допиту членів організованої групи чи злочинної організації. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2024. Вип. 2 (106). Ч. 1. С. 174–175. DOI: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.106.1.168-180>

³⁰ Земляний Д.Л. Тактичні особливості допиту підозрюваного. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2019. № 4. С. 338.

Допит організатора (лідера) злочинної групи чи організації доцільно відкласти до моменту, коли слідчий отримає достатньо інформації щодо діяльності групи в цілому і її організатора (лідера) зокрема, перш за все в ході допитів інших учасників. Допит таких осіб є дуже складним, найчастіше проводиться в присутності досвідченого захисника й належне його проведення вимагає від слідчого особистої психологічної готовності й належної професійної підготовки.

Зважаючи на потенційну небезпеку відмови підозрюваних осіб від наданих раніше показань, окрім складання протоколу допиту, украй бажаним є відеофіксація абсолютно всіх допитів. Отримані під час досудового розслідування показання, звичайно, не матимуть доказового значення в межах судового розгляду, і кожен підозрюваний має повне право в будь-який момент їх змінити. Водночас наявність очевидної для допитуваного відеофіксації може виступити фактором психологічного впливу, який змусить його в подальшому притримуватися висловлених у ході допиту позицій. Демонстрація такого відеозапису, окрім відтворення змісту отриманих під час допиту показань, також дає можливість передати особливості інтонації і реакцій, як допитуваного, так і слідчого. З метою належної відеофіксації допиту, слідчому доцільно залучити спеціаліста-криміналіста, а допит проводити в добре освітленому приміщенні з хорошою акустикою. Крім того, відеозапис може допомогти спростувати можливі заяви допитаного про фізичний або психологічний вплив на нього, що нібито мав місце під час допиту.

Зазвичай, у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, **одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб** проводиться між потерпілим і підозрюваним, між двома підозрюваними (лідером (організатором) і рядовим членом злочинного угруповання), один із яких, на думку слідчого, дає правдиві, а інший – неправдиві

показання з одних і тих самих обставин, або між свідками, якщо один із них є недобросовісним.

Для отримання позитивного результату до проведення цієї слідчої (розшукової) дії доцільно залучати відповідних спеціалістів.

Так участь спеціаліста психолога-криміналіста, тобто фахівця в галузі кримінальної психології та криміналістики, може бути корисною на всіх стадіях одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб. На підготовчій стадії цієї слідчої (розшукової) дії спеціаліст психолог-криміналіст має вивчити відеозаписи допитів цих осіб, для того щоб сформулювати уявлення про їхній психотип; за вербальними і невербальними ознаками визначити, хто з них давав правдиві, а хто неправдиві показання тощо, і довести свої міркування до слідчого. На цій стадії спеціаліст психолог-криміналіст може також допомогти слідчому зважити ризики отримання негативного результату, тобто вірогідність того, що особа, яка дала правдиві показання, змінить їх на неправдиві під впливом іншої особи. Можливо, у результаті такої консультації слідчий відмовиться від проведення цієї слідчої (розшукової) дії, якщо ризик буде визнаний недопустимим.

Також на стадії підготовки до одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб спеціаліст психолог-криміналіст може допомогти слідчому у формулюванні питань допитуваним, а також порадити, кому з них першому ставити питання і у якій послідовності.

Безпосередньо під час проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб спеціаліст психолог-криміналіст здатний допомогти слідчому визначити і припинити можливі прояви психологічного тиску одного допитуваного на іншого, які можуть бути вчинені з використанням висловлювань, міміки, інтонації, жестів тощо. Перед проведенням слідчої (розшукової) дії слідчий і спеціаліст мають узгодити систему умовних знаків спілкування між собою.

Як відомо, однією з умов належного досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами, є суворі ізоляція її учасників один від одного. Тому під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень можуть виникати ситуації, коли учасники організованих груп навмисно змінюють свої показання і вимагають проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб. Справжньою метою таких дій, зазвичай, є передача один одному інформації відкрито, з використанням мови для глухонімих, читання по губах, за допомогою умовних знаків, які можуть бути обумовлені між учасниками групи заздалегідь на випадок затримання тощо. Надати допомогу слідчому у викритті і припиненні таких спроб може також спеціаліст психолог-криміналіст або спеціаліст-сурдоперекладач.

З метою фіксації ходу даної слідчої (розшукової) дії у наочно-образній формі доцільно застосовувати відеозапис. При цьому має бути забезпечена належна якість зображення і звуку, чого важко досягти без залучення спеціаліста-криміналіста.

По завершенню одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб відеозапис має бути продемонстрований усім його учасникам. При перегляді відеозапису залучений спеціаліст психолог-криміналіст може звернути увагу слідчого на ті вербальні чи не вербальні прояви дій допитуваних, які залишилися не поміченими під час проведення слідчої (розшукової) дії.

2.3. Використання спеціальних знань під час проведення обшуку

Обшук – це слідча (розшукова) дія, змістом якої є примусове обстеження приміщень і споруд, ділянок місцевості або окремих громадян із метою знаходження й вилучення речей

і документів, що мають значення для кримінального провадження, виявлення розшукуваних осіб, трупів, тварин, речей і предметів, вилучених законом з обігу, а також пошук грошей і майна для забезпечення відшкодування заподіяних збитків і з метою можливої конфіскації³¹. Процесуальні підстави та порядок проведення обшуку регламентуються ст. ст. 13, 223, 233–236 КПК України.

Як показує вивчення слідчої та судової практики, найбільш поширеними об'єктами обшуку в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, є:

- житлові приміщення (квартири, будинки, дачі, номери готелів, місця помешкання та реєстрації керівників, головних бухгалтерів суб'єктів господарської діяльності, юридичних осіб і бенефіціарів);
- не призначені для проживання загальнодоступні та службові приміщення (адміністративні будівлі, режимні об'єкти, офіси, склади, торгівельні зали та підсобні приміщення магазинів, місця реєстрації юридичних осіб, місця фактичного розташування офісних приміщень, аналогічні місця щодо контрагентів цієї юридичної особи, місця розташування потужностей виробництва, приміщення, де функціонують незаконні «Bitcoin ферми» для майнінгу криптовалют, суб'єкти підприємницької діяльності з ознаками фіктивності та їх контрагенти тощо);
- ділянки місцевості (паркомісця, присадибні ділянки, городи, сади);
- транспортні засоби (автомобілі, причепа);
- живі люди (тіло, одяг, взуття, інші речі).

Під час розслідування розглядуваних кримінальних правопорушень часто виникає необхідність проведення в одному провадженні декількох одночасних обшуків у різних осіб і в різних місцях, тобто проведення групового обшуку. Групо-

³¹ Криміналістика. Підручник: у 2 т. Т. 1; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярської; МВС України, Харків. нац. ун-т. внутр. справ. Харків, 2017. С. 325.

вий обшук не є однією слідчою (розшуковою) дією. Загальні завдання групового обшуку тісно взаємопов'язані з цілями кожного окремого обшуку в межах єдиної тактичної операції.

У ході проведення кожного окремого обшуку в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, слідчим вирішуються такі основні завдання: а) пошук і вилучення предметів, що мають доказове значення; б) виявлення розшукуваної особи, а також матеріалів, що її характеризують і можуть полегшити розшук; в) виявлення майна, що забезпечує відшкодування збитків і можливу конфіскацію, а також вилучення речей і документів, заборонених до обігу³²; г) встановлення групового характеру вчинення кримінального правопорушення; д) встановлення складу організованої групи чи злочинної організації; є) виявлення даних щодо встановлення особи лідера (організатора) організованої групи чи злочинної організації; виявлення матеріалів щодо встановлення корумпованих зв'язків членів групи з представниками органів державної влади, правоохоронних і судових органів тощо.

Наведений перелік завдань не є вичерпним. Залежно від конкретної слідчої ситуації та поставленої мети, при проведенні кожного окремого обшуку можуть вирішуватися й інші завдання або лише деякі із зазначених.

Ключовими умовами належного проведення групового обшуку є єдине керівництво діями всіх слідчо-оперативних груп, єдиний час початку проведення всіх обшуків (одночасність), узгодженість і координація дій їх учасників. Це, крім іншого, вимагає створення необхідної кількості слідчо-оперативних груп, до яких мають бути включені досвідчені слідчі, оперативні співробітники, спеціалісти, технічні помічники тощо.

Підготовка до проведення групового обшуку має починатися одразу після прийняття рішення про реалізацію цієї тактичної операції.

³² Криміналістика. Підручник: у 2 т. Т. 1; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Маляррової; МВС України, Харків. нац. ун-т. внутр. справ. Харків, 2017. С. 329.

Планування проведення групового обшуку повинно бути дворівневим: на першому рівні планується проведення всіх обшуків загалом, у рамках тактичної операції, а на другому – кожного окремого (конкретного) обшуку.

Керівник слідчо-оперативної групи, яка здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, має створити й очолити штаб, до якого засобами зв'язку оперативно надходитиме інформація з кожного об'єкта обшуку і координуватиметься діяльність усіх задіяних до обшуків СОГ.

Традиційно до обшуку залучається спеціаліст-криміналіст, завданнями якого є надання слідчому допомоги технічного характеру у виявленні, фіксації, попередньому дослідженні та вилученні різноманітних об'єктів та слідів на них; застосування відповідних науково-технічних засобів, у т.ч. фото-, відеофіксації тощо.

Під час обшуків слід звертати увагу на наявність на об'єктах обшуку нотатників, записок і т. ін., де були б зазначені прізвиська чи прізвища членів організованої групи чи злочинної організації, їхні адреси, номери телефонів, дані про скупників викраденого майна, квитанції з ломбардів, схеми маршрутів, які могли свідчити про підготовку до вчинення кримінального правопорушення тощо.

Особливу увагу слід звертати на засоби комп'ютерної техніки. Зважаючи на специфіку розглядуваних кримінальних правопорушень, виявлені стаціонарні комп'ютери, ноутбуки, планшети, периферійні запам'ятовуючі пристрої тощо бажано оглянути невідкладно, адже виявлена в процесі огляду комп'ютерних даних інформація може бути корисною учасникам обшуків у інших підозрюваних. З цією метою до СОГ має бути залучений спеціаліст у галузі комп'ютерних технологій.

Допомога згаданого спеціаліста, також знадобиться для правильного упакування вилучених засобів комп'ютерної техніки.

Під час обшуку в офісних приміщеннях установ чи організацій при роздуванні економічних кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, має бути залучено спеціаліста-бухгалтера³³. Тобто, профіль залучених спеціалістів має визначатися поставленими перед слідчою (розшуковою) дією завданнями, які, своєю чергою, залежать від виду розслідуваного кримінального правопорушення.

Обшуку також можуть піддаватися особи, що перебувають у місці обшуку, скільки в них часом залишаються різні предмети й документи, які мають важливе значення для встановлення окремих обставин вчиненого ним кримінального правопорушення. Такий обшук відносять до категорії особистого обшуку або обшуку особи. Під час проведення такого обшуку слід дотримуватися заходів особистої безпеки, передбачити ймовірність опору або раптового нападу з боку обшукуваного. Тому під час обшуку, як правило, слід залучати двох оперативних працівників, коли один обшукує затриманого, а інший уважно стежить за його поведінкою, не допускаючи передачі будь-яких предметів іншим особам або інших спроб позбутися від них. Особливу увагу водночас слід звертати на об'єкти, що дозволяють підтвердити факт участі затриманого у вчиненні кримінального правопорушення (зброя, мобільний телефон тощо)³⁴.

Фіксування обшуку відбувається, шляхом складання протоколу та супроводжується безперервною відеозйомкою. На заключному етапі відбувається ознайомлення із протоколом, відеозаписом учасників слідчої (розшукової) дії, шляхом скріплення їх підписами. Другий примірник протоколу обшу-

³³ Коваленко В.В. Деякі особливості організації і тактики обшуку під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями. *Теорія і практика використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні*: матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (Дніпро, 30 травня 2024 р.). Дніпро: Дніпровський держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 41.

³⁴ Вигівський І.М. Організація та тактика проведення обшуку в процесі розслідування кримінального провадження, пов'язаного із захопленням заручників. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 5. Т. 1. С. 145.

ку, разом із описом тимчасово вилучених речей вручається особі, в якій проводився обшук, в разі відсутності, залишається на видному місці³⁵.

По завершенні кожного окремого обшуку, уся отримана інформація має бути сконцентрована в керівника слідчо-оперативної групи, яка здійснює досудове розслідування. Після оцінки результатів проведеної тактичної операції приймаються рішення щодо подальших процесуальних дій.

2.4. Використання спеціальних знань під час проведення пред'явлення для впізнання

Одним із процесуальних засобів встановлення особи у кримінальних провадженнях, щодо кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, є **пред'явлення для впізнання**. Згадана слідча (розшукова) дія полягає в ідентифікації пред'явленого об'єкта за уявним образом, що зберігся в пам'яті особи (свідка, потерпілого, підозрюваного). Вона спрямована на отримання доказів на основі використання «ідеальних» слідів кримінального правопорушення, що залишаються в пам'яті людей у вигляді образів³⁶.

Відповідно до ч. 1 ст. 228 КПК України, перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати

³⁵ Вигівський І.М. Розслідування захоплення заручників: дис... канд. юрид. наук. 12.00.09. Харків, 2021. С. 160.

³⁶ Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1. За заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 311.

її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, особу, котра повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про її прикмети.

Пред'явлення для впізнання особи, серед інших передбачених процесуальним законом видів впізнання, є найбільш ефективним та достовірним, оскільки при цьому особа, яка впізнає, може в комплексі сприймати та оцінювати такі ознаки зовнішності людини, як риси обличчя (як у фас, так і в профіль), фігуру, особливості ходи, голосу тощо. Однак, зважаючи на тяжкість кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими групами чи злочинними організаціями, на специфічність осіб їх учасників (часто вирізняються особливою жорстокістю, мають розгалужену систему спілників, які можуть залишатися на волі тощо), приймаючи рішення про пред'явлення особи для впізнання слідчий має зважити й оцінити пов'язані з цим ризики. Свідка чи потерпілого з високою вірогідністю можуть залякати чи підкупити; впізнаюча особи може злякатися, коли подивиться в очі особі, яку вона бачила під час вчинення кримінального правопорушення, і заявити, що нікого не впізнала, тощо. Настання таких ситуацій є вкрай небажаним, оскільки в такому випадку підозрюваний переконається в тому, що в слідчого відсутні докази його вини і продовжуватиме заперечувати свою причетність до вчинення кримінального правопорушення або навіть відмовиться від зроблених раніше зізнань.

Відповідно до ч. 4 ст. 228 КПК України, з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіоспостереженням. А згідно з ч. 6 ст. 228 КПК України, за необхідності впізнання може провадитися за фотознімками, матеріалами відеозапису з додержанням вимог, зазначе-

них у частинах першій і другій цієї статті. Проведення впізнання за фотознімками, матеріалами відеозапису виключає можливість у подальшому пред'явленні особи для впізнання.

У досліджених нами судових вироках, постановлених у 2021–2024 роках, у кримінальних справах про кримінальні правопорушення, вчинені організованими групами чи злочинними організаціями, ми не зустріли жодного випадку пред'явлення особи для впізнання в натурі, пред'явлення для впізнання поза візуальним та аудіоспостереженням особи, яку впізнають, та за матеріалами відеозапису. В усіх досліджених випадках, де проводилося пред'явлення для впізнання, воно проводилось за фотознімками.

До зображень (фотознімків), які пред'являються для впізнання, ставляться певні вимоги процесуального і криміналістичного характеру. Частиною 7 ст. 228 КПК України визначено вимоги до таких фотознімків (не повинні мати різних відмінностей між собою за формою та іншими особливостями, що суттєво впливають на сприйняття зображення) та до зображених на них осіб (особи на інших фотознімках мають бути тієї ж статі і не повинні мати різких відмінностей за віком, зовнішністю та одягом з особою, яка підлягає впізнанню). Щодо вимог криміналістичного характеру, то особи на всіх фотознімках мають бути сфотографовані за правилами сигналетичної (впізнавальної) фотозйомки в одних умовах, однією фотокамерою, з однієї відстані при аналогічному освітленні; фотознімки мають бути різкими, у міру контрастними й приведені до одного масштабу. Зрозуміло, що на практиці підібрати фотознімки заздалегідь сфотографованих осіб, які б відповідали наведеним вимогам, дуже складно.

Виходом із наведеної ситуації може стати організація виготовлення таких фотознімків. Дана робота має здійснюватися із залученням кваліфікованого спеціаліста в галузі судової фотографії та ідентифікації особи за ознаками зовнішності. На першому етапі такий спеціаліст повинен ознайомитися

з показаннями особи, яка впізнає, щодо прикмет, за якими вона зможе впізнати пред'явлену особу. Після цього має бути сфотографована особа, яка підлягає впізнанню. Фотографування слід здійснити в спеціально обладнаному приміщенні у фас (при необхідності в правий чи лівий профіль), бажано, на фоні ростової лінійки. Це дозволить особі, які впізнає, взяти до уваги додаткову ознаку зовнішності особи, яка підлягає впізнанню, – її зріст. Освітлення має бути виставлене так, щоби на фото були якомога чітко відображені особливі прикмети, якщо про їх наявність повідомила особа, яка впізнає.

На наступному етапі спеціаліст має оцінити зовнішність підібраних слідчим осіб (статистів) і відібрати із них не менше ніж три, що не мають різких відмінностей за віком, зовнішністю та одягом. Надалі кожна з відібраних осіб окремо повинна бути сфотографована на тому ж фоні, із використанням тієї ж фотокамери, при тому ж освітленні, з тієї ж відстані, що й особа, яка підлягає впізнанню³⁷.

Отримані фотозображення спеціаліст має привести до одного масштабу. Найпростішим способом досягнення цього є встановлення однакової відстані між зірницями очей на зображенні кожної сфотографованої особи.

Традиційно на початковому етапі цієї слідчої (розшукової) дії присутнім понятим пропонується на їхній розсуд вибрати послідовність розміщення (наклеювання) роздрукованих фотозображень осіб на аркуші паперу (фототаблиці). Фотознімки нумеруються, а в протоколі слідчої (розшукової) дії зазначається, чиє фотозображення розміщено під тим чи іншим номером. На наш погляд, фотозображення осіб, які будуть пред'являтися для впізнання, можуть бути продемонстровані понятим на екрані комп'ютера. Після того як поняті визначать послідовність розміщення фотознімків, останні можуть бути

³⁷ Коваленко В. Деякі особливості підготовки до пред'явлення для впізнання за фотографіями під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених організованими групами або злочинними організаціями. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: зб. мат-лів Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя від дня народження М.С. Романова (Харків, 17.05.2024). Харків: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», 2024. С. 110.

розміщені в електронному бланку фототаблиці та роздруковані й у такому вигляді пред'явлені для впізнання. У випадках коли поняті до проведення пред'явлення для впізнання не залучаються, а хід процесуальної дії, натомість, фіксується з використанням відеозйомки, порядок розміщення фотознімків можна визначити за допомогою програми генератора довільних чисел. Указаний процес має бути описаний у протоколі, зокрема із зазначенням використаного програмного забезпечення, та зафіксований за допомогою відеозапису.

2.5. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту

Відповідно до ч. 1 та ч. 2 ст. 240 КПК України, з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань.

Існує безліч видів слідчого експерименту: для перевірки можливості бачити у визначених умовах; для перевірки можливостей чути в конкретних умовах; для перевірки можливості проникнути через певний отвір і вийняти через нього ті чи інші предмети; для перевірки можливості здійснення якоїсь дії за визначений проміжок часу; для перевірки можливості настання певних наслідків даних дій; для встановлення спеціальних і професійних навичок особи; для встановлення, яким чином відбулася подія³⁸, та ін.

Для успішного проведення слідчого експерименту, що проводиться з метою встановлення спеціальних чи професійних навичок особи, необхідним є дотримання наступних так-

³⁸ Настільна книга слідчого: [наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів] / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2003. С. 153–154.

тичних правил: слід використовувати ті ж знаряддя і засоби, які застосовувалися при події злочину, або однорідні предмети й знаряддя; досліди необхідно повторювати кілька разів, змінюючи умови експерименту, для того щоб виключити випадкові результати.

Відповідно до ч. 2 ст. 240 КПК України, за необхідності слідчий експеримент може проводитися за участю спеціаліста. Під час проведення слідчого експерименту ним можуть здійснюватися вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу. З огляду на дану норму, спеціаліст залучається до участі в слідчому експерименті на розсуд слідчого, а його роль полягає в наданні допомоги щодо вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, складання планів і схем тощо.

Однак вивчення спеціальної літератури і судово-слідчої практики показує, що участь спеціаліста в слідчому експерименті під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, не обмежується зазначеними видами робіт. Завданнями спеціаліста є також 1) надання допомоги слідчому в підборі учасників слідчого експерименту; 2) розробка оптимальної тактики проведення слідчого експерименту; 3) підбір необхідних об'єктів, предметів та речових доказів; 4) створення спеціальних умов, у яких найбільш доцільно провести експериментальні дії; 5) реконструкція обстановки, інструктажі та розташування його учасників; 6) технічно правильне проведення запланованих дослідів; 7) оцінка отриманих результатів; 8) консультування слідчого щодо оптимальних шляхів перевірки висунутих версій; 9) фіксація результатів слідчого експерименту, складання планів та схем за підсумками його проведення³⁹.

Слідчому експериментові завжди передують допит визначеної особи, під час якого слідчий з'ясовує, наприклад, способ

³⁹ Чернецький О.К. Слідчий експеримент в кримінальному судочинстві: тактика і психологія: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харків, 2013. С. 88.

виготовлення (підроблення) певного об'єкта; відомості про матеріали, апаратуру, устаткування, яке використовувала дана особа під час здійснення злочинних дій; наявність навичок та досвіду виготовлення певних об'єктів; час, необхідний для їх виготовлення тощо, а також отримує згоду даної особи на демонстрацію своїх спеціальних чи професійних навичок. Даний допит можливо провести за участю відповідного спеціаліста в певній галузі знань, або спеціаліст може ознайомитися з протоколом допиту й оцінити зміст зафіксованих там показань з погляду вірогідності виготовлення певного об'єкту в зазначений спосіб із використанням вказаного обладнання в певний проміжок часу тощо. Після цього спеціаліст може надати допомогу слідчому в плануванні слідчого експерименту, що проводиться з метою встановлення спеціальних чи професійних навичок особи, а саме: 1) у визначенні тактичних і технічних прийомів проведення експериментальних дій; 2) у підборі учасників експерименту з урахуванням їх фізичних даних, професійних та інших навичок тощо; 3) у визначенні дій, а також мети, умов та послідовності їх проведення; 4) у визначенні та підборі знарядь, предметів, інструментів, матеріалів та інших засобів тощо, аналогічних тим, що використовувалися при вчиненні кримінального правопорушення; 5) у підборі або виготовленні моделей, муляжів або копій об'єктів, що використовувалися при вчиненні кримінального правопорушення; 6) у створенні спеціальних умов, у яких будуть здійснюватися відповідні експериментальні дії; 7) у підборі та перевірці працездатності й готовності до застосування відповідних науково-технічних засобів, зважаючи на завдання слідчого експерименту (фото- та відеоапаратури, засобів вимірювання тощо)⁴⁰.

Під час проведення слідчого експерименту, з метою встановлення спеціальних чи професійних навичок особи,

⁴⁰ Коваленко В.В. Участь спеціаліста-криміналіста у слідчому експерименті, що проводиться з метою встановлення спеціальних чи професійних навичок особи. *Криміналістика і судова експертиза*. 2014. Вип. 59. С. 150. URL: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/2014.pdf>.

може бути застосовано такий тактичний прийом, як надання у її розпорядження засобів, речовин або компонентів, що частково відрізняються від тих, про які заявила особа, чії професійні навички перевіряються. Суттєву допомогу в підборі таких компонентів може надати спеціаліст-криміналіст, який також має оцінити весь процес виготовлення (підроблення) чи спробу виготовлення (підроблення) певного предмету (документу, кліше печатки чи штампку тощо). При цьому, на обізнаність особи, а також на наявність у неї певних спеціальних чи професійних навичок вказуватиме розпізнання нею наданих у її розпорядження підмінних компонентів чи речовин. У таких випадках, в якості спеціаліста, слід залучати експерта-криміналіста який здійснював криміналістичне дослідження даних об'єктів і повною мірою обізнаний щодо особливостей їх виготовлення; діагностичних та ідентифікаційних ознак, що в них відобразилися; матеріалів та устаткування, котрі використовувалися під час їх виготовлення тощо⁴¹.

Суттєву допомогу може надати спеціаліст-криміналіст у фіксації ходу та результатів слідчого експерименту із застосуванням фотозйомки та відеозапису. Застосування відеозапису дає можливість фіксації виконуваних дослідних дій та отриманих результатів у динаміці із синхронним записом зображення і звуку, можливість негайного відтворення отриманого запису, високу точність і об'єктивність фіксації. Усі видимі прояви поведінки кожного учасника слідчої (розшукової) дії і понять можуть бути простежені, що дозволить встановити, чи не було порушень їх законних прав і інтересів. Якщо особа, наявність спеціальних чи професійних навичок якої перевіряється, демонструє певні дії, їх необхідно зафіксувати на відеокамеру так, щоб забезпечити добру видимість усіх деталей виконаних дій, а також пояснень даної особи.

⁴¹ Коваленко В.В. Участь спеціаліста-криміналіста у слідчому експерименті, що проводиться з метою встановлення спеціальних чи професійних навичок особи. *Криміналістика і судова експертиза*. 2014. Вип. 59. С. 152. URL: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/2014.pdf>.

На заключному етапі слідчого експерименту, що проводиться з метою встановлення спеціальних чи професійних навичок особи, спеціаліст-криміналіст може надати допомогу слідчому в правильному описі ходу та результатів його проведення в протоколі даної слідчої (розшукової) дії, в упакуванні вилучених об'єктів, а також у демонстрації відеозапису слідчого експерименту його учасникам⁴².

2.6. Використання спеціальних знань під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій

Відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, як спеціаліст до участі в С(Р)Д може бути залучений співробітник органу, до складу якого входить уповноважений оперативний підрозділ, котрому слідчим чи прокурором доручено проведення негласної слідчої (розшукової) дії, що володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації слідчому в ході дослідження матеріалів про результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Специфічні тактичні й технологічні аспекти під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями має проведення

⁴² Коваленко В.В. Участь спеціаліста-криміналіста у слідчому експерименті, що проводиться з метою встановлення спеціальних чи професійних навичок особи. *Криміналістика і судова експертиза*. 2014. Вип. 59. С. 148–153. URL: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/2014.pdf>.

таких негласних слідчих (розшукових) дій як аудіо-, відеоконтроль особи, накладення арешту на кореспонденцію та її огляд і виїмка, а також обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, спостереження за особою, річчю або місцем та ін. Так, наприклад, під час проведення аудіо-, відеоконтролю особи треба враховувати, що в розмові, яка прослуховується через спеціальні технічні засоби, може відбитися не тільки явна, а й законспірована, прихована інформація щодо підготовки або вчинення учасниками злочинного угруповання певних кримінальних правопорушень. Для правильної оцінки такої інформації необхідна допомога спеціаліста в галузі лінгвістики, адже якість розпізнання обох видів інформації залежить від структурно-сислової повноти, зв'язності, цілісності розмови, її так званої текстуальності.

Важливе значення має залучення спеціаліста до огляду й виїмки кореспонденції, на яку накладено арешт. У разі необхідності особою, яка проводить огляд поштово-телеграфної кореспонденції, може бути прийнято рішення про нанесення на виявлені речі та документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточення чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги (ч. 2 ст. 262 КПК України). Такі дії може здійснювати лише спеціаліст. Відкриття поштових відправлень та відтворення їх упаковки в первинному вигляді засноване на положеннях криміналістичної трасології, завданням у такому разі буде не залишення демаскувальних слідів відкривання та відновлення упаковки.

Крім загальних процесуальних реквізитів, які належить заповнити при складанні протоколу про проведення НС(Р)Д, у ньому необхідно зафіксувати точну назву технічного засобу, пристрою, обчислювальної техніки або програмного забезпечення; поточний стан зношеності, наявність дефектів зовнішнього вигляду чи роботи використаного технічного засобу, пристрою, обчислювальної техніки, програмного забезпечен-

ня; умови, дату і точний час застосування технічного засобу, пристрою, обчислювальної техніки або програмного забезпечення.

Усю інформацію, що становить процесуальний інтерес, слід оглянути в присутності спеціаліста, після чого скопіювати її на матеріальний носій, який має бути долучений до протоколу проведення НС(Р)Д, незалежно від того, чи долучається до нього оригінальний носій. У процесі копіювання цифрової інформації з носія на носій слід користуватися програмним забезпеченням для побутового копіювання інформації, різновиди якого змінюються. До протоколу НС(Р)Д необхідно також обов'язково додати копію програмного засобу, за допомогою якого було здійснене копіювання інформації⁴³.

Фіксація результатів НС(Р)Д має здійснюватися таким чином, щоб завжди була можливість експертним шляхом з'ясувати достовірність отриманих даних. Виконавці НС(Р)Д (як співробітники оперативних підрозділів, так і слідчі) повинні вживати необхідних заходів щодо забезпечення збереження й цілісності одержаних матеріалів, якими можуть бути захист від несанкціонованого втручання, деформації, розмагнічування, знебарвлення, стирання тощо, у період від отримання до передачі їх прокурору. При цьому носії отриманої під час проведення НС(Р)Д інформації можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому ст. 266 КПК України⁴⁴.

Організаційно-технічні ознаки становлять самостійну групу ознак, притаманних негласним слідчим (розшуковим) діям, які здійснюються з використанням засобів аудіо- та відеозапису, зокрема аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК) тощо.

⁴³ Багрій М.В., Луцик В.В. Процесуальні аспекти негласного отримання інформації: вітчизняний та зарубіжний досвід: монографія. Харків: Право, 2017. С. 159.

⁴⁴ Колесник В.А., Швидкова О.В. Актуальні питання негласних слідчих (розшукових) дій: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти: навчальний посібник для аспірантів. Київ: НА СБУ, 2023. С. 132–133.

Статтею 260 КПК України визначено, що аудіо-, відеоконтроль особи є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмова цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування. Негласний відеоконтроль за особою дає змогу фіксувати зв'язки підозрюваного з іншими учасниками злочинного угруповання та його лідером (організатором). Це дозволить ідентифікувати таких осіб.

Негласне спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України) із застосуванням технічних засобів фіксації інформації може бути застосовано за наявності усної домовленості про спільні злочинні дії між особами, які перевіряються. Широке розповсюдження цифрових систем відеоспостереження, відеореєстрації надає змогу використовувати їх під час здійснення таких негласних слідчих (розшукових) дій, як спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК) та аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК). Звичай, така інформація фіксується на фонограмі. З юридичного погляду, особливість аналізу відео- чи звукової інформації, отриманої під час здійснення спостереження за особою, річчю або місцем, аудіо-, відеоконтролю особи, аудіо-, відеоконтролю місця полягає в тому, що таке дослідження дає змогу встановити й доказати окремі факти, у тому числі – обставини кримінально-протиправної діяльності учасників організованої групи чи злочинної організації.

Слідчими ситуаціями, які потребують використання спеціальних відео- та фонографічних знань при дослідженні відео-фонограм, є такі: пошукові, пов'язані з отриманням інформації про особу, яку розшукують за зображенням її зовнішнього вигляду, голосом, мовленням; ідентифікаційні, пов'язані із завданням ототожнення особи за наявності необхідних для порівняльного дослідження зразків; ситуаційні, пов'яза-

ні зі встановленням за відеофонограмами умов обстановки, акустичного середовища та інших обставин, що мають значення для кримінального провадження. Також відеофоноскопічні дослідження проводять у випадках, коли на отриманому відеозапису важко розглядіти окремі об'єкти, наприклад, номер автомобіля, зовнішність особи тощо⁴⁵.

Стаття 266 КПК України регламентує порядок дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів. Законодавець визначив, що дослідження інформації, отриманої при застосування технічних засобів, у разі необхідності здійснюється за участю спеціаліста. Зазначено також, що носії інформації та технічні засоби, за допомогою яких її отримано, можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів.

⁴⁵ Тализіна Я.О. Негласні слідчі (розшукові) дії: науково-практичний коментар глави 21 КПК України з постатейними правовими позиціями Верхового Суду. Київ: Юрінком Інтер, 2024. С. 383–385.

РОЗДІЛ 3.

Використання можливостей судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями

Під час визначення видів, кількості та черговості експертиз, які підлягають призначенню при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, пріоритетним є забезпечення досягнення таких основних завдань розслідування:

- отримання доказів вчинення кримінального правопорушення (або серії кримінальних правопорушень) одними й тими самими особами, навіть за відсутності конкретної інформації про них;
- отримання даних, про причетних до кримінальних правопорушень осіб, що можуть бути використані в їхньому розшуку та ідентифікації;
- забезпечення повноти та всебічності відпрацювання версій про вчинення певними особами окремих кримінальних правопорушень або їх серії.

Розв'язання зазначених завдань є невід'ємним від з'ясування обставин, які складають предмет доказування в кожному із розслідуваних кримінальних правопорушень.

Як показує вивчення судово-слідчої практики, в одному кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, зазвичай, призначаються значна кількість судових експертиз. Наприклад, у кримінальному провадженні (номер в ЄРДР: 12015170080001545) по обвинуваченню п'яти

осіб за ч. 2 ст. 15 п. 1, ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 28, пп. 11, 12 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 1 ст. 121, ч. 4 ст. 189, ч. 1 ст. 263 КК України було проведено 43 судові експертизи. Із них судово-медичних – 10, експертиз зброї та слідів та обставин її використання (судово-балістичних) – 12, вибухотехнічних – 5, хімічних – 6, психологічних – 2, імунологічних – 3, комп’ютерно-технічних – 1, психологічних – 4⁴⁶.

Обумовлено це груповим характером вчинення таких кримінальних правопорушень, значною кількістю епізодів злочинної діяльності та великою кількістю слідів і речових доказів, що фігурують у матеріалах кримінального провадження, а також специфічністю обставин, що підлягають встановленню в досліджуваних кримінальних провадженнях.

Розглянемо деякі види судових експертиз, які призначаються під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями.

Дактилоскопічна експертиза призначається, зазвичай, під час розслідування кримінальних правопорушень проти власності, проти життя та здоров’я особи тощо, тоді, коли на предметах, що мають відношення до розслідуваної події, виявлені сліди рук. За її допомогою під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, можуть бути встановлені такі обставини: факт перебування певної особи в певному місці й контактування з визначеними предметами (тобто встановлення можливої ролі кожного учасника угруповання у вчиненні кримінального правопорушення); встановлення кількості й персонального складу осіб, які брали участь у вчиненні кримінального правопорушення; встановлення індивідуальних особливостей кистей рук осіб, чії сліди виявлені на місці події тощо.

⁴⁶ Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 1 вересня 2022 року у справі № 534/18/17/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106022699>.

У розпорядження експерта мають бути представлені сліди папілярних візерунків, вилучені з місця події (бажано вилучати їх разом з об'єктами, на яких вони знаходяться чи можуть знаходитись), їх копії на слідокопіювальній плівці, зліпки з об'ємних слідів або масштабні фотознімки слідів тощо, а також дактилокарти на осіб, які перевіряються. Для цього особи, які перевіряються, мають бути дактилоскопійовані в порядку ч. 3 ст. 245 КПК України. Для виконання роботи з безпосереднього отримання експериментальних відбитків папілярних візерунків до участі в процесуальній дії має бути залучений спеціаліст-криміналіст.

Дактилокарта на особу оформлюється на стандартному бланку і має містити такі відомості: стать; прізвище, ім'я та по батькові; число, місяць, рік народження; місце народження; відбитки всіх нігтьових фаланг пальців рук, контрольні відбитки пальців рук, відбитки долонь рук (у разі якщо з місця події вилучено сліди долонь); підпис особи, яка піддається дактилоскопіюванню; дата проведення дактилоскопіювання; орган, де проводилося дактилоскопіювання; підстава для дактилоскопіювання; посада, прізвище і підпис працівника, який заповнив дактилокарту⁴⁷. Папілярні лінії у відбитках мають бути чіткими, контрастними і проглядатися неозброєними оком, тобто без використання збільшувальних приладів.

На вирішення дактилоскопічною експертизою мають бути поставлені такі питання:

Чи є на даному предметі сліди рук, і якщо так, то чи придатні вони для ідентифікації особи?

Чи не залишені сліди рук конкретною особою? (зазначається П.І.Б., особи чи осіб, дактилокарти, на чії імена надані в розпорядження експерта). *Таким чином, може бути встановлений факт перебування певної особи на місці вчинення*

⁴⁷ Дактилоскопічна експертиза. URL: https://ndekc-zakarpattia.org/photo/pages/files/4_6%20%D0%94%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf.

кримінального правопорушення й контактування з визначеними предметами.

Якщо особу, яка, вірогідно, залишила сліди на місці вчинення кримінального правопорушення, ще не встановлено, на вирішення дактилоскопічною експертизою можуть бути поставлені такі питання:

Якою рукою і якими пальцями руки залишено сліди?

Які особливості мають руки людини, що залишила сліди (відсутність пальців, наявність шрамів, дерматологічні захворювання шкіри тощо, і які саме)? *Таке питання, зазвичай, ставиться лише у випадках, коли спеціаліст-криміналіст, котрий брав участь в огляді місця події, за результатами попереднього дослідження виявлених слідів висунув версію про наявність певних особливостей (аномалій) рук особи, яка їх залишила.*

Якими ділянками поверхні долоні залишено сліди?

У результаті якої дії залишено слід (захват, торкання тощо)? *Відповіді на зазначені питання дозволять встановити деталі механізму утворення слідів під час вчинення кримінального правопорушення, а також спростувати можливі заяви підозрюваного про залишення ним слідів на місці події не у зв'язку зі вчиненням кримінального правопорушення.*

У випадку якщо за результатами перевірки за дактилоскопічними обліками було встановлено, що сліди папілярних візерунків вилучені з місць двох чи більше нерозкритих кримінальних правопорушень залишені одним пальцем однієї руки невідомої особи, дана інформація має бути підтверджена шляхом проведення дактилоскопічної експертизи. У такому разі в розпорядження експерта надаються сліди папілярних візерунків, вилучені з декількох місць нерозкритих кримінальних правопорушень і ставляться питання:

Чи придатні надані сліди для ідентифікації особи?

Якщо так, то однією чи різними особами вони залишені? *Позитивна відповідь експерта на поставлене питання дасть можливість об'єднати декілька кримінальних проваджень в одне.*

Трасологічна експертиза. Трасологічна експертиза поділяється на декілька підвидів, або різновидів, і найчастіше призначається під час розслідування кримінальних правопорушень проти власності, проти життя та здоров'я особи тощо, у залежності від об'єктів, що наявні, у розпорядження слідчого.

Трасологічна експертиза слідів ніг людини та взуття. Основними завданнями **трасологічної експертизи слідів ніг людини та взуття** є ідентифікація людини за слідами босих ніг, шкарпеток, взуття та вирішення діагностичних завдань з установленням особливостей пересування людини, розміру взуття тощо⁴⁸.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, трасологічна експертиза слідів взуття може дозволити встановити факт залишення декількох слідів взуття однією особою (у тому числі вилучених з місць вчинення різних злочинів), отримати інформацію про ознаки ходи людини, дефекти стоп її ніг, про кількість осіб, чиї сліди залишилися на місці події, що може вказувати на груповий характер вчинення кримінального правопорушення, диференціювати «ролі» учасників кримінального правопорушення, встановити конкретне взуття, яке носила особа під час вчинення кримінально караного діяння тощо.

У ході огляду місця події може бути виявлено одиничні сліди або декілька послідовно залишених правою і лівою ногами однієї людини слідів взуття, тобто доріжку слідів (чи декілька доріжок, у разі вчинення кримінального правопорушення групою осіб). Щодо мінімальної кількості слідів у «доріжці», єдиного погляду в спеціальній літературі не існує. Одні автори вважають, що їх має бути не менше ніж 15–20⁴⁹, інші –

⁴⁸ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення: 09.09.2024).

⁴⁹ Криміналістика. Підручник: у 2 т. Т. 1; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярової; МВС України, Харків. нац. ун-т. внутр. справ. Харків, 2017. С. 167.

три і більше⁵⁰. Звичайно, коли слідів взуття, які складають доріжку багато, можна отримати достовірніші результати вимірювань. Але ж на практиці такі «ідеальні» доріжки слідів зустрічаються вкрай рідко. Якщо ж їх лише три, то отримати достовірні результати вимірювань неможливо, адже, як відомо, у ході огляду місця події вимірюють усі ознаки в кожному сліді (довжина кроку правої і лівої ноги, кут розвороту правої і лівої стопи, ширина кроку тощо), а потім обчислюють середнє арифметичне значення ознаки, що відображається в протоколі огляду. Як показує наш досвід, у доріжці слідів має бути не менше 7–8 слідів, послідовно залишених правою і лівою ногами людини.

У разі виявлення в ході огляду місця події доріжки слідів взуття на вирішення трасологічної експертизи ставляться питання:

Які особливості ходи людини відбилися у «доріжці слідів» взуття?

Який механізм утворення слідів взуття? Відповіді на дані питання дадуть змогу отримати інформацію щодо наявності в людини, яка їх залишила, дефектів ходи (кульгавість, наявність протезів, дефекти стопи і т. ін.), що може сприяти «звуженню» кола пошуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а також щодо певних обставин вчинення кримінально караного діяння (швидкості пересування особи, перенесення нею якогось вантажу тощо).

У розпорядження експерта у таких випадках має бути наданий протокол огляду місця події, у якому належним чином повинні бути зафіксовані результати вимірів елементів доріжки слідів взуття, а також додатки до нього (схема «доріжки слідів», фототаблиця, матеріали відеозапису).

У ході дослідження окремих слідів взуття можна отримати інформацію щодо його виду, а також особливостей його підо-

⁵⁰ Копча В.В., Фрідманський Р.М., Копча Н.В. Правове дослідження слідів на місці злочину: які сприяють ефективному розкриттю і попередженню злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Серія «Право». Вип. 72. Ч. 2. С. 215. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322>. 2022.72.67.

шовної частини. З цією метою на вирішення експертизи може бути поставлене таке питання:

Взуттям якого виду залишені дані сліди, які його характеристики і особливі ознаки (розмір, ступінь та особливості зношування тощо)? Відповідь на це питання дозволить слідчому зорієнтувати оперативних працівників на пошук особи, яка носить, чи має у своїй власності чоботи, кросівки, капці тощо визначеного розміру, певної будови підошовної частини та з визначеними дефектами.

У разі вилучення декількох слідів взуття, які збігаються за загальними розмірами і малюнком протектора, під час огляду різних місць події ставиться питання:

Чи не залишені сліди взуття, виявлені в різних місцях, одним взуттям? Позитивна відповідь експерта на таке питання дасть підстави для висунення версії про участь однієї й тієї самої особи у вчиненні декількох кримінальних правопорушень.

Коли об'єктом експертизи є зліпок чи відбиток сліду взуття, то експерту, крім нього, надається взуття, вилучене в підозрюваного в порядку ст. ст. 160–168 КПК України. Причому, вилученим має бути не все взуття, наявне, наприклад, у помешканні особи, а лише те, підошвна частина якого за розмірами та будовою (малюнком протектора) збігається із вилученим з місця події. Взуття надсилається на дослідження в тому вигляді, у якому воно було виявлене. Якщо слідчому стане відомо, що взуття після події та до моменту вилучення експлуатували (носили) або ремонтували, то про це він має повідомити експерта⁵¹.

У зазначеному випадку на вирішення експертизи ставиться питання:

Чи не залишений слід взуття, виявлений на місці події (на декількох місцях події), наданим на дослідження взуттям, вилученим у (П.І.Б.)?

⁵¹ Коваленко В.В. Можливості судових трасологічних експертиз та особливості їх призначення під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями. *Вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 85. Ч. 4. С. 106. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.14>

На практиці існують випадки, коли слідчі не надають у розпорядження експерта вилучене в підозрюваного взуття, а самотужки виготовляють експериментальні відтиски з його підошовної частини на аркушах паперу. Так, наприклад, згідно з висновком експерта № 2–315 від 06 жовтня 2014 року, слід взуття, найбільшими розмірами 260x110 мм, вилучений 09 травня 2014 року під час ОМП за адресою смт. Квасилів, вул. Рівненська, 1, Рівненського району Рівненської області, міг бути залишений кросівком «Адідас» на праву ногу, який ОСОБА_5 надав для огляду 29 травня 2014 року та з якого було виготовлено експериментальні відтиски взуття на трьох аркушах паперу формату А-4, так й іншим взуттям із таким же низом підошви⁵². Як бачимо, у наведеному випадку експерт зробив свій висновок у вірогідній формі. Отже, відповідно до наведених вище рекомендацій, слідчий мав вилучити взуття і надіслати його на експертизу, а експериментальні відтиски з його підошовної частини повинен робити сам експерт на такій стадії експертного дослідження, як експертний експеримент. При тому, експерт, завдяки своїм спеціальним знанням, мав би змогу врахувати механізм утворення сліду, вилученого з місця події, що могло позитивно вплинути на результат експертизи.

Якщо об'єктом експертизи є зліпок (відбиток) сліду шкарпеток (панчіх), надітих на ноги, то на експертизу, крім зазначеного об'єкта, надаються 2–3 експериментальні зразки зліпків (відбитків) шкарпеток (панчіх), надітих на ноги особи, що перевіряється, а також самі шкарпетки або панчохи. Такі експериментальні зразки мають бути отримані в порядку ч. 3 ст. 245 КПК України із залученням спеціаліста в галузі судової трасології.

У методичних рекомендаціях щодо призначення трасологічної експертизи слідів ніг людини та взуття пропонується ставити перед експертом питання: «Який орієнтовно зріст

⁵² Вирок Рівненського міського суду від 01 грудня 2023 року у справі № 569/18024/14-к/Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115777487>.

людини, яка залишила сліди?»^{53,54}. Вважаємо, що дане питання з певним ступенем достовірності вирішене бути не може, через відсутність відповідних науково обґрунтованих методик дослідження.

Важливість і необхідність використання слідів взуття для розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, не викликає сумніву. Однак наявність таких слідів на місці події сама собою не доводить факту перебування там певної особи. Тобто, слідчий має довести факт носіння даного взуття визначеною особою. Одним із основних засобів доказування такого факту є призначення трасологічної експертизи, на вирішення якої має бути поставлено питання: «Чи не носилося взуття, вилучене (вказати, де та в кого) конкретною особою?» У такому випадку об'єктами експертизи мають бути устілка взуття зі слідом стопи, з одного боку, й експериментальні зразки зліпків стопи підозрюваного, з іншого⁵⁵.

Основними завданнями **трасологічної експертизи слідів транспортних засобів** є ідентифікація (ототожнення) конкретної одиниці транспортного засобу за частинами та слідами, що залишені на місці вчинення кримінального правопорушення; діагностика (установлення властивостей та стану транспортних засобів) та ситуаційні завдання (установлення механізму слідотворення, механізму взаємодії транспортного засобу з іншими об'єктами тощо)⁵⁶.

⁵³ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення: 09.09.2023)

⁵⁴ Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. / за заг. ред. О.Г. Рувина. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. С. 152.

⁵⁵ Коваленко В.В. Можливості судових трасологічних експертиз та особливості їх призначення під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями. *Вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 85. Ч. 4. С. 106. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.14>

⁵⁶ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення: 09.09.2023).

На груповий характер вчинення кримінального правопорушення може вказувати наявність слідів декількох транспортних засобів. Такі сліди можуть бути виявлені як у безпосередній близькості від місця вчинення кримінального правопорушення, так і на деякій відстані від нього.

Якщо з місця події вилучено сліди шин транспортного засобу, на вирішення трасологічною експертизою мають бути поставлені такі питання:

Якою моделлю шини залишені сліди?

На яких видах (типах, моделях) транспортних засобів можуть встановлюватися шини такої моделі? *Наведене питання ставиться перед експертом, якщо транспортний засіб, яким могли бути залишені сліди на місці вчинення кримінального правопорушення, ще не встановлений, що дозволить звузити коло пошуку.*

Якщо транспортний засіб встановлено, на вирішення експертизи мають бути поставлені такі питання:

Чи не залишені сліди, вилучені з місця події, даним транспортним засобом?

Чи не залишені сліди, вилучені з різних місць події, одним і тим самим транспортним засобом? *Відповідь на дане питання дасть підстави для висунення версії про використання одного й того самого транспортного засобу під час вчинення декількох кримінальних правопорушень.*

Окрім вилучених з місця події слідів транспортних засобів, у розпорядження експерта мають бути надані шини (коліса в зборі), вилучені з автомобіля, який, вірогідно, використовувався при вчиненні кримінального правопорушення. При тому експертові має бути повідомлено про місце встановлення кожного з наданих коліс (переднє, заднє, праве, ліве).

Трасологічна експертиза замикальних та запобіжних (контрольних) пристроїв (засобів). Однією з ознак групового характеру вчинення кримінального правопорушення є розподіл ролей серед учасників угруповання. Зокрема,

в організованій групі чи злочинній організації, залежно від її основної спеціалізації, зазвичай, є особа, яка спеціалізується на відмиканні замків, якими обладнані приміщення, сейфи, а також на зніманні й повторному навішуванні пломб чи інших контрольних пристроїв (засобів) тощо.

Основними завданнями даної експертизи є встановлення факту і способу відмикання (злому) замикального пристрою, видів предметів, що були використані для цього, ідентифікація цих предметів, а для пломб, крім того, факту їх перевішування, ідентифікація пломбувальних лещат тощо.

Найчастіше об'єктами такої експертизи є вилучений з місця події замок та (або) його запираючий механізм (залежно від конструкції замка). Як відомо, замок може бути відімкнений або зламаний. Зламаним слід вважати замок, який утратив властивість замикає. Тобто, його деталі і механізми були суттєво пошкоджені чи зруйновані в результаті механічної, хімічної або термальної дії на них. Замок може бути відімкнений штатним ключем, його дублікатом, підібраним ключем або стороннім предметом. Як сторонній предмет може бути використано відмичку (спеціально виготовлене знаряддя) або випадковий побутовий предмет (цвях, шпилька тощо). Відмичка може бути як саморобного (інструмент злодія), так і промислового виготовлення. У разі використання стороннього предмета замок, зазвичай, залишається справним і придатним до замикання⁵⁷.

Вилучений замок (у зборі) або його замикальний механізм (залежно від конструкції замка) має бути наданий на трасологічну експертизу у тому стані, у якому вони були виявлені на місці події та вилучені. Устромляти в замкову щілину будь-які предмети (у тому числі штатні ключі), а також проводити інші маніпуляції із замками до їх експертного дослідження забороняється. На вирішення експертизи слід поставити такі питання:

⁵⁷ Коваленко В.В. Використання спеціальних знань під час огляду місця події за фактами крадіжок із квартир. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2023. Вип. 3. С. 180. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.103.177-188>.

Чи справний механізм замка?

Якщо ні, то в чому полягає несправність?

Чи був відімкнений замок стороннім предметом (відмичкою, підібраним або підробленим ключем)?

У який спосіб відімкнений (зламаний) замок?⁵⁸

Яким чином був пошкоджений замок?

Чи одним способом відімкнені (зламані) надані на дослідження замки (вилучені з різних місць вчинення кримінальних правопорушень)? *Відповідь експерта на дане питання дозволить висунути версію про вчинення цих кримінальних правопорушень одними й тими самими особами.*

У якому стані (замкненому, відімкненому) був замок у момент його пошкодження?

Чи є на ключі-оригіналі ознаки, характерні для виготовлення його копії або зліпка?⁵⁹

У разі якщо в підозрюваного будуть вилучені знаряддя, схожі на відмички, згадані об'єкти також необхідно направити для проведення розглядуваної експертизи. При цьому перед експертами мають бути поставлені такі питання:

Чи можливо відімкнути даний замок за допомогою інструмента (предмета), що був вилучений в особи (П.І.Б.)?

Чи був замок, вилучений під час проведення огляду місця події (дата, місце), відімкнений із використанням предметів, вилучених в особи (П.І.Б.)?⁶⁰

На стадії досудового розслідування, коли особи, підозрювані у вчиненні кримінального правопорушення, ще не вста-

⁵⁸ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення: 09.09.2024).

⁵⁹ Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. / за заг. ред. О.Г. Рувіна. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. С. 152.

⁶⁰ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення: 09.09.2024)

новлені, експертне дослідження **пломб та інших контрольних пристроїв** має бути спрямоване на отримання інформації, як діагностичного, так й ідентифікаційного характеру, щодо факту та способу розкриття та повторного навішування пломб чи інших контрольних пристроїв (засобів) виявлених у ході огляду місця події. Об'єктами дослідження такої експертизи є: а) сам запірно-пломбувальний пристрій та його частини, вилучені з місця події; б) приладдя та інструменти, що використовувалися злочинцями для зняття пломб-засувів; в) порівняльні зразки нових та тих запірно-пломбувальних пристроїв, котрі відчинені штатними приладами; г) штатні прилади (кліщі-гострозубці та тросорізи), що використовуються для зняття запірно-пломбувальних пристроїв⁶¹.

Для вирішення діагностичних завдань у розпорядження експерта надається вилучена пломба, а на вирішення експертизою ставляться питання:

Чи була розкрита й обтиснена повторно пломба після її обтиснення пломбувальними лещатами?

У який спосіб і за допомогою якого знаряддя була розкрита й повторно обтиснена пломба?

Знаряддям якого виду розкривалась пломба?

Чи можливо з даної пломби витягти матеріал, що використовувався при опломбуванні (дріт, шпагат, шнур), без порушення її цілісності?

Який зміст цифрових та буквених знаків на контактних поверхнях пломби?

Чи були додержані правила пломбування при накладанні даної пломби?

У який спосіб відмикався (знімався) та повертався на місце даний контрольний пристрій?

Чи одними пломбувальними лещатами були обтиснені пломби? *Відповідь на останнє із наведених питань дозволить*

⁶¹ Капустіна М.В. Методика розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті, вчинених злочинними групами: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2007. С. 15.

встановити факт використання одних і тих самих пломбувальних лещат при вчиненні декількох кримінальних правопорушень і висунути версію про вчинення цих кримінальних правопорушень одними й тими самими особами.

Якщо особу, підозрювану у вчиненні кримінального правопорушення встановлено і в неї вилучено пломбувальні лещата, кліщі-гострозубці, тросорізи тощо, вони мають бути надані експертові разом із пломбою. Крім того, аби забезпечити проведення експертних експериментів, слід надати експертові 10–15 неотбитених пломб, аналогічних тим, що досліджуються, а також зразки матеріалів (дріт, шпагат, шнур), які використовувались при опломбовуванні⁶².

У таких випадках перед експертом слід поставити таке питання:

Чи була обтиснена пломба (пломби, вилучені з декількох місць події) даними пломбувальними лещатами? Відповідь на наведене питання дозволить встановити конкретні лещата, які використовувалися при обтиснення пломб під час вчинення одного чи декількох кримінальних правопорушень, а також дасть змогу висунути версію про участь у вчиненні цих кримінальних правопорушень особи, у якої були вилучені ці лещата.

Трасологічна експертиза знарядь злочину. За слідами проникнення до приміщення, у якому було вчинено кримінальне правопорушення, як правило, неможливо точно встановити кількість осіб, які брали участь у подоланні перешкоди. Судячи зі способу її подолання та характеру залишених відображень (наявність слідів застосування гідравлічних ножиць, болгарок, ручних дрелей тощо), можна лише дійти висновку про те, що злочинців було декілька і вони заздалегідь готувалися до вчинення цього кримінального правопорушення.

⁶² Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення: 09.10.2024).

Спосіб подолання перешкоди може також указувати на наявність в осіб, які здійснили її подолання, злочинної навички (кваліфікації), а також на вчинення декількох чи серії кримінальних правопорушень одними й тими ж особами⁶³.

Тож згадані та інші об'єкти під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, мають стати об'єктами трасологічної експертизи знарядь злому.

Основним завданням цієї експертизи є: установлення конкретного екземпляра або виду (характерних особливостей) знаряддя, інструмента, агрегату за слідами його дії; установлення механізму (способу) злому (іншої дії), напрямку, у якому проводився злом перешкоди (з внутрішнього або зовнішнього боку), типу (виду) виробу, що залишив слід, способу його виготовлення тощо⁶⁴.

Під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень згаданою експертизою можуть бути вирішені такі основні питання:

Одним чи декількома знаряддями було вчинено злом?

Знаряддям якого виду вчинено злом? Відповіді на ці питання можуть зорієнтувати слідчого на розшук певного знаряддя чи інструмента, яким було вчинено злом перешкоди.

Яким способом розділено предмет (шляхом розрізування, розрубання, розпилування, свердління тощо)?

З якого боку (внутрішнього чи зовнішнього) було вчинено злом перешкоди (стіни, вікна, ґрати тощо)? *Дане питання ставиться на вирішення експертизою, наприклад, у випадках, коли перевіряється версія про інсценування вчинення кримінального правопорушення.*

⁶³ Коваленко В. В. Можливості судових трасологічних експертиз та особливості їх призначення під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями. *Вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 85. Ч. 4. С. 108. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.14>

⁶⁴ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення: 09.10.2024).

Чи не залишено сліди злому, вилучені з різних місць подій, одним і тим самим знаряддям? *Позитивна відповідь на дане питання дозволить зробити висновок про застосування при вчиненні різних кримінальних правопорушень одних і тих самих знарядь чи інструментів.*

У випадку затримання підозрюваного і вилучення у нього знарядь (інструментів), якими, вірогідно, здійснено злом перешкоди, на вирішення експертизою ставиться питання:

Чи даним знаряддям (інструментом) було вчинено злом перешкоди (чи перешкод)?

Для дослідження експерту, як правило, надаються предмети чи їх частини зі слідами злому, а також протокол огляду місця події з фототаблицею та матеріалами відеозапису. На частинах предметів зі слідами (якщо вилучити предмет не видається можливим) необхідно позначити їх просторове положення (верх, низ, зовнішній або внутрішній бік тощо).

Якщо об'єктом дослідження є сліди свердління, розпилювання, роздроблення, експерту слід надавати також стружки, ошурки, тирсу, що знайдені на місці події, і вказати їх локалізацію відносно перешкоди чи іншого об'єкта. Якщо з обставин провадження вбачається, що згадані частки можуть утворитися внаслідок дії не лише тих знарядь, які перевіряються, про це слід повідомити експерта⁶⁵.

Експертиза зброї та слідів і обставин її використання (стара назва – судова балістична експертиза). Такі експертизи призначаються з метою вирішення широкого кола завдань ідентифікаційного, діагностичного й ситуаційного характеру, пов'язаних із дослідженням вогнепальної зброї і боєприпасів, слідів пострілу в самій зброї та на ураженій перешкоді. Об'єктами експертизи є вогнепальна зброя і конструктивно схожі з нею пристрої, боєприпаси та їх частини (патрони, гільзи, кулі, дріб, картеч, пижі), предмети зі слідами зброї тощо.

⁶⁵ Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. / за заг. ред. О.Г. Рувіна. Київ: Видавництво Ліра-К. 2019. С. 162.

На сьогодні переважна більшість організованих груп чи злочинних організацій, що діють в Україні, на своєму озброєнні мають вогнепальну зброю, боєприпаси, вибухові пристрої і т. ін., які використовують при вчиненні тяжких злочинів, таких як убивства, розбої тощо. Досить часто такі угруповання займаються також викраденням, придбанням та збутом вогнепальної зброї та боєприпасів. *Так у кримінальному провадженні № 12018260000000437 по обвинуваченню трьох осіб у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 28, ч. 1 ст. 263 КК України було проведено 36 експертиз зброї та слідів її обставин її використання*⁶⁶.

Отже, при виявленні у членів організованої групи чи злочинної організації предметів та пристроїв, які за своїми конструктивними особливостями схожі на вогнепальну зброю чи боєприпаси, на вирішення експертизи зброї та слідів і обставин її використання ставляться такі питання:

Чи є предмет, представлений на дослідження, вогнепальною зброєю?

Якщо так, то до якого виду, системи, моделі, калібру належить дана зброя?

Чи придатна дана зброя до стрільби?

Яким способом (промисловим чи саморобним) виготовлено предмет, вилучений у підозрюваного? *Так, наприклад, відповідно до висновку судової балістичної експертизи № 2/290 від 11 січня 2016 року, встановлено, що вилучена у кафе «12 стільців» рушниця, є вогнепальною зброєю – одноствольною багатозарядною гладкоствольною мисливською рушницею «HATSAN ESCORT MAGNUM», серійний номер: НОМЕР_1, 12 калібру, виготовлена промисловим способом*⁶⁷.

Чи є боєприпасами патрони, вилучені в підозрюваного?

⁶⁶ Вирок Новоселицького районного суду Чернівецької області від 31 січня 2024 року у справі № 724/514/20/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116850037>.

⁶⁷ Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 1 вересня 2022 року у справі № 534/18/17/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106022699>.

До зброї якого виду, системи, моделі, калібру призначені патрони, вилучені в підозрюваного? *Так висновком судово-балістичної експертизи № 1441 від 29.07.2016 встановлено, що дев'ятнадцять патронів є бойовими припасами, пістолетними патронами калібру 7,62 мм, зразка 1930 1933, до пістолета конструкції Токарева, виготовлені промисловим способом*⁶⁸.

У розпорядження експерта мають бути надані всі без винятку вилучені екземпляри зброї та боеприпаси. У постанові про призначення експертизи слідчий має зазначити заводські порядкові номери кожного екземпляра представленої на експертизу зброї, також маркувальні позначення на денцях гільз патронів.

У разі вчинення вбивства із використанням вогнепальної зброї, з місця події можуть бути вилучені стріляні гільзи та кулі зі слідами зброї, які мають бути перевірені за балістичним обліком експертної служби МВС України, що може дозволити встановити конкретні екземпляри зброї, у яких вони стріляні, а також факти застосування однієї й тієї ж зброї при вчиненні різних злочинів.

Більш точна інформація про зазначені та інші обставини конкретного кримінального правопорушення має бути отримана в подальшому, у результаті проведення даної експертизи. Причому, перед експертом можуть бути поставлені наступні питання:

До якого патрона (вид, модель) належить відстріляна гільза (чи куля)?

У якій зброї можуть використовуватися такі патрони?

З якої зброї (вид, система, модель) вистріляна дана куля?
Відповіді на ці питання дадуть можливість зорієнтувати слідчого на пошук зброї відповідної моделі та калібру.

Чи вистріляні дані кулі (гільзи) з одного екземпляра зброї?
Відповідь на це питання дозволить слідчому встановити, один чи декілька екземплярів зброї використовувалося при

⁶⁸ Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 1 вересня 2022 року у справі № 534/18/17/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106022699>.

вчиненні злочину, що може говорити про груповий характер його вчинення.

Якщо при проведенні експертизи досліджувалися кулі чи гільзи, вилучені з різних місць нерозкритих злочинів, *відповідь на зазначене питання дасть слідчому можливість підтвердити чи спростувати версію про використання одного й того самого екземпляра зброї при вчиненні цих злочинів.*

Якщо підозрюваного у вбивстві затримано і в нього вилучено вогнепальну зброю, на вирішення експертизи ставиться питання:

Чи вистріляна куля (гільза), надана на дослідження, з даного екземпляра зброї?

На кількість осіб, що брали участь у вчиненні вбивства із використанням вогнепальної зброї можуть вказувати виявлені на місці події сліди пострілу: гільзи, стріляні в різних екземплярах зброї, а також різні напрями вхідних отворів на перешкодах, у тому числі на тілі трупа. Для вирішення цих та інших ситуаційних обставин пострілу (пострілів) перед експертом мають бути поставлені такі питання:

Яким є дане пошкодження – вхідним чи вихідним?

У якому напрямку і з якої відстані зроблено постріл, що утворив пошкодження на об'єкті?

Яким було положення зброї відносно потерпілого (перешкоди)? *Так, наприклад, відповідно до висновку судової балістичної експертизи № 1176 від 06 липня 2016 року, у ситуаціях, які було змодельовано (відтворено) за обставинами, що відбулися 03 грудня 2015 року біля кафе «12 стільців», найбільш вірогідно можна було б провести прицільне вогнепальне поранення статистом № 1 умовно стріляючого статистам № 2,3 потерпілі з відстані приблизно від 20 до 50 м⁶⁹.*

Дослідження вогнепальних пошкоджень на одязі, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень людині, належить до компетенції судово-медичної експертизи.

⁶⁹ Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 1 вересня 2022 року у справі № 534/18/17/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106022699>.

В окремих випадках (коли визначаються дистанція, напрямок пострілу тощо) такі питання вирішуються комплексною судово-медичною та судовою експертизою зброї і слідів та обставин її використання. Причому, провідною установою слід призначити бюро судово-медичної експертизи⁷⁰.

У розпорядження експерта мають бути надані протокол огляду місця події з додатками (схемою, фототаблицею, відеозаписом).

Судова портретна експертиза. Основним завданням судової портретної експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, є встановлення наявності або відсутності тотожності осіб, відображених на фотографічних зображеннях або інших об'єктивних відображеннях зовнішності людини. Вирішення судовою портретною експертизою інших завдань, наприклад, встановлення схожості осіб, приблизного віку, зросту, антропометричного типу зображених на досліджуваних фотознімках чи відеозаписах осіб, у які саме предмети одягу та взуття одягнута та взута невідомою особою⁷¹, вважаємо не доцільним, оскільки такі питання здатен вирішити сам слідчий. Для цього не потрібні спеціальні знання експерта в галузі судової портретної ідентифікації, а тим паче, навряд чи слід таку інформацію закріплювати у висновку експерта – процесуальному джерелі доказів.

Дана експертиза може призначатися під час розслідування будь-яких кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями.

Об'єктами судової портретної експертизи можуть бути лише об'єктивні зображення, тобто зображення, отримані

⁷⁰ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення: 09.09.2024).

⁷¹ Ухвала Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 15 вересня 2022 року у справі № 484/111/21/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106278596>.

об'єктивними засобами фіксації комплексу ознак зовнішності людини, що відображають його за законами геометричної оптики та просторової перспективи. Суб'єктивні (мальовані, композиційно-мальовані, композиційно-фотографічні, скульптурні, словесні) портрети не можуть бути об'єктами судової портретної експертизи, оскільки вони не відтворюють елементи та ознаки зовнішності людини з об'єктивною точністю.

Під час розслідування крадіжок, грабежів, розбоїв та інших кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, об'єктами судової портретної експертизи найчастіше є фрагменти відеозаписів із камер відеоспостереження⁷², рідше – фотознімки, переважно отримані за допомогою цифрових технологій.

Однією з умов отримання категоричного позитивного висновку, за результатами проведення судової портретної експертизи, є підбір і представлення в розпорядження експерта відеозаписів чи фотозображень особи, що встановлюється, та відеозаписів чи фотозображень особи, що порівнюється (перевіряється) з особою, яка встановлюється, тобто зразків для порівняльного дослідження. Зазначені об'єкти мають відповідати певним вимогам технічного і процесуального характеру, які викладені в спеціальній літературі⁷³.

Оптимальним, універсальним та перспективним засобом отримання зображення зовнішності особи, що перевіряється, може стати застосування криміналістичного (сигналетичного) 3D-сканування зовнішності людини. 3D-сканування дозволяє зафіксувати не тільки кольорові, а й розмірно-просторові ознаки сканованого об'єкта, дані про взаємне розміщення в просторі його елементів та складових з усіх боків (у всіх зовнішніх проєкціях). У даному контексті 3D-скану-

⁷² Ухвала Суворовського районного суду м. Одеси від 22 березня 2023 року у справі № 523/4516/20/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109713281>.

⁷³ Коваленко В.В. Особливості підготовки матеріалів та призначення судової портретної експертизи у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2024. Вип. 69. С. 306–318. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2024.69.29>.

вання поєднує ознаки наочно-образної (збереження кольору та форми) і предметної (збереження розмірів та відображення у всіх проєкціях) форм фіксування криміналістично значущої інформації, що дозволяє охарактеризувати його як метод наочно-предметної фіксації. Усі наведені переваги 3D-сканування можуть бути використані й під час фіксування зовнішності людини у кримінальному провадженні.

Для потреб судової портретної експертизи може бути здійснене 3D-сканування обличчя живої особи, яке доцільно почати з однієї його сторони та рухати сканер по колу через підборіддя до іншої. При тому скановану особу потрібно попросити не рухати головою, м'язами обличчя та не кліпати очима⁷⁴.

Процедура отримання 3D-моделі обличчя особи, як зразка для порівняльного експертного дослідження, має бути проведення в рамках процесуальної дії, передбаченої ст. 245 КПК України за участю спеціаліста з використанням 3D-сканера.

Вважаємо зазначений метод отримання зразків для судової портретної експертизи перспективним. Однак на практиці він поки що не застосовується, перш за все, через відсутність у розпорядженні правоохоронців достатньої кількості 3D-сканерів.

Іншим, доступним на сьогодні способом отримання зразків для порівняльного дослідження при призначенні судової портретної експертизи є фотографування чи відеозапис особи, що порівнюється (перевіряється). Зрозуміло, що така процедура (фотографування чи відеозапис) також має бути проведена в порядку ст. 245 КПК України.

У разі якщо в розпорядженні слідства є відеозапис із зображенням особи, яка підлягає встановленню, у динаміці (наприклад, особа зображена в фас, а потім вона повільно повертає голову так, що на екрані з'являється її зображення в профіль (правий чи лівий)), експерт під час проведення су-

⁷⁴ Коваленко А.В. Криміналістичне (сигналетичне) 3D-сканування зовнішності людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2022. Вип. 3. С. 255–256. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.99.253-262>.

довою портретної експертизи матиме можливість здійснювати порівняльне дослідження не в одному, а в декількох ракурсах, що може позитивно вплинути на вирішення поставлених перед ним завдань. Для цього він матиме змогу зробити і зафіксувати стоп-кадри відеозапису із зображенням обличчя особи в фас й окремо – у профіль чи напівпрофіль. Логічно, що експерт буде обирати моменти відеозапису, де максимально деталізовані анатомічні елементи обличчя людини й ознаки, що їх характеризують. Для досягнення позитивного результату в розпорядження експерта мають бути представлені співставні зразки для порівняльного дослідження, із зображеною на них достовірно встановленою особою, що підлягає порівнянню (перевіряється), які слідчому знайти дуже складно. Тому пропонуємо отримувати зразки зовнішності особи, що підлягає порівнянню, у порядку ст. 245 КПК України із залученням спеціаліста в галузі судової фотографії та ідентифікації особи за ознаками зовнішності. При цьому, у присутності понятих слідчий за участю спеціаліста переглядають відеозапис, визначають фрагмент чи декілька фрагментів (робить стоп-кадри), на яких найбільш повно будуть відображені анатомічні елементи обличчя людини і їх ознаки, визначають ракурс зйомки та характер освітлення. Після цього з такого саме ракурсу, при такому самому освітленні спеціаліст здійснює фотографування чи відеозапис особи, що підлягає порівнянню.

Важливе значення при призначенні судової портретної експертизи має правильне формулювання питань експертові. Як показує вивчення судово-слідчої практики, досить часто слідчі (суди) на вирішення судової портретної експертизи ставлять питання, на кшталт: «Чи не Петренко Петро Петрович зображений на знімку?»; «Чи належить зображення вказаної особи у відеофайлах обвинуваченому (П.І.Б.)?»⁷⁵.

⁷⁵ Ухвала Жовтневого районного суду м. Харкова від 23 лютого 2023 року у справі № 639/2084/21/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109154651>.

Вважаємо, що такі формулювання питань експертів є не коректними і мають вирішуватися не експертом, а слідчим і судом. Експерт же при проведенні судової портретної експертизи може лише встановити, одна чи різні особи зображені на представлених на дослідження фотознімках (відеозаписах).

Досить часто також на вирішення судової портретної експертизи ставиться питання щодо придатності зображення особи на фотокартках чи відеозаписах для портретної ідентифікації⁷⁶. Вважаємо це питання зайвим, оскільки його вирішення є невід'ємною стадією методики проведення судової портретної експертизи.

Таким чином, на вирішення судової портретної експертизи, зазвичай, має ставитись лише одне питання:

Одна й та ж сама чи різні особи зображені на представлених на дослідження фотознімках (або інших об'єктивних відображеннях зовнішнього вигляду людини (відеозаписах))?

У випадку, коли у кримінальному провадженні фігурують декілька осіб, які за віком, зачіскою та іншими анатомічними ознаками зовнішності дуже схожі з особою, яка підлягає встановленню і чия зовнішність зафіксована на відеозаписі, вилученому з місця вчинення кримінального правопорушення, у розпорядження експерта можуть бути представлені експериментальні фото- чи відеозображення окремо кожної з цих осіб. За таких обставин на вирішення судовою портретною експертизою може бути поставлене питання в такій редакції: «Одна й та ж сама, чи різні особи зображені на відеозаписі у файлі з назвою: «_____», при показниках індикатора відліку часу програми відеовідтворення в період часу з 06:11 по 08:53 (особа одягнена в куртку світлого кольору, яка застібнута на замок, типу «блискавка»), а також на відеозображеннях Бойченка Петра Петровича (який міститься у фай-

⁷⁶ Ухвала Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 30 травня 2023 року у справі № 359/9310/21/ Сдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111360178>.

лі з назвою: «_____»), Радченка Івана Івановича (який міститься у файлі з назвою: «_____»), Кривченка Федора Федоровича (який міститься у файлі з назвою: «_____»), що надані як порівняльний матеріал?»).

Якщо в розпорядження експерта надається груповий фотознімок, то слідчий має повідомити експерту, зображення якої саме серед зафіксованих осіб є безпосереднім об'єктом дослідження. Якщо в розпорядження експерта надається відеозапис, то слідчий має повідомити експертові, з якої по яку хвилину (секунду) на відеозаписі зображена особа, що потребує встановлення⁷⁷.

У постанові (ухвалі) про призначення судової портретної експертизи, крім традиційних відомостей, зазначаються біографічні дані, зображеної на знімках особи, та всі інші дані, що можуть мати значення для експерта: наявність близнюків, зовнішня подібність із близькими родичами⁷⁸, час, коли було виготовлено фотознімок (відеозапис), відомості про зміну (корегування) зовнішності в результаті косметичних чи медичних процедур тощо.

Технічна експертиза документів. Дана експертиза може призначатися під час досудового розслідування будь-яких кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями. Однак, особливо корисною та необхідною вона є у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених у сфері господарської діяльності.

Завданнями технічної експертизи документів під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, є: встановлення фактів і способів унесення змін до документів (підчистка, травлення, дописка, переклеювання фотокарток, літер

⁷⁷ Коваленко В. В. Особливості підготовки матеріалів та призначення судової портретної експертизи у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2024. Вип. 69. С. 306–318. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2024.69.29>.

⁷⁸ Волощук Т. В. Вимоги до об'єктів криміналістичного портретного дослідження. *Часопис Київського університету права*. 2010. Вип. 2. С. 287.

тощо) та виявлення їх первинного змісту; визначення відносної давності виконання документа або його фрагментів, а також послідовності нанесення штрихів, що перетинаються; установлення цілого за частинами документа; установлення документа, виготовленого шляхом монтажу із застосуванням копіювально-розмножувальної та комп'ютерної техніки; ідентифікація особи, яка виготовила зображення відтиску печатки за особливостями навичок виконавця; встановлення особливостей виготовлення друкарських засобів (форм) і відображення їх у відбитках; установлення типу та ідентифікація комп'ютерної і копіювально-розмножувальної техніки за виготовленими за їх допомогою матеріальними документами; установлення способу нанесення відтисків печаток, штампів, факсиміле; відповідність часу нанесення відтисків печаток, штампів даті виготовлення документа тощо⁷⁹.

Об'єктами цієї експертизи можуть бути внутрішні й закордонні паспорти громадян України, а також громадян інших країн, водійські посвідчення, технічні паспорти на автомобілі, документи про право власності на нерухомість, земельні ділянки, різного роду фінансові документи, кліше печаток та штампів тощо.

Досить часто учасники організованої групи чи злочинної організації в процесі підготовки, вчинення і приховування слідів кримінального правопорушення використовують підроблені документи. Необхідно розрізняти інтелектуальну та матеріальну підробку. При інтелектуальній підробці документ складається з дотриманням вимог, властивих справжнім документам. Для цього використовуються справжні бланки документів, печатки та штампи. Здійснити інтелектуальну підробку може лише особа, яка за своїми функціональними обов'язками уповноважена на складання таких документів.

⁷⁹ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення: 06.09.2024).

Водночас посадова особа вносить до формально справжнього документа заздалегідь неправдиві відомості⁸⁰.

При матеріальній підробці документ або відразу виготовляється (підробляється) в повному обсязі за відповідним зразком (повна підробка), або до змісту справжнього документу вносяться часткові зміни (часткова підробка).

Технічна експертиза документів може вирішувати питання ідентифікаційного й діагностичного характеру.

Так якщо під час розслідування кримінального правопорушення, вчиненого організованою групою чи злочинною організацією виявлено документи на певну особу (наприклад, внутрішні чи закордонні паспорти), при їх попередньому дослідженні за участю спеціаліста в слідчого можуть виникнути сумніви щодо їх справжності. У такому випадку, залежно від конкретних обставин, на вирішення технічної експертизи документів можуть бути поставлені такі типові питання:

Яким способом виготовлено бланк документа (назва, серія та номер, П.І.Б. особи, на ім'я якої оформлено досліджуваний документ)?

Чи вносились зміни в первинний зміст документа?

Якщо вносилися, то у який спосіб (підчистка, дописка, травлення, виправлення тощо) і який зміст первинного тексту документа?

Чи була замінена в документі фотокартка?

Призначаючи експертизу з метою встановлення відповідності способу виготовлення бланка, іншої поліграфічної продукції зразкам, як порівняльний матеріал надаються бланки справжніх документів із такими самими поліграфічними даними (підприємство-виробник, рік видання, тираж, номер замовлення).

У разі виявлення фінансових документів можуть виникнути необхідність **дослідження їх реквізитів**. У таких випадках на вирішення даною експертизою можуть бути поставлені такі питання:

⁸⁰ Криміналістичне документознавство: практ. посіб. / В.В. Бірюков, В.В. Коваленко, Т.П. Бірюкова, К.М. Ковальов. За заг. Ред. В.В. Бірюкова. К.: вид. Паливода А.В., 2007. С. 25.

Чи замінювались у документі (договорі, зошиті, книзі, медичній картці тощо) аркуші?

У який спосіб виконаний підпис від імені особи (П.І.Б.), текст документа (за допомогою технічних засобів чи писальним приладом)?

Чи виконані записи писальним приладом (кульковою ручкою, ручкою з пером, олівцем тощо), наданим на дослідження?

Чи виготовлені (виконані) дані документи (фрагменти документа) у різний час?

У якій послідовності виконувались реквізити даного документа (підпис, відтиск печатки тощо)?

Чи нанесено відтиск печатки (штампа, факсиміле) в наданому документі печаткою (штампом, факсиміле), експериментальні та вільні зразки відтисків якої (якого) надані для порівняльного дослідження?

Чи нанесено відтиск печатки (штампа, факсиміле) в наданих документах однією і тією самою печаткою (штампом, факсиміле)?⁸¹

Для дослідження документів щодо ідентифікації печаток, штампів (у тому числі факсиміле) надаються оригінали документів.

З метою ідентифікації печаток (штампів, факсиміле) експертові направляються вільні зразки на п'яти-шести документах та експериментальні зразки у вигляді максимально чітких відбитків на білому гладкому папері, нанесених із різним натиском та з різною кількістю мастики.

Вільні зразки відтисків печаток (штампів) повинні бути порівнянними за часом нанесення з наданими на дослідження відтисками.

У разі виявлення у членів організованої групи чи злочинної організації **кліше печаток (штампів, факсиміле)** у слідчого можуть виникнути питання щодо способу їх виготовлен-

⁸¹ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення: 06.09.2024).

ня, а також щодо їх використання під час підроблення певних документів. У такому випадку на вирішення цієї експертизи ставляться питання:

Яким способом виготовлене кліше печатки (штампа, факсиміле), надане на дослідження?

Чи нанесено відтиск печатки (штампа, факсиміле) в даному документі наданою печаткою (штампом, факсиміле)?

Для вирішення зазначених питань в розпорядження експерта мають надаватися документи з відтисками печатки (штампа, факсиміле), а також кліше печаток (штампів, факсиміле), вилучені в підозрюваного. Експериментальні відтиски з наданих на дослідження кліше буде виготовляти сам експерт під час проведення експертизи на такій її стадії, як експертний експеримент.

На практиці досить часто виникає потреба встановлення **давнини виготовлення певного документа**. При цьому перед експертом можуть бути поставлені такі питання:

Чи виготовлений документ у той самий час, яким його датовано?

У який час або проміжок часу було виконано рукописний текст та (або) нанесено реквізити (підпис, відтиск печатки тощо) в наданому документі?

У який час або проміжок часу було виконано документ за допомогою конкретного обладнання (пристрою)?⁸²

Для проведення експертизи з метою встановлення відносної давнини виготовлення документа (встановлення відповідності дати, зазначеної на документі, періоду часу нанесення на нього відтиску печатки) у розпорядження експерта необхідно надавати оригінали цих документів, а також вільні зразки, якими є документи з відтисками печатки, які подавались до органів виконавчої влади, органів реєстрації, дозвільної системи, банківських установ, контролюючих органів (податкової інспекції), з відміткою про надходження до них (штамп канцелярії установи, дата надходження, вхідний номер, під-

⁸² Ковальов К.М. Основи методики судової експертизи встановлення давнини виготовлення документа: дис... доктора філософії – 081 Право. Київ, 2022. С. 88.

пис працівника канцелярії) у період, якому відповідає дата на документі, що підлягає дослідженню⁸³.

Зразки надаються за кожен місяць, за різні дати, у тому числі й за дату, якою датований наданий на дослідження документ. Достатність та придатність зразків визначає експерт під час їх дослідження. При всьому, зразки повинні відповідати таким вимогам, як: безсумнівність походження; належна якість і кількість; порівнюваність⁸⁴.

У разі виявлення грошових знаків, які викликають сумніви в справжності, а також устаткування, із використанням якого вони могли бути виготовлені, на вирішення експертизи ставляться такі питання:

Чи відповідає надана банкнота за своїми характеристиками аналогічним банкнотам, що випущені в обіг Національним банком України (чи зарубіжної країни, національна валюта якої підлягає дослідженню)? *Так, наприклад, відповідно до висновку експерта № СЕ-19/111–22/12234-ДД від 05 травня 2022 року банкноти на загальну суму 60 000 Євро відповідають за способами друку та спеціальними елементами захисту грошовим знакам аналогічного номіналу та зразку*⁸⁵.

Який (які) спосіб (способи) поліграфічного друку використано під час виготовлення даних банкнот (наводяться їх номінал та номери)?

Яким способом (з використанням набору друкарського шрифту, шляхом рисування тощо) виготовлена дана друкарська форма?

⁸³ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення: 06.09.2024).

⁸⁴ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення: 06.09.2024).

⁸⁵ Вирок Подільського районного суду м. Києва у справі № 758/10738/22/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114015316>.

Чи з одного набору (одного стереотипу, одним кліше) надруковані дані банкноти (наводяться їх номінал та номери)?

Іноді члени організованої групи чи злочинної організації вживають заходів щодо *приховання слідів своєї злочинної діяльності*, намагаючись знищити або пошкодити певні документи (наприклад, вирвати з блокноту аркуш, на якому були рукописні записи щодо учасників злочинного угруповання, адреси місць вчинених або таких, що готуються, кримінальних правопорушень, схеми розподілу доходів, здобутих злочинним шляхом, тощо). У таких випадках перед експертом можуть бути поставлені такі питання:

Чи є на документі (аркуші паперу) удавлені штрихи, утворені писальним приладом?

Якщо так, то який зміст тексту, що утворений удавленими штрихами?

Чи становили раніше одне ціле надані на експертизу частини документа?

Який первинний зміст розірваного документа?

Судова почеркознавча експертиза. Під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, судова почеркознавча експертиза призначається з метою встановлення виконавців рукописних текстів та підписів у документах, вилучених у ході проведення слідчих (розшукових) дій в офісах підставних фірм, які використовуються в злочинних цілях, та фірм, які стали жертвами вчинення кримінального правопорушення, у шахрайських call-центрах, банківських установах, у помешканнях та за місцем роботи членів та лідера (організатора) організованої групи чи злочинної організації, у державних установах, де працюють корумповані можновладці і т. ін. Найчастіше призначається під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у сфері господарської діяльності.

Предметом дослідження судової почеркознавчої експертизи можуть виступати рукописні записи та підписи в догово-

рах, контрактах, заявах, доповідних записках, у різноманітних журналах та відомостях, бухгалтерських та банківських документах, розписках про отримання грошей тощо.

Основним завданням ідентифікаційної почеркознавчої експертизи є встановлення виконавця рукописного тексту та/чи підпису.

На дослідження експертові мають надаватися оригінали документів, що містять виконаний від руки текст або підписи, а також вільні, умовно-вільні й експериментальні зразки почерку та підписів імовірного виконавця.

Як вільні зразки почерку можуть бути використані листи, щоденники, тексти заяв, підписи в платіжних дорученнях, конспекти лекцій тощо, виконані ймовірним виконавцем до початку кримінального провадження й не у зв'язку з розслідуваним кримінальним правопорушенням.

Цінність таких матеріалів полягає в тому, що під час їх написання виконавець не припускав, що в майбутньому вони можуть бути використані як зразки для порівняльного дослідження в почеркознавчій експертизі. Тому вказані рукописи виконуються звичним почерком без його навмисного змінювання. Вилучення та приєднання таких документів до матеріалів кримінального провадження здійснюється в порядку, передбаченому статтями 160–166 КПК України.

Як умовно-вільні зразки почерку можуть бути використані тексти пояснень, власноруч викладених показань у протоколах допитів та інших документів, виконаних підозрюваним після початку кримінального провадження, але не спеціально для проведення експертизи. Слідчий повинен мати на увазі, що підозрюваний може допускати можливість використання таких рукописів як порівняльних матеріалів для проведення почеркознавчої експертизи й тому, виконуючи їх, навмисно змінювати свій почерк.

Перед приєднанням вільних та умовно-вільних зразків до матеріалів кримінального провадження слідчий має

пред'явити їх особі, яка підлягає ідентифікації (імовірному виконавцю). У постанові про призначення експертизи слідчий зобов'язаний зазначити документи, у яких містяться вільні та умовно-вільні зразки почерку та (або) підпису особи⁸⁶.

Експериментальні зразки почерку спеціально відбираються слідчим у порядку, передбаченому ст. 245 КПК України, з метою направлення їх для проведення експертизи.

Експериментальні зразки поділяються на: а) звичайні, для відбору яких не створюється спеціальних умов; б) спеціальні, для відбору яких створюються спеціальні умови, максимально наближені до тих, у яких було виконано текст документа, що підлягає дослідженню.

Експериментальні зразки можуть бути отримані шляхом: а) диктування тексту, заздалегідь підготовленого спеціально для цієї мети; б) самостійного написання, коли особа, що перевіряється, за пропозицією слідчого та у його присутності пише довільний текст.

Слідчому під час підготовки та проведення цієї процесуальної дії у більшості випадків складно, а часом і неможливо обійтися без кваліфікованої допомоги відповідних спеціалістів.

Усі експериментальні зразки повинні бути завірені слідчим із зазначенням часу, темпу виконання, пози того, хто пише, положення аркушу паперу тощо. Про отримання експериментальних зразків почерку (підписів) складається протокол.

Зразки для порівняльного дослідження повинні відповідати низці вимог, тобто характеризуватися:

- безсумнівністю походження (достовірністю) – всі документи мають бути отримані з надійних джерел і не викликати сумніву щодо їх походження;
- достатністю – обсяг зразків має перевищувати обсяг досліджуваного тексту в 3–4 рази;

⁸⁶ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення: 06.09.2024).

- порівнянністю тексту та знаків – у зразках мають міститися такі ж само фрагменти рукописного тексту, слова та сполучення літер, які є в досліджуваному тексті;
- порівнянністю засобів та умов письма – зразки мають бути виконані аналогічним приладдям і на аналогічному папері, що і досліджуваний текст.

Якщо матеріали, які направляються на почеркознавчу експертизу, не відповідають установленим вимогам, питання, поставлені перед експертом, можуть лишитися невирішеними. У таких випадках експерт порушує клопотання про надання в його розпорядження додаткових матеріалів, необхідних для проведення експертизи⁸⁷.

Результати вивчення судово-слідчої практики показують, що зазвичай у розпорядження експерта надаються лише експериментальні зразки почерку та підпису ймовірного виконавця. Однак, зустрічаються й випадки отримання слідчим вільних зразків, що є вкрай бажаним.

На вирішення ідентифікаційною почеркознавчою експертизою можуть бути поставлені такі типові питання:

Чи виконано рукописний текст (рукописні записи) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) певною особою (П.І.Б.)?

Чи виконані рукописні тексти (рукописні записи) в документі (документах) (назва документа та його реквізити, графа, рядок) однією особою?

Чи виконано підпис від імені особи (П.І.Б. особи, від імені якої зазначено підпис) в документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) тією особою, від імені якої він зазначений, чи іншою особою?⁸⁸

Семантико-текстуальна експертиза. Під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організовани-

⁸⁷ Криміналістика: криміналістична техніка: навчальний посібник. / Р.Л. Степанюк, В.О. Гусева, В.В. Кікінчук та ін.; МВС України, Харків. Нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2023. С. 274–276.

⁸⁸ Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. / за заг. ред. О.Г. Рувіна. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. С. 181–182.

ми групами чи злочинними організаціями семантико-текстуальна експертиза може призначатися з метою встановлення змісту понять (висловлювань), лексичного значення слів або словосполучень, використаних у наданих на дослідження текстах або усних повідомленнях (за їх текстовими відтвореннями), їх стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в них, аналізу прихованої, замаскованої, завуальованої інформації в мовленнєвому повідомленні при спілкуванні в різних месенджерах (WhatsApp, Viber, Telegram та ін.), коли йде мова про отримання або пропозицію неправомірної вигоди, висловлюється замаскована погроза, передається якась команда від організатора (лідера) злочинного угруповання безпосереднім виконавцям. Прихована інформація може бути замаскована під конкретний знак, слово, словосполучення, вона є формою кодування відомостей, заздалегідь обумовленою між фігурантами.

Так під час проведення судових семантико-текстуальних експертиз у кримінальних провадженнях, відкритих за ознаками кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, експерти здебільшого стикаються з телефонними розмовами або з листуванням у мобільних телефонах, де комуніканти спілкуються в межах розмовно-побутового стилю, насиченого великою кількістю жаргонізмів, поширених у середовищі наркобізнесу, наркото торгівлі, там, де вживають наркотичні засоби та психотропні речовини.

Від умовностей слід відрізнити не тільки жаргонізми, терміни, сленгові лексеми та словосполучення, а й мовні засоби, прийоми маскування, коли завуальовано висловлюються погрози вбивством, насильством, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, знищенням чи пошкодженням майна, вимагання передачі чужого майна, шантаж тощо. Зазвичай, усвідомлюючи злочинний, неправомірний характер своїх дій, особа, відома адресанту, або яку можна згодом встановити, висловлює

погрози, вимоги вказаного вище характеру завуальовано, щоб уникнути відповідальності, і, водночас, таким чином, щоб адресант однозначно зрозумів сутність висловленого⁸⁹.

На вирішення семантико-текстуальною експертизою у кримінальних провадженнях за фактами вчинення кримінальних правопорушень організованими групами чи злочинними організаціями можуть бути поставлені такі типові питання:

Які значення мають слова, словосполучення, фрази, зафіксовані в тексті або повідомленні, у промові, що підлягають дослідженню?

Яким є об'єктивний зміст досліджуваного словосполучення, речення, тексту, групи текстів, повідомлення, промови?

Чи містяться в тексті, повідомленні, промові висловлювання, виражені у формі вимагання, погроз, примушування особи до вчинення певних дій тощо? Якщо так, то до яких саме дій примушували особу, що і у якій кількості вимагалося, у чому полягали погрози тощо?

У розпорядження експерта слід надавати протокол огляду та прослуховування відео-, звукозаписів досліджуваних розмов із текстовим відтворенням їх змісту, оформлений відповідно до чинних процесуальних вимог.

Судова експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів. За допомогою такої експертизи можуть бути встановлені обставини, пов'язані з використанням учасниками організованої групи чи злочинної організації комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення для спілкування між собою, для координації протиправних дій певних ланок та окремих учасників угруповання, спілкування лідера (організатора групи) з корумпованими представниками органів державної влади тощо.

⁸⁹ Будко Т.В. Семантико-текстуальна експертиза мовленнєвих об'єктів з умовностями: монографія. Київ: НА СБУ, 2024. 50 с.; Будко Т.В. Проблемні питання судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи мовлення та рекомендації щодо їх вирішення (на матеріалах кримінальних проваджень): монографія / Т.В. Будко. Київ.: Нац. акад. СБУ, 2017. 88 с.

Для дослідження експертам рекомендується направляти носії комп'ютерних даних, які містять чи можуть містити електронні (цифрові) сліди або електронно-обчислювальні пристрої, частинами яких є відповідні носії.

На вирішення експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, залежно від конкретних обставин, можуть бути поставлені такі типові питання:

Чи міститься на даному носії інформація щодо ... (вказати, яка інформація цікавить) та у якому вигляді?

Чи містить носій досліджуваного комп'ютера інформацію про певні... (вказати, які саме) дії користувача?

Чи піддавався досліджуваний накопичувач певним процедурам з метою знищення інформації?

Чи могла бути створена вказана інформація на наданому на дослідження комп'ютері чи вона перенесена з іншого носія?

Яким чином інформація ... (вказати, яка саме) перенесена до досліджуваного комп'ютера (носія)?

Яка технологія та хронологія створення електронного документа ... (вказати електронний документ та певний зміст)?

Які атрибути (час друку, редагування, створення, видалення тощо) файлів, що містять інформацію щодо ... (вказати зміст)?

Чи містяться на наданому на дослідженні (вказується марка, модель, серійний номер тощо носія) в області, як існуючих, так і видалених даних, інформація ... (вказуються ключові слова)? *Так, наприклад, вироком Березівського районного суду Закарпатської області від 26 вересня 2023 року у справі № 297/17/21 по обвинуваченню п'яти осіб у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 28-ч. 1 ст. 203-2, ч. 2 ст. 304 КК України висновками експерта Івано-Франків-*

ської НДЕКЦ № СЕ-109/09–48КТ/20 від 21 квітня 2020 року, № СЕ-109/09–50КТ/20 від 29 квітня 2020 року, № СЕ-109/09–47КТ/20 від 05 травня 2020 року, № СЕ-109/09–49КТ/20 від 29 квітня 2020 року, № СЕ-109/09–51КТ/20 від 05 травня 2020 року, за результатами проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи жорстких дисків, які були вилучені 26 вересня 2019 року в ході обшуку в приміщеннях ігрових залів за адресою АДРЕСА_6, АДРЕСА_8, АДРЕСА_7, АДРЕСА_7, АДРЕСА_9, було встановлено, що на наданих на дослідження накопичувачах на жорстких магнітних дисках виявлено програму «Віддалений робочий стіл», яка є стандартною програмою операційної системи Windows і працює через протокол віддаленого робочого столу (Remote Desktop Protocol). Згідно з інформацією з мережі Інтернет (<https://www.microsoft.com>), програма дозволяє під'єднувати локальні ресурси до віддаленої машини використовувати локальний або мережевий принтери на віддаленому комп'ютері, дозволяє додаткам, що виконуються в межах поточного сеансу, звертатися до локальних послідовних і паралельних портів, а також можна обмінюватися інформацією через буфер обміну. На наданих на дослідження накопичувачах на жорстких магнітних дисках виявлено програму «TeamViewer 14». Згідно з інформацією з мережі Інтернет (<https://www.teamviewer.com>), TeamViewer – це пакет програмного забезпечення для віддаленого контролю комп'ютерів, обміну файлами між керуючою та керованою машинами, а також для відеозв'язку та вебконференцій. На наданих на дослідження накопичувачах на жорстких магнітних дисках виявлено програмне забезпечення «iConnect». На наданих на дослідження накопичувачах на жорстких магнітних дисках встановлених програм: «Champion», «Champion Casino», «Ultrapaytax», «Megasuperomatic» та «Superomatic» не виявлено. Однак у процесі пошуку експертом виявлено інформацію про видалення файлів та папок, які пов'язані з програмами «Champion» та «iConnect». На жорстких магнітних

дисках накопичувачів, наданих на дослідження, інтернет-посилань на сервіси онлайн-казино «ІНФОРМАЦІЯ_15» не виявлено. Також на жорстких магнітних дисках накопичувачів, наданих на дослідження, IP-адрес та мак-адрес, з яких здійснювався доступ до них, не виявлено⁹⁰.

Чи знаходиться наданий на дослідження мобільний телефон (марка, модель, ІМЕІ, ІМЕІ2, серійний номер) у технічно справному стані?

Яке інформаційне наповнення наданого на дослідження мобільного телефона (марка, модель, ІМЕІ, ІМЕІ2, серійний номер) (вхідні та вихідні дзвінки (дата, часові мітки, тривалість дзвінка, телефонний номер контакту) тощо?

Дослідження вмісту мобільних телефонів, вилучених у членів та організатора (лідера) злочинного угруповання для розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, має особливе значення, оскільки, з-поміж іншого, дозволяє встановлювати та доказувати такі ознаки, як участь декількох осіб у готуванні або вчиненні злочину, попередню зорганізованість групи осіб у стійке об'єднання для вчинення кількох злочинів, наявність єдиного, відомого всім учасникам групи плану злочинної діяльності, розподіл функцій учасників групи, спрямованих на досягнення (реалізацію) цього плану, наявність корумпованих зв'язків із можновладцями, у тому числі представниками правоохоронних органів тощо.

Слід зазначити, що вирішення питання щодо наявності в діалогах електронного листування визначених користувачів певних відомостей, не входить до компетенції експерта в галузі комп'ютерної техніки і програмних продуктів.

Судова експертиза відео-, звукозапису. У кримінальних провадженнях за фактами вчинення кримінальних правопорушень організованою групою чи злочинною організацією

⁹⁰ Вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 26 вересня 2023 року у справі № 297/17/21/ Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113741292>.

така експертиза може призначатися з метою ототожнення особи за голосом та мовленням (тобто за фізичними параметрами голосу), наприклад, за записом зустрічі учасників злочинного угруповання, спілкування організатора (лідера) організованої групи чи злочинної організації з представником силової структури, який здійснює прикриття злочинної діяльності даного угруповання тощо, а також для встановлення технічних умов і технології отримання відео, – звукозапису.

З метою ототожнення особи за голосом та мовленням, у розпорядження експерта має надаватися відео- чи аудіофонограма, зафіксована у файлі, збереженому на носіїві (на оптичному диску DVD-R), та зразки голосу та мовлення особи, яка перевіряється (також має бути збережена на носіїві (на оптичному диску DVD-R).

Притому, на вирішення експертизи ставляться такі питання:

Чи належать голос та мовлення особи, зафіксовані у фонограмі / відеофонограмі файлу з назвою (назва файлу) у папці з назвою ... (назва папки), що міститься на носії ... (назва носія (ідентифікаційні позначення носія)), громадянину «А»?

Одній чи різним особам належать голос і мовлення, зафіксовані у фонограмі/відеофонограмі файлу з назвою ... (назва файлу) у папці з назвою... (назва папки), що міститься на носії ... (назва носія (ідентифікаційні позначення носія))?

Чи одна й та сама особа бере участь у розмовах (або: промовляє фрази «...»); першою/другою вступає в розмову; звертається до співрозмовника як «Б»; до якої співрозмовник звертається як «В»; у розмовах, зафіксованих на ділянках запису з часовими інтервалами від «_год. _хв. _сек.» до «_год. _хв. _сек.» за часовими показниками програми ... (назва і версія програми) у фонограмі/відеофонограмі файлу з назвою ... (назва файлу) у папці з назвою... (назва папки), що міститься на носії ... (назва носія (ідентифікаційні позначення носія))?⁹¹

⁹¹ Тернопільський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України.
URL : <https://ndekc.te.ua/news/mozhливost-ekspertizi-video-zvukozapisu>.

Для ототожнення осіб за усним мовленням, зафіксованим у фонограмі, експерту надаються фонограми з порівняльними зразками у формі бесіди: діалогу, монологу. Зразки з усним мовленням повинні бути зафіксовані з достатнім рівнем запису, виконані на якісній апаратурі та носіях, які відповідають установленим стандартам, також мати мовну співвіднесеність із досліджуваними фонограмами та достатній обсяг (10 хвилин розмови без пауз для кожної особи, чия мова ототожнюється). Експерту також обов'язково надається протокол прослуховування фонограм із роздрукованим текстом розмов⁹².

У процесі відбору зразків голосу та/чи мовлення й підготовки матеріалів для надання на експертизу треба дотримуватись таких основних правил: до відбору зразків голосу та мовлення не можна ставитись формально; треба дати змогу особі, у якої проводиться відбір зразків мовлення, звикнутись з обстановкою, встановити з нею психологічний контакт; необхідно пам'ятати, що головною метою отримання зразків є запис усного мовлення особи, у якої вони відбираються, тому не потрібно її перебивати, говорити одночасно з нею⁹³.

Якщо особа, чий голос та мовлення зафіксовані на відео-, звукозапису, не встановлена, даною експертизою можуть бути вирішені питання діагностичного характеру, тобто встановлення певних ознак голосу та мовлення невідомої особи (осіб). З цією метою на вирішення експертизою ставляться такі питання:

Скільки осіб брало участь у розмові, зафіксованій у фонограмі / відеофонограмі файлу з назвою ... (назва файлу) у папці з назвою ... (назва папки), що міститься на носії ... (назва носія (ідентифікаційні позначення носія))?

Яким голосом за висотою (група чоловічих чи жіночих голосів) промовлене мовлення (або окремі фрагменти, вказа-

⁹² Експертиза відео-, звукозапису. Основні завдання експертизи відео-, звукозапису та перелік вирішуваних питань. URL: <https://www.hniise.gov.ua/13975-ek-spertiza-vdeo-zvukozapisu.html>.

⁹³ Брендель О. Організаційні проблеми під час призначення судової експертизи відео-, звукозапису. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4. С. 288. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2020-4-284-290>.

ти які) у фонограмі/відеофонограмі файлу з назвою ... (назва файлу) у папці з назвою (назва папки), що міститься на носії ... (назва носія (ідентифікаційні позначення носія))?⁹⁴

Однією чи різними особами промовлені слова і фрази, що зафіксовані на звукозапису, збереженому на носії ... (зазначається носій) у файлі ... (зазначається назва файлу)?

Чи відповідає текстовий зміст розмови, який наведений у протоколі ... (зазначаються реквізити протоколу), змісту звукозапису цієї розмови ... (зазначається назва файлу)?

З метою встановлення технічних умов і технології отримання відео, – звукозапису на дослідження надається: оригінальна фонограма; оригінальний пристрій, яким фонограма зафіксована; додаткове обладнання, яке використовувалося для запису фонограми, у повному складі – мікрофон, джерело живлення, прилади керування тощо; повні відомості про внесення конструктивних змін у пристрій запису та додаткове обладнання із зазначенням хронології таких змін та опис тракту запису від передавача (мікрофона, відеокамери) до приймача (технічного засобу фіксації) із зазначенням кількості каналів та інших супутніх технічних засобів⁹⁵.

Слід зазначити, що відомості про деякі з таких технічних засобів, оперативно-тактичні прийоми їх застосування, маскування, певні технічні параметри, дані про осіб, які виконують таку роботу, та їхніх помічників можуть становити державну таємницю і не підлягати розсекречуванню без отримання відповідних дозволів. Окремі з таких даних не можуть бути повідомлені навіть у разі проведення розслідування та судового розгляду кримінального провадження з дотриманням вимог таємного діловодства в порядку, встановленому главою 40 КПК України. Тому, якщо таке розсекречення не є можливим,

⁹⁴ Тернопільський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України. URL: <https://ndekc.te.ua/news/mozhliivost-ekspertizi-vdeo-zvukozapisu>.

⁹⁵ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення: 06.09.2024).

доцільно шукати інші джерела доказів, з яких можна отримати вказані фактичні дані, наприклад, провести допити осіб, які зафіксовані на фото- чи відеозаписі.

У разі ж призначення даної експертизи на її вирішення ставляться такі питання:

Чи за допомогою даного технічного пристрою (диктофона, відеокамери, спеціального засобу тощо) зафіксовані відеофонограма (фонограма) та її фрагменти?

Чи зазнавала змін надана відеофонограма (фонограма)?

Судова транспортно-товарознавча експертиза. На сьогодні будь-яка організована група чи злочинна організація має у своєму розпорядженні парк транспортних засобів, які використовуються під час вчинення кримінальних правопорушень. Крім того, існують угруповання, які спеціалізуються на незаконному заволодінні транспортними засобами (ст. 289 КК України). Транспортні засоби також можуть бути передані корумпованим представникам органів державної влади як «подяку» за надані послуги з прикриття злочинної діяльності угруповання тощо.

У зазначених та інших випадках метою проведення судової транспортно-товарознавчої експертизи є визначення ринкової вартості автомобільної чи іншої автотранспортної техніки, що використовувалася членами організованих груп чи злочинних організацій.

На дослідження експерту мають надаватися транспортні засоби та документація щодо їх реєстрації, а також документи, у яких зафіксовані інші вихідні дані, необхідні для вирішення поставленого питання.

Орієнтовний перелік питань, вирішуваних судовою транспортно-товарознавчою експертизою, є таким:

Яка ринкова вартість транспортного засобу ... (зазначаються його марка, модель і державний реєстраційний номер) на дату оцінки ... (зазначається дата, на яку визначається його вартість)?

Яка скрапова вартість⁹⁶ транспортного засобу ... (зазначаються марка, модель і державний реєстраційний або ідентифікаційний номер) на дату оцінки ... (зазначається дата, на яку оцінюється його вартість)?

Чи укомплектовано транспортний засіб відповідно до нормативно-технічної документації підприємства-виробника?

Якщо ні, то в чому саме полягає неуккомплектованість; яка дата виготовлення даного транспортного засобу?

Судово-медична експертиза. Судово-медична експертиза у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями призначається для з'ясування причин смерті, ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, визначення знаряддя, способу і часу їх заподіяння, кількості осіб, які брали участь у нанесенні тілесних ушкоджень тощо. За допомогою цього виду експертизи також з'ясовують походження, групову приналежність крові й інших виділень організму, виявлених на потерпілому чи підозрюваному.

Як зазначалося раніше, дана експертиза належить до обов'язкових до призначення у випадках, коли є необхідність встановлення причин смерті або тяжкості та характеру тілесних ушкоджень (ч. 2 ст. 242 КПК України).

Так при розслідуванні убивств на вирішення судово-медичної експертизи трупа ставляться такі питання:

Яка давність і причина настання смерті потерпілого?

Чи не є смерть потерпілого насильницькою?

Який механізм спричинених пошкоджень?

Чи є на тілі трупа ознаки, за допомогою яких можливо з'ясувати характер, особливості зброї чи інших знарядь травми?

Чи можна, беручи до уваги, характер ушкоджень, констатувати їх спричинення чи неспричинення власноруч⁹⁷.

⁹⁶ Скрапова вартість – це грошова сума, яку передбачається одержати від продажу транспортного засобу, усі складові якого підлягають переробці на металобрухт.

⁹⁷ Найда А.І., Малик О.Р. Комплексний навчальний посібник з судової медицини для студентів юридичного факультету та слухачів правничих спеціальностей. Львів. Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка. 2011. С. 30.

Так, наприклад, Октябрським районним судом м. Полтава 1 вересня 2022 року у справі № 534/18/17/ по обвинуваченню п'яти осіб у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 15, п. 1 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 28, пп. 11, 12 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 1 ст. 121, ч. 4 ст. 189, ч. 1 ст. 263 КК України, було встановлено, що, згідно з висновком судово-медичної експертизи № 471 від 26 серпня 2016 року, причиною смерті ОСОБА_29 стало одиночне вогнепальне шротове проникаюче сліпе поранення грудної клітини зліва з ушкодженням м'яких тканин, лівої легені, діафрагми, селезінки, що потягло за собою внутрішню і зовнішню крововтрату⁹⁸.

Іншим висновком судово-медичної експертизи № 1834 від 08 січня 2016 року в цій же справі встановлено, що в ОСОБА_41 виявлено тілесні ушкодження у вигляді відкритих багатуоламкових переломів кісток правого передпліччя з рівними краями в їх проєкції, які могли утворитися від дії тупих обмежених предметів, якими могли бути металеві фрагменти, що могло мати місце при пострілі з вогнепальної зброї чи вибусі заряду, можливо, у строк та при обставинах, викладених вище, та кваліфікуються у своїй сукупності як ушкодження середнього ступеня тяжкості за ознакою тривалого розладу здоров'я⁹⁹.

Проведення судової-медичної експертизи трупа найдоцільніше доручати судово-медичному експерту, який брав участь у зовнішньому огляду трупа на місця його виявлення як спеціаліст.

Крім самого трупа, у разі потреби, слідчий має надати в розпорядження експерта відповідні документи, що характеризують стан здоров'я потерпілого до моменту настання

⁹⁸ Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 1 вересня 2022 року у справі № 534/18/17/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106022699>

⁹⁹ Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 1 вересня 2022 року у справі №№ 534/18/17/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106022699>

смерті. Ними можуть бути: історія хвороби загиблого, медичні довідки про стан його здоров'я, про перебування на обліку в психоневрологічному чи наркологічному диспансері, інші документи з матеріалів кримінального провадження¹⁰⁰.

При розслідуванні кримінальних правопорушень за фактом спричинення потерпілому тілесних ушкоджень, дуже важливо встановити їх ступінь і характер, від чого залежить кваліфікація діяння, а також механізм їх спричинення, що може вказувати на кількість осіб, які брали участь у вчиненні кримінального правопорушення.

У такому випадку до матеріалів, які повинні бути вилучені слідчим з лікувальної установи й передані судово-медичному експерту, необхідно віднести: медичну карту стаціонарного хворого (форма 003/о); карту хворого денного стаціонару поліклініки, стаціонару вдома (форма 003–2/о); медичну карту амбулаторного хворого (форма 025/0); листок непрацездатності; акт констатації біологічної смерті (форма № 017/о); талон амбулаторного пацієнта (форма № 025–6/о); виписку із медичної карти амбулаторного, (стаціонарного) хворого (форма № 027/о); консультативний висновок спеціаліста (форма № 028/о); повідомлення про травму невиробничого характеру (форма № 092/о); лікарське свідоцтво про смерть (форма № 106/0); супровідний лист станції швидкої медичної допомоги (форма № 114/о) тощо¹⁰¹.

Необхідним також є надання в розпорядження експерта протоколів допитів персоналу бригади швидкої допомоги, чергового лікаря, який приймав хворого та хірурга, який оперував потерпілого за обставинами лікування потерпілого.

На вирішення судово-медичною експертизою мають бути поставлені такі питання:

Який ступень тяжкості тілесних ушкоджень ... (П.І.Б.)?

¹⁰⁰ Розслідування заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого [Текст]: метод. рек. / [Д.М. Тичина, А.О. Антошук, В.В. Арешонков та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 39.

¹⁰¹ Загородній І.В. Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. С. 11.

Яка кількість, характер, розташування й походження тілесних ушкоджень ... (П.І.Б.)?

Яким знаряддям нанесено тілесні ушкодження?

Яка давність нанесення тілесних ушкоджень?

Яка послідовність нанесення тілесних ушкоджень?

Яке взаємне розташування потерпілого і підозрюваного (підозрюваних) під час нанесення тілесних ушкоджень, наявність і локалізація на тілі слідів боротьби?

Який ступінь втрати працездатності¹⁰².

Так, наприклад, у кримінальному провадженні ... (номер в ЄРДР: 12015170080001545) по обвинуваченню п'яти осіб за ч. 2 ст. 15, п. 1 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 28, пп. 11, 12 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 1 ст. 121, ч. 4 ст. 189, ч. 1 ст. 263 КК України, відповідно до висновку експерта № 1850 від 20 грудня 2016 року, у потерпілого ОСОБА_7 виявлено тілесні ушкодження, які за ступенем тяжкості можливо розділити на такі групи:

- перша група: відкритий перелом середньої третини правої великогомілкової кістки та забійна рана гомілки, які кваліфікуються лише в своїй сукупності, як тяжкі тілесні ушкодження за ознакою небезпеки для життя;*
- друга група: переломи кісток правої та лівої гомілок, гематоми та забійні рани шкіри обох гомілок, які кваліфікуються в своїй сукупності як ушкодження середнього ступеню тяжкості за ознакою тривалого розладу здоров'я;*
- третя група: гематоми та забійні рани з набряканням м'яких тканин обох верхніх кінцівок, які кваліфікуються, у своїй сукупності, так і кожне окремо, як легкі тілесні ушкодження, що спричинили короточасний розлад здоров'я¹⁰³.*

¹⁰² Загородній І. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. С. 12.

¹⁰³ Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 1 вересня 2022 року у справі № 534/18/17/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106022699>.

Судова психологічна експертиза. Досить часто під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, дуже складно встановити лідера (організатора) такого угруповання. Допити, у тому числі одночасні допити двох або більше вже допитаних осіб, часто не дають результатів через побоювання рядових членів угруповання надавати показання проти свого лідера. У таких випадках має бути призначена судова психологічна експертиза, основним завданням якої є визначення в підекспертної особи:

- індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості;
- мотивовітвірних чинників психічного життя і поведінки;
- емоційних реакцій та станів;
- закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їх розвитку та індивідуальних особливостей особистості¹⁰⁴.

Ще однією метою призначення судової психологічної експертизи у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними може бути визначення так званої слабкої ланки серед членів угруповання, зокрема наявності або відсутності фізичного чи психологічного примусу учасників групи до участі у протиправній діяльності, щоби використовувати отриману інформацію для визначення послідовності та обрання тактики проведення допитів, у тому числі одночасних допитів двох чи більше вже допитаних осіб.

У розпорядження експерта в таких випадках мають бути надані відеофонограми допитів членів організованої групи чи злочинної організації, а також дані вивчення їх особи. Перед експертом можуть бути поставлені такі типові питання:

Які індивідуально-психологічні особливості має ...
(П.І.Б.)?

¹⁰⁴ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення: 06.09.2024).

Чи могли індивідуально-психологічні особливості ... (П.І.Б.) суттєво вплинути на її поведінку під час вчинення нею або кримінального правопорушення?

Який індивідуально-рольовий статус має ... (П.І.Б.) у злочинній групі (лідер, підвладний, ведений тощо) і чи це зумовлено її індивідуально-психологічними властивостями та особливостями соціально-психологічної структури злочинної групи (злочинного угруповання)?

Для проведення психологічної експертизи, з огляду на вік підекспертної особи та зважаючи на поставлені експерту питання, необхідно надати: медичну документацію, особову справу, характеристики з місця роботи, показання співучнів, педагогів, колег, друзів, знайомих, родичів та інших людей, з якими підекспертна особа близько спілкувалася. У показаннях рідних та близьких повинні бути відображені особливості її розвитку та поведінки, умов життя, оточення, притаманні їй схильності, захоплення, інтереси. За наявності також надаються щоденники, листи, зразки творчості підекспертної особи¹⁰⁵.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, досить часто слідчий стикається із протидією розслідуванню, яка може проявлятися у формі відмови підозрюваного від наданих раніше показань.

Зазвичай, коли за результатами проведення допиту від підозрюваного отримані зізнавальні показання, слідчий вживає заходів щодо їх закріплення шляхом проведення слідчого експерименту, під час якого підозрюваний підтверджує надані під час допиту показання на місці вчинення кримінального правопорушення, демонструючи свої дії.

Однак, у процесі подальшого розслідування нерідко підозрюваний заявляє, що кримінального правопорушення

¹⁰⁵ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення: 06.10.2024).

не вчиняв, а показання під час допиту та слідчого експерименту дав, перебуваючи під тиском збоку слідчого, чи інших осіб, які брали участь у проведенні слідчих (розшукових) дій.

Бувають і випадки, коли адвокат заявляє, що потерпілий чи свідок дали показання, які покладені в основу обвинувачення його підзахисного, під тиском слідчого чи інших учасників слідчої (розшукової) дії. Зважаючи на можливий тиск на потерпілих та свідків з боку членів організованої групи чи злочинної організації, сумніви щодо самостійності відтворення певних подій такими особами можуть виникнути і в слідчого чи суду.

Найчастіше встановити наявність чи відсутність зазначених обставин можливо лише за умови наявності в матеріалах кримінального провадження не лише протоколу допиту чи слідчого експерименту проведеного за участі таких осіб, а й відеозаписів цих слідчих (розшукових) дій. Тому слідчому рекомендовано, окрім протоколювання, здійснювати і відеофіксацію абсолютно всіх слідчих (розшукових) дій, які проводяться під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованою групою чи злочинною організацією. Причому, на отриманому відеозаписі має бути якісно зафіксовано як текст промови потерпілого, свідка, підозрюваного, слідчого, та інших осіб, що беруть участь у слідчій (розшуковій) дії, так і їх зображення.

У таких випадках може бути призначена **судово-психологічна експертиза комунікативної діяльності особи, зафіксованої у відеозапису**.

Завданням даної експертизи є встановлення самостійності (несамостійності) поведінки особи в ситуації слідчої (розшукової) дії та наявності або відсутності цілеспрямованого психологічного впливу на цю особу з боку інших учасників слідчої (розшукової) дії¹⁰⁶. Таким чином, об'єктом дослідження при проведенні судово-психологічної експертизи комуніка-

¹⁰⁶ Психологічна експертиза. URL: <https://www.hniise.gov.ua/13947-psixologchna-ekspertiza.html>.

тивної діяльності особи, зафіксованої у відеозапису, є психологічна діяльність підекспертної особи під час її участі у слідчій (розшуковий) дії. При всьому, у межах такого дослідження зміст показань на предмет їх достовірності не досліджується.

На вирішення даної експертизи можуть бути поставлені такі типові питання:

Якою є психологічна характеристика комунікативної діяльності особи ... (П.І.Б.) у процесі надання нею показань під час проведення (вказати дату) за її участю допиту (слідчого експерименту) (за матеріалами відеозапису вказаної слідчої (розшукової) дії)?

Чи наявні в поведінці особи ... (П.І.Б.) психологічні особливості, які властиві для самостійного (несамостійного) відтворення нею певних подій під час проведення за її участю допиту (слідчого експерименту)?

Чи наявні у відеозаписі допиту (слідчого експерименту) ... (дата проведення) за участю особи ... (П.І.Б.) ознаки здійснення на неї психологічного впливу з боку осіб, які брали участь у проведенні даної слідчої (розшукової) дії?¹⁰⁷.

Чи міг психологічний вплив, у разі якщо такий мав місце, суттєво змінити вільне волевиявлення допитуваного ... (П.І.Б.)?

У розпорядження експерта мають бути надані протокол та відеозапис процесуальної дії, проведеної за участі підекспертної особи.

Так, наприклад, згідно з вироком Октябрського районного суду м. Полтава від 01 вересня 2022 року у справі № 534/18/17, за обвинуваченням п'яти осіб у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 15 п 1, ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 28, пп. 11, 12 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 1 ст. 121, ч. 4 ст. 189, ч. 1 ст. 263 КК України, за результа-

¹⁰⁷ Халявка Ю.Г., Тульвінська А.Ю. Дослідження мови та мовлення в судово-психологічній експертизі (на прикладі судово-психологічної експертизи комунікативної діяльності особи, зафіксованої у відеозаписі). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. 2020. № 11. С. 143.

тами дослідження висновку судової психологічної експертизи комунікативної діяльності від 02 листопада 2016 року, судом встановлено, що під час надання показань одним з обвинувачених, у ході слідчого експерименту за його участю, проведеного 23 липня 2016 року, комунікативна діяльність вказаної особи характеризувалася наявністю стійких індивідуально психологічних особливостей: незмінною врівноваженістю поведінки та стійкістю уваги; змістовною узгодженістю більшості суджень, значна частина яких трансформується в умовиводи; хронологічною послідовністю повідомлень; наведенням окремих специфічних деталей дії та подій; указанням на підстави для своїх умовиводів; наявністю указань на власну оцінку результату нападу; формулюванням смислових акцентів.

У відеозаписі слідчого експерименту за його участю ознак здійснення на нього суттєвого психологічного впливу (тиску) з боку інших осіб, які брали участь у проведенні слідчої (розшукової) дії, немає. У його поведінці констатуються ознаки самостійного відтворення відповідних подій¹⁰⁸.

Згідно з вироком Індустріального районного суду м. Дніпропетровськ від 01 червня 2022 року у справі № 202/9/21 № 1-кп/202/80/2022, за фактом обвинувачення трьох осіб у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 5 ст. 27, ч. 4 ст. 152, ч. 3 ст. 28, ч. 3 ст. 153, ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 156, ч. 3 ст. 28, ч. 5 ст. 301 КК України, судом досліджено висновок судової психологічної експертизи комунікативної діяльності особи, зафіксованої на відео № 116 від 23 жовтня 2020 року разом із додатком від 30 червня 2020 року, відповідно до якого певні прояви скутості та напруженості у ОСОБА_17 найчастіше виникають під час запитань, котрі стосуються життя її дітей, що вказує на критичні зони в показаннях (зони емоційного дискомфор-

¹⁰⁸ Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 01 вересня 2022 року у справі № 534/18/17/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106022699>.

ту). *Опис ОСОБА_17 подій, що є предметом розгляду справи, є змістовно збалансованим та дозволяє скласти цілісний сюжет реконструйованої події. При проведенні допиту ОСОБА_17 із застосуванням відеозапису, суттєвих ознак психологічного впливу на неї з боку осіб, які брали участь у проведенні даної слідчої дії, в основному не виявлено*¹⁰⁹.

Наведені приклади переконливо свідчать про те, що за допомогою висновків судово-психологічної експертизи комунікативної діяльності особи, зафіксованої у відеозапису, можуть бути відхилені версії про несамостійність надання учасниками кримінального провадження показань та спростовані заяви про надання показань під тиском осіб, що брали участь у слідчих (розшукових) діях.

Судова психіатрична експертиза у кримінальних провадженнях за фактами вчинення кримінального правопорушення організованими групами чи злочинними організаціями може призначатися у випадках, коли в діях та поведінці члена угруповання, а особливо його лідера (організатора), проявляються ознаки психічного захворювання, тобто в слідчого виникають сумніви щодо стану психічного здоров'я підозрюваного. Причому, слід мати на увазі, що такі ознаки можуть демонструватися підозрюваними навмисне, у розрахунок на уникнення кримінальної відповідальності за вчинене протиправне діяння.

Предметом судової психіатричної експертизи є психічний стан особи в певні юридично значимі проміжки часу¹¹⁰. Об'єктами такої експертизи у кримінальних провадженнях за фактами вчинення кримінального правопорушення організованими групами чи злочинними організаціями можуть бути підозрювані, обвинувачені особи, щодо яких виникли

¹⁰⁹ Вирок Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 01 червня 2022 року у справі № 202/9/21/ № 1-кп/202/80/2022/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104612325>.

¹¹⁰ Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08.05.2018 № 865. URL: <https://za-kon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18#Text>. (дата звернення 01.10.2024).

сумніви у їх психічній повноцінності, а також матеріали кримінального провадження, медична документація й інші документи та інформація стосовно психічного стану особи, якій призначена експертиза¹¹¹. Як правило, у таких кримінальних провадженнях судово-психіатрична експертиза призначається відносно кожного з підозрюваних.

На вирішення даної експертизи у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, мають ставитися такі типові питання:

Чи страждає ... (П.І.Б.) на момент проведення експертизи на будь-яке хронічне психічне захворювання, інший хворобливий стан психіки і чи здатний він за своїм психічним станом повною мірою усвідомлювати свої дії та керувати ними?

Чи страждав ... (П.І.Б.) на будь-яке психічне захворювання, інший хворобливий стан психіки (у період часу, до якого відноситься вчинення інкримінованого йому кримінального правопорушення) і чи був він здатний за своїм психічним станом усвідомлювати свої дії та керувати ними?

Чи потребує ... (П.І.Б.) за своїм психічним станом застосування примусових заходів медичного характеру, і якщо так, то яких саме; чи може (П.І.Б.) брати участь у слідчих (розшукових) та судових діях?

Так, наприклад, згідно з висновком судової психіатричної експертизи № 539 від 09 грудня 2016 року, ОСОБА_18 у період часу, що відноситься до інкримінованих йому протиправних діянь, будь яким хронічним психічним захворюванням, недоумством, іншим хворобливим станом психіки не страждав і не перебував у стані тимчасового розладу психічної діяльності і міг повною мірою усвідомлювати свої дії та керувати ними.

На даний час ОСОБА_18 будь яким хронічним психічним захворюванням, тимчасовим розладом психічної діяльності,

¹¹¹ Сенченко Н.М. Щодо окремих питань призначення та проведення судово-психіатричної експертизи у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2017. № 5. Ч. 2. С. 252.

недоумством, іншим хворобливим станом психіки не страждає і може усвідомлювати свої дії та керувати ними.

При дослідженні особистісних особливостей ОСОБА_18, він виявляє середню активність темпу психічних процесів і станів, низьку вразливість, відсутність імпульсивності, емоційну нестійкість, які могли суттєво вплинути на його поведінку на час інкримінованого йому діяння.

ОСОБА_18 під дію чч. 2, 3 ст. 19, ст. 20 КК України не підпадає, може постати перед судом, застосування примусових заходів медичного характеру не потребує¹¹².

В іншій справі, відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи № 84 від 19 січня 2023 року, у ОСОБА_6 виявлялися в період, що відноситься до часу вчинення інкримінованого йому правопорушення, а також виявляються в даний час ознаки психічних та поведінкових розладів синдром залежності, унаслідок вживання опіоїдів. Ступінь змін зі сторони психіки не така, що позбавляла чи позбавляє його можливості усвідомлювати свої дії /бездіяльність і керувати ними. Застосування примусових заходів медичного характеру не потребує. На даний час у ОСОБА_6 виявляється ознаки залежності від психоактивних речовин (наркоманії). Враховуючи проходження курсу заміної терапії, він не потребує з цього приводу примусового лікування¹¹³.

Слід мати на увазі, що строк проведення амбулаторної судової психіатричної експертизи становить до 30 робочих днів з дати отримання всіх необхідних матеріалів. Залежно від ступеня складності експертизи й обсягу її об'єктів, поданих на дослідження, цей строк може бути продовжено з інформуванням органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта) та за клопотанням якого (якої) експерта

¹¹² Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 01 вересня 2022 року у справі № 534/18/17/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106022699>.

¹¹³ Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 15 серпня 2023 року у справі № 161/123/23/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112869722>.

перт був залучений. Строк проведення стаціонарної судової психіатричної експертизи становить до двох місяців, якщо коротший строк не встановлено ухвалою слідчого судді або суду¹¹⁴. Зважаючи на це, судова психіатрична експертиза має бути призначена невідкладно, коли слідчий матиме у своєму розпорядженні всі необхідні матеріали.

Судова молекулярно-генетична експертиза. Це порівняно новий і водночас дуже перспективний вид судових експертиз. Необхідність у призначенні молекулярно-генетичної експертизи може виникнути при розслідуванні будь-яких кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, оскільки генетичний матеріал людини у переважній більшості випадків лишається на місці її перебування.

Судовою молекулярно-генетичною експертизою під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, можуть вирішуватися завдання ідентифікації особи методом ДНК-аналізу, в т.ч.: встановлення приналежності об'єктів біологічного походження (кров, сперма, слина, волосся, м'язова та кісткова тканини) певній особі, встановлення слідів біологічного походження конкретної особи в змішаних слідах, встановлення ідентичності останків у випадках розчленування трупа та встановлення батьків дитини у випадках крадіжки, підміни дітей тощо¹¹⁵.

На вирішення даною експертизою, залежно від обставин конкретного кримінального провадження, можуть бути поставлені такі типові питання:

Чи є кров (слина, сперма, піт, клітини з ядрами тощо) людини на об'єкті ... (вказати його)?

¹¹⁴ Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08.05.2018 № 865. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18#Text>. (дата звернення: 01.08.2024).

¹¹⁵ Інформаційний лист: види судових експертиз, які проводяться у лабораторії біологічних досліджень та питання які вони вирішують. С. 2. URL: https://ndekc.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/02/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82_%D0%94%D0%9D%D0%9A-2017.pdf. (дата звернення: 01.08.2024)

Якщо є, то які її генетичні ознаки (ДНК-профіль)?

Чи збігаються генетичні ознаки (ДНК-профіль) крові (слина, сперма, піт, клітини з ядрами тощо) людини, виявлені на об'єкті ... (вказати його), з генетичними ознаками (ДНК-профілем) зразка (крові/букального епітелію) громадянина ... (вказати П.І.Б.) До завдань експерта-генетика також входить розв'язання й інших питань, зокрема щодо встановлення біологічного батьківства, біологічної спорідненості людей тощо¹¹⁶.

У якості зразків на експертизу можуть надаватися зразки буквального епітелію, крові, слини сперми, волосини з цибулинами, осіб, які перевіряються.

Найпростішим і найпоширенішим на практиці є відібрання від живих осіб булакального епітелію. Для отримання якісного матеріалів слід дотримуватися таких вимог:

1. За одну годину до відібрання потрібно утриматися від паління та вживання їжі й будь-яких напоїв.

2. Перед відбиранням зразків булакального епітелію кілька разів прополоскати ротову порожнину чистою водою, не використовуючи при цьому зубної пасти або інших засобів гігієни для порожнини рота.

3. Для безпосереднього відбирання зразків булакального епітелію особа, у якій відбирають біологічні зразки, поміщає щіточку (або стерильну ватяну паличку) у ротову порожнину і проводить нею щонайменше 10 разів по внутрішніх поверхнях правої та лівої щоки, злегка натискаючи та повертаючи щіточку чи ватяну паличку. Для кожної особи процес відбирання зразків повторюють двічі (із використанням ще однієї щіточки або ватяної палички).

4. Після завершення процедури відбирання зразків булакального епітелію складають відповідний акт (якщо участь у процесі, крім особи, у якій було відібрано зразок, бере винятко-

¹¹⁶ Криміналістичне дослідження ДНК: технології та можливості. Навчальний посібник / Р.Л. Степанюк, С.І. Перлін, В.В. Кікінчук та ін. Харків: ФОП Панов А.М., 2019. С. 135–140.

во працівник Експертної служби МВС) або протокол відбору зразків слідчим¹¹⁷.

Експертиза спеціальних хімічних речовин. Під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями дана експертиза проводиться за результатами оперативно-розшукового заходу «контрольована поставка». Основними завданнями цієї експертизи є: розпізнання та встановлення належності досліджуваних речовин до групи спеціальних хімічних речовин; встановлення спільної родової (групової) належності об'єктів, що порівнюються; з'ясування цільового призначення досліджуваних об'єктів (речовин); визначення хімічного складу спеціальних хімічних речовин; виявлення слідів-нашарувань спеціальних хімічних речовин на предметах-носіях (грошових купюрах, змивах з рук чи одягу, документах, конвертах) тощо.

У розпорядження експерта мають бути надані: 1) зразок спеціальної хімічної речовини; 2) змиви з рук; 3) одягу; 4) одяг; 5) об'єкти зі спеціальними хімічними речовинами (документи, носії інформації, пакувальний матеріал). Дослідження спеціальних хімічних речовин потребує руйнівних методів дослідження; тому в постанові про призначення експертизи слідчий має надати дозвіл на повне або часткове знищення та зміни властивостей об'єкта дослідження.

Зразок спеціальної хімічної речовини наноситься на папір, який не має люмінесценції (наприклад, газетний), та упакується в окремий конверт. Білий папір, який має люмінесценцію блакитного кольору, з такою метою використовувати не можна¹¹⁸.

¹¹⁷ Методичні рекомендації з організації проведення відбору зразків біологічного походження в близьких осіб зниклих безвісти та призначення молекулярно-генетичної експертизи, проведення заходів з розшуку зазначених громадян та реагування за фактами зникнення безвісти людей у районах проведення антитерористичних операцій/МВС України, Державний НДЕКЦ; Нацполіція України, Головне слідче управління, Департамент карного розшуку. Київ, 2016. С. 14.

¹¹⁸ Нікітіна-Дудікова Г. Ю., Нікітіна А. А. Можливості експертизи спеціальних хімічних речовин під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2024. № 68. С. 117. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.68.23>.

На вирішення даної експертизи можуть бути поставлені такі типові питання:

Чи є на наданих на дослідження предметах (документах, носіях інформації, пакетах, інших предметах), які вилучені у ... (П.І.Б.), нашарування спеціальної хімічної речовини? Якщо так, то який їх колір і локалізація?

Чи є на ватних тампонах, якими робили змиви з рук ... (П.І.Б.), нашарування спеціальної хімічної речовини?

Чи мають спільну родову (групову) належність спеціальні хімічні речовини, які містяться на наданих об'єктах та на ватних тампонах зі змивами з рук ... (П.І.Б.)?

Чи мають спеціальні хімічні речовини, виявлені на предметах, що надані на дослідження, спільну родову належність зі спеціальною хімічною речовиною, котра надана як зразок?¹¹⁹.

Наведений перелік судових експертиз, які призначаються під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, не є вичерпним. Їх вибір залежить від виду кримінального правопорушення, конкретної слідчої ситуації та внутрішнього переконання слідчого, який здійснює досудове розслідування.

¹¹⁹ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення: 06.10.2024).

Висновки

У науково-практичних рекомендаціях на основі узагальнення спеціальної літератури та судово-слідчої практики наведено положення щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями. Одержані результати дозволяють сформулювати наступні висновки.

1. Зважаючи на специфічність обставин, які підлягають встановленню, а також характер кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими групами чи злочинними організаціями, у практиці їх розслідування часто виникають питання, що виходять за межі правових, для вирішення яких недостатньо професійних знань слідчого. У таких випадках кримінальним процесуальним законодавством України слідчому надано право використовувати допомогу осіб, котрі володіють спеціальними знаннями (спеціалістів та експертів).

2. При вирішенні питання про залучення конкретного спеціаліста до участі у слідчій (розшуковій) дії слідчий зобов'язаний з'ясувати, чи має він відповідні спеціальні знання і чи не заінтересований у результатах справи, а також перевірити наявність підстав, що виключають участь спеціаліста у даному провадженні. Спеціаліст не є самостійною фігурою в кримінальному провадженні, не має права самостійно здійснювати будь-які дії, а виконує свої функції через слідчого і під його безпосереднім керівництвом надає йому (слідчому) допомогу у збиранні доказів.

3. Форми використання спеціальних знань під час досудового розслідування кримінальних правопорушень поділяють на процесуальні і непроцесуальні.

До основних процесуальних форм належать: застосування уповноваженими суб'єктами (слідчим, дізнавачем, детективом, прокурором, оперативним співробітником) власних спеціальних знань під час проведення процесуальних дій;

отримання допомоги спеціаліста під час проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій; надання спеціалістом висновку з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків; призначення та проведення судової експертизи.

До непроцесуальних форм використання спеціальних знань на стадії досудового розслідування можна віднести: попередні дослідження (у т.ч. експрес-дослідження) слідів кримінального правопорушення; перевірки за криміналістичними обліками та іншими інформаційно-довідковими базами; консультації спеціаліста.

4. Отримання висновку спеціаліста є окремою процесуальною формою використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних проступків, у тому числі для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Висновки спеціалістів переважно використовуються судами як докази в спрощеному судовому розгляді.

5. Під час визначення видів, кількості та черговості експертиз, які підлягають призначенню при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, пріоритетним є забезпечення досягнення таких основних завдань розслідування: отримання доказів вчинення кримінального правопорушення (або серії кримінальних правопорушень) одними й тими самими особами, навіть за відсутності конкретної інформації про них; отримання даних, про причетних до кримінальних правопорушень осіб, що можуть бути використані в їхньому розшуку та ідентифікації; забезпечення повноти та всебічності відпрацювання версій про вчинення певними особами окремих кримінальних правопорушень або їх серії.

Розв'язання зазначених завдань є невід'ємним від з'ясування обставин, які складають предмет доказування в кожному із розслідуваних кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Багрій М.В., Луцик В.В. Процесуальні аспекти негласного отримання інформації: вітчизняний та зарубіжний досвід: монографія. Харків: Право, 2017. 376 с.
2. Брендель О. Організаційні проблеми під час призначення судової експертизи відео-, звукозапису. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4. С. 284–290. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2020-4-284-290>.
3. Будко Т.В. Проблемні питання судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи мовлення та рекомендації щодо їх вирішення (на матеріалах кримінальних проваджень): монографія / Т.В. Будко. Київ.: Нац. акад. СБУ, 2017. 88 с.
4. Будко Т.В. Семантико-текстуальна експертиза мовленнєвих об'єктів з умовностями: монографія. Київ: НА СБУ, 2024. 50 с.
5. Вигівський І.М. Тактика допиту при розслідуванні кримінальних проваджень пов'язаних з захопленням заручників. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1 (16), т. 5, ч. 1. С. 123–126.
6. Вигівський І.М. Організація та тактика проведення обшуку в процесі розслідування кримінального провадження, пов'язаного із захопленням заручників. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 5. Т. 1. С. 142–146. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.5-1.22>
7. Вигівський І.М. Розслідування захоплення заручників: дис... канд. юрид. наук. 12.00.09. Харків, 2021 194 с.
8. Вигівський І.М., Дрозд В.Г. Проблеми доказування у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом колабораційної діяльності. *Протидія проявам тероризму та колабораціонізму в умовах війни: стан та перспек*

- тиви*: матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Кропивницький, 24 листопада 2023 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. С. 8–11.
9. Vyhivskiy, I. & Trembetsky, A. (2024). National Police of Ukraine activities under the conditions of the Russo-Ukrainian war (2014–2024): organizational changes, security challenges and tasks. *Skhidnoievropeiskiyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 32, 148–157. doi: 10.24919/2519–058X.32.311509
 10. Vyhivskiy I. Countering collaborationism in the context of armed conflict. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. № 10 (3). P.P. 96–103. DOI: 10.30525/2256–0742/2024–10–3–96–103.
 11. Вирок Рівненського міського суду від 01 грудня 2023 року у справі № 569/18024/14-к/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115777487>.
 12. Вирок Новоселицького районного суду Чернівецької області від 31 січня 2024 року у справі № 724/514/20/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116850037>.
 13. Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 1 вересня 2022 року у справі № 534/18/17/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106022699>.
 14. Вирок Подільського районного суду м. Києва у справі № 758/10738/22/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114015316>.
 15. Вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 26 вересня 2023 року у справі № 297/17/21/ Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113741292>.
 16. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 15 серпня 2023 року у справі № 161/123/23/ Єдиний

- державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112869722>.
17. Вирок Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 01 червня 2022 року у справі № 202/9/21№ 1-кп/202/80/2022/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104612325>.
 18. Волощук Т.В. Вимоги до об'єктів криміналістичного портретного дослідження. *Часопис Київського університету права*. 2010. Вип. 2. С. 286–289.
 19. Ганжа О.О. Науковий генезис проблеми протидії оперативними підрозділами ОВС України діяльності організованих злочинних груп, які готують вчинення крадіжок із квартир громадян. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 65–68.
 20. Ганжа О.О. Проблемні аспекти протидії оперативними підрозділами ОВС України діяльності організованих груп, які готують учинення крадіжок із квартир громадян. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4 (63). С. 58–67.
 21. Гула Л.Ф. Тактичні прийоми допиту членів організованої злочинної групи. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. Харків, 2017. С. 187–189.
 22. Дактилоскопічна експертиза. URL: https://ndekszakarpatyya.org/photo/pages/files/4_6%20%D0%94%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf.
 23. Експертизи у судочинстві України: науково-практичний посібник/ За заг. ред. В.І. Гончаренка та І.В. Гори. Київ: ЮРІНКОН ІНТЕР, 2015. 504 с.

24. Експертиза відео-, звукозапису. *Основні завдання експертизи відео-, звукозапису та перелік вирішуваних питань*. URL: <https://www.hniise.gov.ua/13975-ek-spertiza-vdeo-zvukozapisu.html>.
25. Загородній І. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 21 с.
26. Земляний Д. Л. Тактичні особливості допиту підозрюваного. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2019. № 4. С. 336–339.
27. Інформаційний лист: види судових експертиз, які проводяться у лабораторії біологічних досліджень та питання які вони вирішують. 5 с. URL: https://ndekc.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/02/%D0%86%D0%BD%D1%84.%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82_%D0%94%D0%9D%D0%9A-2017.pdf. (дата звернення: 01.08.2024)
28. Капустіна М. В. Методика розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті, вчинених злочинними групами: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2007. 20 с.
29. Коваленко А. В. Фіксація та дослідження об'ємних слідів взуття з використанням технологій 3D-сканування. *Криміналістика і судова експертиза*. Київ, 2022. Вип. 67. С. 465–472.
30. Коваленко А. В. Криміналістичне (сигналетичне) 3D-сканування зовнішності людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 3. С. 253–262. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.99.253-262>.
31. Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. 248 с.
32. Коваленко В. В. Участь спеціаліста-криміналіста у слідчому експерименті, що проводиться з метою встановлен-

- ня спеціальних чи професійних навичок особи. *Криміналістика і судова експертиза*. 2014. Вип. 59. С. 148–153.
33. Коваленко В.В. Організація й тактика огляду вогнепальної зброї та боєприпасів на місці їх виявлення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. 1. С. 182–190.
34. Коваленко В.В. Використання спеціальних знань під час огляду місця події за фактами крадіжок із квартир. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 3. С. 177–188. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.103.177-188>.
35. Коваленко В.В. Деякі особливості організації і тактики допиту членів організованої групи чи злочинної організації. *Взаємодія державних органів та громадськості у сфері протидії кримінальним правопорушенням у центральних регіонах України: збірник матеріалів круглого столу* (м. Кропивницький, 17 квітня 2024 р.). Кропивницький: ДонДУВС, 2024. С. 104–106.
36. Коваленко В.В. Висновок спеціаліста як процесуальне джерело доказів під час розслідування діянь, передбачених ч. 1 ст. 111–1 КК України. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції* (22–23 лютого 2024 року). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 418–421
37. Коваленко В.В. Деякі особливості організації і тактики обшуку під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями. *Теорія і практика використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матеріали Всеукр. наук.–практ. семінару* (Дніпро, 30 травня 2024 р.). Дніпро: Дніпровський держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 39–41.
38. Коваленко В. Деякі особливості підготовки до пред'явлення для впізнання за фотографіями під час розслідування

- кримінальних правопорушень, учинених організованими групами або злочинними організаціями. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: зб. мат-лів Між-нар. наук.– практ. конф. з нагоди 100-річчя від дня народження М.С. Романова (Харків, 17.05.2024). Харків: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», 2024. С. 109–111.
39. Коваленко В.В. Особливості підготовки матеріалів та призначення судової портретної експертизи у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2024. Вип. 69. С. 306–318. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2024.69.29>.
40. Коваленко В.В. Можливості судових трасологічних експертиз та особливості їх призначення під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями. *Вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 85. Ч. 4. С. 103–110. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.14>
41. Коваленко В.В. Організаційні і тактичні особливості допиту членів організованої групи чи злочинної організації. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 2 (106). Ч. 1. С. 168–180. DOI: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.106.1.168-180>
42. Kovalenko V. Determining the group nature of a criminal offense during the crime inspection. *Visegrad Journal on Human Rights*. Issue 3. 2024. P. 115–120. DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2024.3.16>
43. Ковальов К.М. Основи методики судової експертизи встановлення давнини виготовлення документа: дис... доктора філософії – 081 Право. Київ, 2022. 222 с.
44. Колесник В.А., Швидкова О.В. Актуальні питання негласних слідчих (розшукових) дій: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти: навчальний посібник для аспірантів. Київ: НА СБУ, 2023. 156 с.

45. Копча В.В., Фрідманський Р.М., Копча Н.В. Правове дослідження слідів на місці злочину: які сприяють ефективному розкриттю і попередженню злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Серія «Право». Вип. 72. Ч. 2. С. 211–218. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307–3322>. 2022.72.67.
46. Криміналістика. Підручник: у 2 т. Т. 1; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 384 с.
47. Криміналістика: криміналістична техніка: навчальний посібник. / Р.Л. Степанюк, В.О. Гусєва, В.В. Кікінчук та ін.; МВС України, Харків. Нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2023. 388 с.
48. Криміналістичне документознавство: практ. посіб. / В.В. Бірюков, В.В. Коваленко, Т.П. Бірюкова, К.М. Ковальов. За заг. ред. В.В. Бірюкова. К.: вид. Паливода А.В., 2007. 332 с.
49. Криміналістичне дослідження ДНК: технології та можливості. Навчальний посібник / Р.Л. Степанюк, С.І. Перлін, В.В. Кікінчук та ін. Харків: ФОП Панов А.М., 2019. 144 с.
50. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14#Text>
51. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
52. Методичні рекомендації з організації проведення відбору зразків біологічного походження в близьких осіб зниклих безвісти та призначення молекулярно-генетичної експертизи, проведення заходів з розшуку зазначених громадян та реагування за фактами зникнення безвісти людей у районах проведення антитерористичних операцій/МВС України, Державний НДЕКЦ; Нацполіція України, Головне слідче управління, Департамент карного розшуку. Київ, 2016. С. 14. URL: <https://drive.google>.

- com/file/d/1PVK4014Tr-pEDjD8BHmjM5H9SV49WkOl/view?pli=1.
53. Кувшинов О.Д. Отримання висновку спеціаліста як процесуальна форма використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2024. Вип. 2 (106). Ч. 2. С. 93–106. DOI: <https://orcid.org/10.33766/2786-9156.106.2.93-106>.
 54. Найда А.І., Малик О.Р. Комплексний навчальний посібник з судової медицини для студентів юридичного факультету та слухачів правничих спеціальностей. Львів. Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка. 2011. 178 с.
 55. Настільна книга слідчого: [наук.– практ. вид. для слідчих і дізнавачів] / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Конова-лова та ін. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2003. 720 с.
 56. Нікітіна-Дудікова Г. Ю., Нікітіна А.А. Можливості експертизи спеціальних хімічних речовин під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2024. № 68. С. 115–118. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.68.23>.
 57. Плосконос А.І. Підготовка до допиту при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними групами та злочинними організаціями. *Актуальні проблеми досудового розслідування: матеріали міжвідомчої наук.– практ. конф.* (Київ, 5 липн. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 196–199.
 58. Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України: затверджено наказом МВС України від 06.07.2017 № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>.
 59. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Нау-

- ково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
60. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text>.
61. Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08.05.2018 № 865. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18#Text>.
62. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. Дата оновлення: 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
63. Психологічна експертиза. URL: <https://www.hniise.gov.ua/13947-psixologchna-ekspertiza.html>.
64. Ревенко О.І. Особливості допиту підозрюваного при розслідуванні незаконного видобування вугілля. *Криміналістика і судова експертиза*. 2016. Вип. 61. С. 168–175.
65. Розслідування заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого [Текст]: метод. рек. / [Д. М. Тичина, А. О. Антошук, В. В. Арешонков та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 48 с.
66. Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2002. 20 с.
67. Сенченко Н.М. Щодо окремих питань призначення та проведення судово-психіатричної експертизи у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2017. № 5. Ч. 2. С. 249–253.

68. Степанюк Р.Л. Розвідка у криміналістиці й оперативно-розшуковій діяльності. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 2. Том. 2. С. 191–203. DOI: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.106.1.191-203>
69. Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. / за заг. ред. О.Г. Рувіна. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.
70. Тализіна Я.О. Негласні слідчі (розшукові) дії: науково-практичний коментар глави 21 КПК України з поста-тейними правовими позиціями Верхового Суду. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 704 с.
71. Теоретичні та практичні основи формування методики досудового розслідування захоплення заручників: монографія / І.М. Вигівський, В.Г. Дрозд; Наук.– дослід. ін-т публ. права. Київ: 7БЦ, 2023. 368 с.
72. Тернопільський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України. URL: .
73. Ухвала Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 15 вересня 2022 року у справі № 484/111/21/ *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106278596>.
74. Ухвала Суворовського районного суду м. Одеси від 22 березня 2023 року у справі № 523/4516/20/ *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109713281>.
75. Ухвала Жовтневого районного суду м. Харкова від 23 лютого 2023 року у справі № 639/2084/21/ *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109154651>.
76. Ухвала Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 30 травня 2023 року у справі № 359/9310/21/ *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111360178>.

77. Халявка Ю.Г., Тульвінська А.Ю. Дослідження мови та мовлення в судово-психологічній експертизі (на прикладі судово-психологічної експертизи комунікативної діяльності особи, зафіксованої у відеозаписі). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. 2020. № 11. С. 141–146.
78. Чернецький О.К. Слідчий експеримент в кримінальному судочинстві: тактика і психологія: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харків, 2013. 218 с.
79. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика: системно-структурний аналіз: монографія. Харків, 2007. 431 с.
80. Шило О.Г. Загальна характеристика показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 151–156.
81. Щурат Т.Г., Смук А.О. Деякі аспекти розвідки з відкритих джерел інформації (OSINT). *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Дніпро, 2017. 132 с.

Науково-практичне видання

**КОВАЛЕНКО Володимир Вікторович,
БОНДАР Володимир Сергійович,
ВИГІВСЬКИЙ Іван Михайлович,
ДРОЗД Валентина Георгіївна,
СЛУХАЄНКО Юрій Миколайович**

**Використання спеціальних знань
під час розслідування
кримінальних правопорушень,
вчинених організованими групами
чи злочинними організаціями**

Науково-практичні рекомендації

Відповідальний за випуск
Комп'ютерна верстка

О. В. Діордійчук
Д. М. Алексєєв

Підписано до друку 05.11.2024 р. Формат 60 x 84 ¹/₁₆.
Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Друк офсетний. Умовн.-друк. арк. 7,91.
Тираж 300 прим.

Видавництво «Алерта»

04210, м. Київ, а/с 112.

Тел.: (044) 223-15-25, (099) 607-97-62.

E-mail: alerta.pravoaeidnist@gmail.com, веб-сайт: alerta.kiev.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 788 від 29.01.2002 р.